

UNIV.
11 FEB 1974

280/74

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

123

BIDRAG TILL
VILLSTADS SKOL- OCH
KULTURHISTORIA

Av

UNO TRÄFF

FÖRENINGEN FÖR
SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

UNO TRÄFF
BIDRAG TILL
VILLSTADS SKOL- OCH KULTURHISTORIA

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÄRGÅNG I 1970

VOLYM 123 UNDER REDAKTION AV GUSTAF KALEEN

BIDRAG TILL
VILLSTADS SKOL-
OCH KULTURHISTORIA

AV

UNO TRÄFF

STOCKHOLM 1969

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	9
En märklig skolstadga	15
Kyrkoherde Apelbaum som folkuppfostrare	20
Ett försök att lösa lärarfrågan	25
Villstadsbornas läskunnighet före folkskolans tillkomst	29
"Skolemoster i Villstad" och hennes skola	32
"Detta större ljus blir oss dyrt"	39
Var villstadsbornas oro berättigad?	43
Skolhusbygge	48
Torparen som blev skolmästare	58
"En tarflig utkomst"	65
Villstads växelundervisningsskola	71
Skolsociala anordningar	76
Skolgången och den myckna lärdomen	81
Småskoleorganisationen	86
Villstads "ambulerande småskollärare"	96
En bitter skolstrid	102
Slöjdundervisning	112
Skolledning och förvaltning	120
Lärarrepresentation i skolråden	128
"Läs katekes i Herrans namn!"	131
Fortsättningskolan	134
Förbättringar inom skolväsendet under 1920- och 1930-talen	138
Från heltidsläsning till grundskola	147
Böcker, boksamlingar och bibliotek	153
Högre folkskola — Kommunal realskola	166
Kommunal yrkesskola	171
Donationer till skolväsendet	174
Några av de lärare som tjänstgjort i Villstad 1847—1969	178
Bilaga 1. Villstads första skolreglemente	185
„ 2. Förteckning över undervisningsmateriel i Villstads första skola (Förteckn. påbörjad 1846).....	195

Till föreningen för svensk undervisningshistoria, som låtit detta arbete ingå i dess årsboks-serie,

till Villstads Kommunalfullmäktige, som genom anslag gjort utgivningen möjlig samt till Syskonen Johanssons Foto i Smålandsstenar, som tillåtit reproduktion av ett stort antal firman tillhöriga fotografier, framför jag ett djupt känt tack.

Smålandsstenar i september 1969.

Uno Träff

INLEDNING

Medeltidens svenska allmoge kunde inte läsa i bok eller skriva ens sitt eget namn. Denna brist på de mest elementära kunskaper hävdades inte fullständigt förrän långt fram i tiden. Ännu under 1800-talets första hälft var det relativt få bland landsbygdsbefolkningen som tillägnat sig konsten att skriva eller läsa skrivet. Alltfort var det många som ristade sitt bomärke under köpebrev, bouppteckningar, arvskifteshandlingar eller andra officiella skrivelser. I inte så få fall från denna tid finner man under en namnteckning anmärkningen "med hand om pennan", d.v.s. någon har på uppdrag av rättsinnehavaren skrivit dennes namn. Belysande för bristen på skrivkunniga personer är prosten Daniel Nordins i Villstad reservation mot ett sockenstämmobeslut 1850, då man till magasinsföreståndare valt två personer, som icke var skrivkunniga och som — enligt reservanten — "ej förmå läsa, bedöma och granska skuldsedlarna".

Orsaken till allmogens brist på formella kunskaper under äldre tider var helt enkelt den, att man inte hade någon nytta av färdighet i läsning och ännu mindre i skrivning. Under medeltiden och långt fram i nyare tiden fanns inga böcker för "gemene man". Och bibeln, som bort vara tillgänglig för alla, var skriven på latin, vilket språk endast sockenprästen behärskade. Till dennes åligganden hörde dock att muntligen, genom ständig upprepning, hos skaran kring hans predikstol inpränta den "enda nödvändiga kunskapen, den som gäller salighetsläran". Denna kunskap var sammanfattad i Trons artiklar, Fader vår och Ave Maria. Där fanns den kristna bildningens grundelement och de genomgicks på modersmålet i samband med högmässan, ett litet stycke åt gången, tills åhörarna kunde dem utantill. Föräldrar och faddrar var ålagda att under veckans lopp med barn och ungdom repetera de avsnitt, som av prästen behandlats vid söndagens gudstjänst. I samband med bikten, som under medeltiden var påbjuden även för barn, kontrollerade prästen varje sockenbos kunskapsmått.

Reformationen blev av genomgripande betydelse för folkbildningens höjande. Enligt Luthers och hans efterföljares uppfattning borde varje människa få undervisning, besvara frågor och därigenom vinna insikt om hur ett rätt förhållande till Gud kunde nås. Åhörarrollen ansågs därför icke längre vara fullt tillräcklig härför. Lyssnandet till utläggningen av trossanningarnas innehåll måste följaktligen kompletteras med läsning och begrundan. För att detta skulle bli möjligt, måste bibeln vara tillgänglig på modersmålet. Det blev den också i de protestantiska länderna under de närmaste årtiondena efter reformationens genomförande. Men någon "folkbok" — vilket reformatörerna hoppats på — blev den inte, ty dels var den dyr, dels var det länge, vilket här ovan påpekats, klen beställt med läskunnigheten.

I detta sammanhang bör Luthers enträgna maningar till det borgerliga samhällets ledare att upprätta skolor beaktas. Sådana läroanstalter var givetvis främst avsedda för att bereda eleverna för inträde på den teologiska banan, men undervisning borde även meddelas i allmänbildande ämnen, som kunde bli till nytta för "var man". Luther ansåg nämligen att lika väl som präster behövdes för den kyrkliga verksamheten, lika nödvändigt var det att samhället hade "kunniga, förnuftiga, redliga och väl uppfostrade medborgare", vilka ägde kunskaper nog att ta tillvara, bruka och förmera det timliga goda. På detta sätt gagnades samhällsutvecklingen bäst och ökades välståndet mest.

Så många som möjligt — helst alla — borde få del av undervisningen och den gav bäst resultat, om den påbörjades i barnåren, då människan var "mottagligast och läraktigast". Luthers princip att undervisningen skulle vara allmän innebar, att även flickor skulle få del av densamma. Ty samhället var i stort behov av "duktiga kvinnor, som kunde väl styra och leda hus, barn och tjänare".

Vid framläggandet av sina förslag till folkundervisningens ordnande tänkte kanske reformatorn mera på städernas borgerskap än på landsbygdsbefolkningen och dess behov. Men även om förslagen icke syftade till en folkundervisning enligt uppfattningen under senare tidsskeden, så bar de inom sig krafter, som långt fram i tiden verkade främjande och stimulerande på folkbildningens olika områden.

Läraryrket var givetvis på Luthers tid ett svårlöst problem. Men just för landsbygdens del föreslog reformatorn år 1528 att klocka-

ren i församlingen skulle hjälpa hemmen med barnens undervisning i läsning, skrivning, räkning, historia, musik, och andra ämnen, som föräldrarna själva rimligtvis ej behärskade. I övriga ämnen — t.ex. kristendoms-kunskap med katekes och biblisk historia — skulle undervisningsskyldigheten fortfarande åvila hemmen. Barnen borde delta i skolarbetet en eller högst två timmar dagligen och under den återstående delen av dagen "hjälpa till i hemmen, lära ett hantverk eller vad man vill ha dem till". Endast genom en kombination av teoretisk och praktisk undervisning blir man, ansåg Luther, i tillfälle att bedöma, vilka barn som äga anlag för fortsatta studier och vilka som bör få yrkesutbildning.

Under hela reformationstidevarvet fortgick i Sverige, liksom i de övriga nordiska länderna, med växlande framgång arbetet på att förverkliga Luthers grundsatser. När det gäller vårt lands undervisningsväsende bör noteras, att detta knappast fick det stöd från statens sida som det bort få. Gustav Vasa saknade i långa stycken intresse för folkupplysningen, vilken han fordrade att kyrkan ensam skulle svara för, trots att den genom de långtgående konfiskationerna förlorat de ekonomiska förutsättningarna härför.

Olavus Petri utförde dock ett oförtrutet arbete för folkbildningens höjande. Hans arbete med bibelöversättningen är välbekant. Och vid sidan därav bedrev han en icke obetydlig författarverksamhet. Sålunda utgav han redan 1526 *En nyttog undervisning* som är en bearbetning av Luthers 1522 utgivna bönbok. Samma år utkom *En skön nyttog undervisning*, en liten barnbok, som av eftervärlden betecknats som "kanske tidens bästa religiösa lärobok". År 1530 utarbetade han en katekes, som i huvudsak följde Luthers berömda verk. Reformatorn sammanställde även en postilla, i vilken han framlade inför offentligheten sitt program för en evangelisk folkundervisning. Grundtanken i samtliga dessa böcker var att "en kyrkopräst är pliktig att lära sitt sockenfolk Guds budord, Tron och Fader vår". Men undervisningen får ej bli en tom och död utanläxa. Innehållet måste göras levande genom förklaringar och uttydningar "[allt]-eftersom katekesen innehåller". Enligt samma metod skulle sedan föräldrarna i hemmet undervisa barn och tjänare.

Även ärkebiskop Laurentius Petri ivrade för en fördjupad folkundervisning. De kristna grundsanningarna inpräntades bäst — ansåg han — genom ofta återkommande förhör. Även han sysslade med författarskap och bland skrifter av mästern Lars' hand, som i

detta sammanhang främst bör nämnas, är den 1548 utgivna handledningen "Om skolor och barn till skola". I denna skrift påpekar författaren bl.a. behovet av ökad tillströmning av elever till skolorna.

1571 års kyrkoordning är till största delen Laurentius Petris verk. I den intar undervisningsfrågorna en ganska framskjuten plats. Det heter där att såväl barn som vuxna även i fortsättningen skulle erhålla undervisning i samband med gudstjänsten, men att jämsides därmed s.k. katekespredikningar skulle anordnas. En sådan predikan skulle bestå av två avdelningar. Den första skulle innehålla själva lärostoffet och den andra formas som ett förhör på detta. I städerna kunde denna form av undervisning ordnas på skilda dagar i veckan. På landsbygden med dess långa avstånd till sockenkyrkan var detta inte möjligt. Därför anbefalldes att såväl genomgång som förhör lades i nära anknytning till sön- och helgdagarnas gudstjänster. Ingenting hindrade att förhöret hölls i hela församlingens närvaro, men bäst vore att det förrättades vid enskilt skriftermål — alltså i samband med bikt — "för de enfaldiga ungas skull". Vidare föreskrevs att inga barn "yngre än nio eller åtminstone åtta år" ägde tillträde till nattvarden. Då undervisning alltid föregick nattvardsgång, torde detta stadgande kunna tolkas som bevis för att det var fråga om verklig barnundervisning.*

Biskopsvisitationerna, som byggde på traditioner från urkristen tid, kom att från och med reformationen få betydelse för undervisning och folkbildning. Formerna för desamma har under århundradenas lopp växlat, men föreskriften i 1571 års kyrkoordning att biskopen vid sådana förrättningar skulle kontrollera hur undervisningen bedrevs i församlingarna har bibehållits ända in i våra dagar.

I slutet av 1500-talet och början av 1600-talet utarbetades i åtskilliga stift tillägg och kompletteringar till 1571 års kyrkoordning. Så skedde även i Växjö stift. Det förslag till kyrkostadgar, som skrevs samman av biskop Petrus Jonae Angermannus, antogs till efterlevnad av det den 15 juni 1619 församlade prästerskapet.

Petrus Jonae betonar att barnundervisningen bör bedrivas som dittills med all kraft. Undervisningen bör emellertid inte avbrytas

* Det avsnitt i 1571 års kyrkoordning, som behandlar undervisningsfrågorna, var i huvudsak en avskrift av "Melanchthons sachiska skollag av 1528". (ÅSU 1).

när barnet nått vuxen ålder. "Övningen vill följa människan så länge hon lever", fastslår han. För upprätthållande av kyrkodisciplinen stadgade han böter för dem som uteblevo från gudstjänsten. Om någon hade laga förfall, slapp han böter, men skulle av någon kyrkobesökare undervisas om "vad han i kyrkan lärt haver".

Tillkomsten av 1686 års kyrkolag utgör början på ett betydelsefullt skede i den svenska folkbildningens historia. Först och främst åstadkom lagen att statsintresset kunde göra sig gällande på området, som dittills i stort sett varit förbehållna kyrkan och dess organ. Sälunda krävdes i fortsättningen enhetlighet på kyrkolagstiftningens område. Av biskopar och domkapitel utfärdade förordningar, som under tidigare skeden varit olika i olika stift, borde i görligaste mån anpassas efter kyrkolagen. Om dessa krav uppfylldes, så skulle t.ex. folkundervisningen få ungefär samma innehåll och utformning i alla rikets stift.

Kyrkolagens otvetydiga föreskrift att prästerskapet skulle "driva med all flit därpå, att barn, drängar och pigor lärde läsa i bok och se med egna ögon, vad Gud i sitt heliga ord bjuder och befäller", uppfordrade varje enskild prästman till insatser på folkbildningens område.

Det gamla lutherförslaget att klockaren skulle vara barnalärare fick nu följande formulering: "Klockare skall vara ärlig, trogen och flitig, boklörd och kunna sjunga och skriva, så att han däruti kan undervisa församlingens ungdom". Omfattningen av klockarens skyldigheter som lärare skulle regleras av biskop och domkapitel. Här om heter det: "Och de som omsorgen i församlingen åligger, vare sig kapellan eller klockare tillhållas med flit driva barnaläran (d.v.s. undervisningen i katekes) och undervisa barnen att läsa i bok".

På förestående sidor har jag i korthet sökt antyda hur förhållandena på undervisningens och folkbildningens områden i allmänhet gestaltade sig fram mot slutet av 1600-talet. Därmed har jag velat antyda, att i Villstad rådde i stort sett likartade förhållanden som i landet i övrigt, även om de arkivaliska beläggen från vår socken är sparsamma eller inga alls.

EN MÄRKLIG SKOLSTADGA

År 1696 tillträdde rektorn vid Jönköpings skola, magister Petrus Beeth, kyrkoherdetjänsten i Villstads pastorat. Beeth var vid tillträdet knappt 50 år gammal och således i sin kraftfullaste ålder. Han var känd för sin kunnighet, arbetsamhet och energi. Men ryktet förtäljde också att han var en sträng och fordrande man.

I Villstad låg arbetsuppgifterna sannerligen på hög och väntade på den nyutnämnde församlingsherden. Prästgården var fallfärdig och måste byggas om för att bli beboelig. Kyrkan var i trängande behov av restaurering och fordrade tillbyggnad för att kunna rymma de ökande åhörarskarorna. Dessa båda kostnadskrävande företag vållade såväl pastor som församling mycket bekymmer och endast genom stora uppoffringar lyckades man genomföra dem.

Den allmänna fattigdomen inom församlingen fick kyrkoherden göra bekantskap med även i andra sammanhang. Sålunda blev han nästan dagligen påmind om brödnöden bland värnlösa och åldringar, sockenhjon och tiggare, sjuka och krigsstympade. Efter mycken övertalning lyckades han så småningom förmå sockenmännen att av sina klena tillgångar skjuta samman spannmål, sovel och något penningar till lindring av den mest skriande nöden.

Rykten om split, osämja, fiendskap och övervåld församlingsbor och byamän emellan nådde då och då kyrkoherdens öra. Vid sådana tillfällen hastade han ofördröjligen åstad för att medla och förlika. Oftast lyckades han i sina bemödanden och förebyggde därigenom mångt illdåd med åtföljande tingföring. I det protokoll, som upprättades sedan parterna förlikts, stadgades drygt vite för den som bröt överenskommelsen.

Församlingstukten hade i årtal varit försummad, när Beeth kom till Villstad. Därför tvangs han att med kraft ta itu med inrotade ovanor och lagstridigt självsvåld. Titt och tätt fick menigheten lyssna till rungande strafftal mot "vidskepelse och löndasynd". Och mer än en villstadsbo dömdes inför sockenstämman till "uppenbar

kyrkoplikt att sitta på skampallen eller till stockstraff" för brott mot sjätte budet.

Kyrkoherde Beeth höll före, att orsakerna till slappheten i församlinglivet, ringaktningen för sedereglernas föreskrifter och ohörsamheten mot kyrkoordningen var att söka i allmogens skriande okunighet. Både unga och gamla måste därför få mera omfattande och grundligare undervisning än hittills. Bäst erhöles denna vid de regelbundet återkommande katekesförhören, vid vilka alla, som ej hade laga förfall, ålades att närvara. Så ofta tillfälle yppades, påminde han om kyrkolagens föreskrift att ungdomen var skyldig lära sig "läsa i bok", och att det ålåg föräldrarna att öva sina barn i läskonsten. Vid sina täta besök i hemmen och vid husförhören, som antagligen mera regelbundet började hållas vid denna tid, kontrollerade han de ungas läsfärdighet.

Redan vid biskopsvisitationen år 1700 visade sig resultatet av församlingsherdens nitiska arbete. Hans högvördighet fann anledning påpeka, att "de alle samt. befunnos vara mycket beröml. och väl underviste och inlärde uti sine Christendomsstycken". Pastor fick inför hela församlingen erkännande för träget arbete bland barn och ungdom med katekesens inläring och läsekonstens uppövning. Visitationen hade dessutom med tillfredsställelse iakttagit den goda ordning och disciplin, som under gudstjänsten rått bland menigheten.

I slutet av januari månad 1715 var tiden inne för en ny visitation i Villstad. Den förrättades av biskop David Lund.

Den 27 januari var sista förrättningsdagen. Då vidtog efter gudstjänstens slut ett grundligt "catechismiförhör", under vilket åhörarna visade sig vara "väl anförde". I protokollet heter det vidare: "De yngre kunde färdigt läsa sin Christendomb-stycken cum explicatione Lutheri, och jämväl Athanasii Symbolum, Huustafan och Konung Davidz boot-Psalmer."

Då det under förhöret bestyrkts, att även de äldre församlingsmedlemmarna "vijste grundeligit förstånd" i allt som efterfrågades, blev Beeth inför hela församlingen med "synnerligit beröm ihugkommen" för sitt oförtrutna arbete, vilket visat så glänsande resultat inte bara denna dag utan under hela visitationen.

Biskopen vände sig slutligen till föräldrarna och yttrade: "Effter som ungdomen vijsat vackert prof, att den blefvit flitigt tillhållen att läsa i book, så förmantes ock föräldrarne, att än vijdare låta undervijsa sina barn derutinnan". Ja, resultatet var så bra, att några

Petrus Beeth, född i Jönköping 1647 — död i Villstad 1719. Beeth var rektor vid Jönköpings skola 1681—1696. Kyrkoherde i Villstad 1696—1719. Han var "den förste landsmannen av Smålands nation i Lund".

med hopp om framgång "måtte blifwa håldne vid scholan", d.v.s. föräldrarna borde skicka dem till högre skolor "på det att de kunde få tillfälle att bruka samma förlänta gåfwa till sin och andras förmodeliga nytta".

Det är högst sannolikt och djupt mänskligt att både församlingen och dess kyrkoherde kände en viss tillfredsställelse över att de gemensamma ansträngningarna på uppfostrans och undervisningens

områden givit sådana resultat, att de kunnat få officiellt erkännande av stiftschefen. Det hade därför på intet sätt varit förvånande, om den gamle skol- och prästmannen tagit biskopens utlåtanden som slutbetyg över en väl fullbordad livsgärning. Med gott samvete skulle han nu ha kunnat överlämna uppfostringsverket åt yngre krafter och slagit sig till ro.

Men biskop Lunds oförbehållsamma lovord tycks tvärtom ha sporrat Beeth till ökade ansträngningar för att fördjupa och vidga sockenbornas bokliga bildning. Så ofta tillfälle gavs förde han värdet av ökade kunskaper på tal. Han betonade att de — ofta med stor möda — förvärvade insikterna måste hållas levande genom ständig övning. Därför vädjade han till föräldrarna att med flit fortsätta läsövningarna med sina barn. Han förstod de svårigheter som man därvid hade att brottas med, då böcker saknades i de flesta hem. Och han uppmanade därför sockenborna att flitigt låna "Kyrkans böcker" — det lilla biblioteket i sakristian. En annan och bättre lösning vore dock att församlingen iklädde sig ansvaret för barnundervisningen genom att anställa och avlöna "läsemästare".

På ungefär detta sätt torde Beeth ha förberett tillkomsten av det i Villstads undervisnings- och bildningshistoria märkliga beslutet på sockenstämman den 27 december 1715. Detta innebar nämligen ingenting mindre än antagandet av en skolordning för hela kommunen, tillsättning av lärare och inköp av läroböcker. Den för tids-epoken ovanliga överenskommelsen förtjänar att in extenso återges:

"Att barnen lära läsa i Book och Kiöpes
 åt dem de nys trychte Boot Psalmerne
 och Symb. Athanasij. Swen i lunnagård
 kan informera Barnen i fällinge fier-
 ding, Anders i Högsberg i åträsa 4:ding,
 Erland i Maa i Willstad 4:ding, i ijs-
 bärga 4:ding läsa H. [hustru] älsas
 Barn i Öst. ijsbärga af boken wäl."

De tre först nämnda sockenfjärdingarna fick således var sin läsemästare. I den fjärde fick "H. älsas Barn" uppdraget att vara lärare. Troligen fanns i denna fjärding ingen vuxen, som var läskunnig eller som ville åta sig uppdraget. Valet av läroböcker är märkligt.

och gifvas de försämrade tillrädda.
 2. Att barnen lära läsa i Book och Kiöpes
 åt dem de nys trychte Boot Psalmerne och Symb. Atha-
 nasij, Swen i lunnagård kan informera Barnen i
 fällinge fierding, Anders i Högsberg i åträsa 4:ding,
 Erland i Maa i Willstad 4:ding, i ijsbärga 4:ding
 läsa H. älsas Barn i Öst. ijsbärga af boken wäl.
 3. Läsande församlingen sig wälja om god wäl

Socketstämmaprotokollet från den 27 december 1715, vars andra punkt innehåller beslutet om ordnad skolundervisning.

I det ovan nämnda visitationsprotokollet nämns, att Beeth vid sin undervisning i samband med gudstjänsterna använt just Symbolum Athanasianum och Davids botpsalmer. Sockenmenigheten var således redan i förväg förtrogen med dessa böcker, vilket torde ha bidragit till att Beeths skolorganisation kunde genomföras utan protester.

På sockenstämma 1716 togs undervisningsproblemen ännu en gång upp till behandling. I protokollet heter det: "Om barnsens läsande i Book påmintes." Denna kortfattade protokollsanteckning torde betyda att Beeth var nöjd med läsemästarnas sätt att bedriva undervisningen samtidigt som han ville mana dem till fortsatta ansträngningar.

KYRKOHERDE APELBAUM SOM FOLKUPPFOSTRARE

Frihetstidens första decennier kännetecknades av ett alltmer stigande intresse för folkundervisning och folkbildning. Redan vid riksdagen 1723 märktes tecken som tydde därpå. I prästeståndet exempelvis fattades — visserligen efter långvariga och hetsiga överläggningar — beslut om att ta upp frågan om barnundervisningen i ståndets allmänna besvär. I motiveringen till beslutet heter det att många svenska barn saknar kunskaper i innanläsning "för föräldrars vårdslöshets skull". Dessa försumliga uppfostrare ansågs bära genom lagstiftning tvingas att fullgöra sina skyldigheter.

De synpunkter på uppfostringsfrågan som kom till uttryck i den nämnda skrivelsen från det andliga ståndet lades delvis till grund för en den 22 oktober 1723 utfärdad kunglig resolution, vars största värde torde ligga däri, att den kompletterar kyrkolagens föreskrifter om barnundervisningen. Därjämte drar den upp vissa riktlinjer för hur denna undervisning skulle utformas. Den stadgar sålunda allmän undervisningsplikt. Föräldrar, målsmän, förmyndare och husbönder ålades vid hot om straff att sörja för det uppväxande släktets bokliga bildning. Den som tredskades eller visade försumlighet skulle första gången med allvar varnas. Om tillsägelseerna ej hade åsyftad verkan, skulle den pliktförgätne böta 2 mark silvermynt "och vara icke dess mindre skyldig att sätta barnet till att lära läsa i bok".

För första gången i vårt lands undervisningshistoria angav en världslig myndighet lärostoffets omfattning. Därom heter det i resolutionen att barnen skulle kunna läsa oklanderligt innantill och Luthers lilla katekes utantill. Undervisningsproblemen fastslogs vara allmänangelägenheter och således ej längre enbart prästerskapets. Man kan följaktligen våga påstå, att resolutionen var ett tidigt försök att flytta ansvaret för undervisningsfrågorna från kyrkorummet till sockenstugan. (Denna utgång hade prästerskapet sannolikt

ej förutsett). Vidare fastslogs med skärpa att inget svenskt barn av fattigdom fick hindras från att få undervisning.

Kontrollen av undervisningen skulle dock fortfarande åvila prästerskapet. Pastor skulle på sockenstämmorna "göra noga efterfrågan" hur hemmen fullgjorde sina skyldigheter mot barnen samt se till att de böter, som utkrävdes av försumliga målsmän, användes till fattiga barns handledning, undervisning och uppfostran.

I resolutionen återfanns också det under reformationstidevarvet väckta förslaget att klockaren skulle vara barnalärare. Till detta stadgande var nu fogat den anmärkningen, att då dessa församlingstjänare "ofta äro gamla, tröga och orkeslösa", måste socknarna vara beredda att som lärare anställa personer som "äro mera boksynta" och mera lämpade för uppgiften. Tidigare hade många församlingar försvarat sin negativa inställning till undervisningsfrågorna med att framhålla, att klockaren var oduglig som lärare och av den anledningen kunde ingen undervisning ordnas. Detta svepskäl komme följaktligen icke att godtagas i framtiden.

Klockaren Sven Jonsson i Villstad hörde utan tvivel till de "tröga" och "boksynta" var han minst av allt. Hans skrivkunnighet inskränkte sig till förmåga att någorlunda läsligt pränta sitt namn. Om föreskrifterna i den kungliga resolutionen skulle efterlevts, borde en särskild barnalärare ha anställts i vår socken, men åt en sådan åtgärd ägnade man säkerligen icke en tanke.

I Villstad — liksom nästan överallt annorstädes — var det fortfarande hemmens uppgift att sörja för barnundervisningen. På stämmorna efterfrågade pastor ibland hur denna bedrevs. Och när anledning fanns, varnades försumliga föräldrar samtidigt som församlingens äldre medlemmar förmantes att flitigare deltaga i katekesförhören, men till något mera påtagligt resultat ledde icke den kungliga resolutionen varken i vår socken eller på andra håll.

Petrus Beeths efterträdare som pastor i Villstad — Johannes Agréll — hade liksom företrädaren varit skolman, men saknade dennes stora intresse för folkundervisningen. Det är därför inte förvånande att det redan vid biskop Lunds visitation 1725 visade sig vara kient beställt med ungdomens kunskaper.

År 1742 fick emellertid Villstad en ny kyrkoherde — Petrus Apelbaum — som visade sig vara en energisk och målmedveten man. Han var sträng och fordrande men lyckades trots detta redan från

början vinna den styvsinta församlingens förtroende och aktning, vilket i hög grad underlättade hans insatser på skilda områden inom församlingslivet.

Apelbaum hade tillägnat sig frihetstidens grundtankar om värdet av ökad folkbildning. Redan vid en av de första sockenstämmorna, som hölls under den nya kyrkoherdens ordförandeskap, fördes barnundervisningen på tal. Därvid uppmanades föräldrar, målsmän och husfäder enträget att "låta lära sina barn läsa i bok". Han påpekade vikten av att de unga förseddes med egna psalmböcker, som kunde medföras till kyrkan "på det de må kunna stämma in med församlingen med läsande och sjungande till den store Gudens pris och lov".

I början av 1740-talet hade Villstads kyrka försetts med orgelverk och som organist hade anställts en ung man vid namn Lars Auséll. Denne var både läs- och skrivkunnig och på en sockenstämma 1742 erbjöd han sig att mot skäligen ersättning lära barn och ungdom att läsa och skriva. I organistens erbjudande såg kyrkoherde Apelbaum en möjlighet att få igång en ordnad barnundervisning. Han betonade att det både var nödvändigt och kristligt att ge det unga släktet boklig fostran. En sådan är "det bästa arv som föräldrar kunna lämna sina barn", skrev han i protokollet. Av detta framgår emellertid att stämmodeltagarna ej tycktes tillfullo uppskatta organistens erbjudande, men man lovade — kanske mest för kyrkoherdens skull — att anlita honom som lärare, så snart han komme "att stadigt bo uti församlingen". Mellan raderna kan man utläsa en viss misstro mot Auséll. Vid själva stämman var den säkerligen än mer märkbar, varför kyrkoherden fann sig föranlåten att gå i god för den planerade skolverksamheten och "ha ett vaksamt insende" över densamma.

Organisten Ausélls anställning i Villstad blev av kort varaktighet. Efter några år flyttade han till annan ort. Om resultatet och omfattningen av hans pedagogiska verksamhet bland socknens barn vet vi ingenting.

Kyrkoherde Apelbaum arbetade emellertid själv oförtrutet med stor iver och aldrig sviktande intresse på att höja folkbildningen inom sitt pastorat. Främst kom hans insatser till synes vid katekes- och läsförhören. Denna undervisning var förlagd till kyrkan och började på vintern en halv och på sommaren en hel timme före gudstjänsten. För att få mer tid för varje enskild elev inkallades

blott en fjärdedel av konfirmanderna åt gången. Genom att bedriva gruppundervisning nåddes större effektivitet och bättre resultat. Särskilt blev detta märkbart vid läsundervisningen, vilken låg Apelbaum varmt om hjärtat.

Enligt kyrkolagen skulle ungdomens första nattvardsgång ske tidigast i 14-års åldern. Här i Villstad var det dock högst få under Apelbaums kyrkoherdetid, som vid så unga år inhämtat tillräckliga kunskaper i kristendom och innanläsning. För många undomar utsträcktes "lästiden" till två, tre eller fyra år. Medelåldern för de unga nattvardsgästerna låg därför oftast närmare 18 än 14 år. Som exempel härpå kan anföras den konfirmandgrupp, som skulle "gå fram" år 1750. Den bestod av nio ungdomar av vilka fyra nått följande ålder:

gossen	Måns Månsson från Svenshult, född 15/3 1733	ålder 17 år 3 mån.
„	Nils Jonsson från Skeppshult, född 27/5 1732	ålder 18 år 1 mån.
„	Måns i Trehörnahult, född 16/3 1733	ålder 17 år 3 mån.
flickan	Ingegerd Andersdotter, Lunden, född 25/2 1733	ålder 17 år 4 mån.

Kyrkoherde Apelbaums nitiska arbete bar rik frukt och fick offentligt erkännande vid biskopsvisitationerna. I protokollet från förrättningen den 4 maj 1746 heter det: "Därav att de unga få lära sig läsa i bok, vinna de alla den stora förmån och nytta att de vid förefallande tillfällen, då de ej kunna komma till den offentel. Gudstjänsten, kunna själva Guds ord läsa, sig till tröst och mycken uppbyggelse." — Det var just sådana nyttiga kunskaper Apelbaum velat och även i stor utsträckning lyckats bibringa Villstads ungdom.

Unga människor som redan "gått fram" kallades till regelbundet återkommande repetitionsförhör. Vid försummelse härvidlag utdömdes böter. År 1756 hade "gossen Abram i Rem" uteblivit från pålyst förhör och dömdes av sockenstämman att böta 4 öre. En annan yngling — Erik Knutsson från Böларыd — dömdes för liknande förseelse till samma bötesbelopp. Den sistnämnde fortsatte emellertid att visa ohörsamhet. Då tvangs man att ta i med hård-

handskarna för att återföra ynglingen till ordningen. I protokoll från den 8 maj 1757 heter det: "Framkallades drängen Erik Knutsson från Böläryd och på det allvarsammaste tilltaltes för sin allt för stora vårdslöshet och försummelse i sina kristendomshuvudstyckens övande, ... samt tröghet att komma fram till katekesförhören. Och ehuru väl man efter förordningarna hade orsak att pålägga honom att sitta till en början en söndag i stocken, honom till näpst och androm till varnagel, så lindrade dock församlingen med honom i så måtto att han, Erik Knutsson, pliktat för sista förhöret han försummade 4 öre smt., vilka sexmannen i grannhället strax uttager, till att försöka om han härefter ville göra bättre flit, med allvarsammaste tillsägelse att på föresatt dag komma fram och låta förhöra sig huruvida han sig förkovrat. Det icke sker, så skall han utan skonsmål sitta i stocken, och där det icke hjälpa vill stämmes till tinget [för att] undergå vad världslig lag förmår." Här bör anmärkas, att Erik Knutsson var född den 27 oktober 1735 och således vid domens avkunnande 22½ år gammal!

Även äldre personer inkallades till regelbundna katekes- och läs-förhör. Om någon då visade sig ha bristande kunskaper i något avsnitt, utestängdes han från att delta i nattvardsfirandet, vilket på den tiden var ett oerhört straff, som i allmänhet jämställdes med den katolska tidens bannlysning. Även vid uttagandet av lysning till äktenskap prövade kyrkoherden vederbörandes kunskaper. Om dessa visade sig vara bristfälliga, uppmanades kontrahenterna att återkomma, när de läst på bättre. Den effektivaste kunskapskontrollen utövades emellertid i samband med de årligen återkommande husförhören.

ETT FÖRSÖK ATT LÖSA LÄRARFRÅGAN

När klockaren i Villstad — Sven Jonsson — 81 år gammal slutade sina dagar år 1759, var kyrkoherde Apelbaum fast besluten att till dennes efterträdare på klockarebefattningen få en person, som var kunnig i läsning och skrivning och således kompetent att bli församlingens skollärare. Därmed skulle den besvärliga lärarfrågan vara löst.

Till stöd för sina bemödanden i antydd riktning kunde kyrkoherden inför sockenmännen åberopa uttalanden av "lärofadern Luther". Han kunde dessutom hänvisa till de klara och otvetydiga föreskrifterna i prästerskapets privilegier av år 1675 där det i sjunde avsnittet hette, att vid klockareval pastor "alltid låte sådana personer till klockare antagas, som kunna brukas till att lära ungdomen i socknarna läsa och skriva". Slutligen kunde han åberopa 1686 års kyrkolag, som innehöll stadganden om att socknarnas klockare skulle "med flit och trohet driva barnaläran".

Apelbaum stod således på säker och fast grund, när han fordrade att en läskunnig klockare skulle utses. Han kunde dessutom erinra församlingen om vad som yttrats i denna fråga vid visitationen 1758 — alltså endast ett år före Sven Jonssons död. Biskop Osander hade, då det klockareval fördes på tal, som — mänskligt att döma — snart skulle bli aktuellt, dikterat till protokollet: "Tillsades pastor, att, när ombyte av klockare kommer att ske, ... tillse att sådana antagas, som skicklige därtill äro, och enl. Kongl. privilegierna för prästerskapet, kunna lära barnen i församlingen att läsa i bok."

Kyrkoherden sökte följa dessa klara föreskrifter vid det stundande klockarevalet, ty han var dels mycket intresserad för uppfostringsfrågorna, dels känd för att i minsta detalj följa gällande lag. Hans bemödanden ledde dock icke till önskat resultat och orsakerna härtill var i korthet följande.

År 1749 hade församlingen valt en adertonårig yngling — Mathias Lagerstedt — till organist. Efter tidens förhållanden var

denne, trots sin ungdom, ganska skicklig i orgelspelning och trakterade dessutom fiol med stor framgång. I den senare färdigheten var han tydligen överlägsen ortens spelmän. I detta förhållande såg sockenmännen en utväg att slippa ifrån att höja organistlönen, som fortfarande endast var 5 daler om året och därför varit på tal vid sockenstämma 1750. Istället för att höja lönen "beviljades att de av församlingen, som göra några gillen, bjuda organisten till speleman". Genom detta beslut blev Lagerstedt i själva verket antagen till sockenspelman och som sådan troligen flitigt anlitad vid bröllop och andra familjehögtidligheter samt vid de talrikt förekommande s.k. lekstugorna.

Den allmänna uppskattningen av sockenspelmannen var tydligen orsaken till, att man på stämma 1752 fattade ett ganska märkligt beslut om organistens framtida anställningsförhållanden. I protokollet från sagda stämma heter det: "Tillspordes församlingen — tydligen var det kyrkoherden själv som sporde — om icke deras enhälliga vilja vore, att när nuvarande klockaren — den då 73 årige Sven Jonsson — genom döden avgår, då skall nuvarande organisten Matthes Lagerstedt vara närmast till klockarebeställningen, ... vartill svarades enhälligen: ja." — Som ovan nämnts dröjde det ända till 1759 innan den gamle klockaren behagade "avgå" och förverkligandet av 1752 års beslut blev aktuellt.

Nu förestod emellertid klockareval och sockenmännen kallades att förrätta detta den 17 juni 1759. Då infann sig Lagerstedt och framlämnade en skrivelse, i vilken han påminde sockenmännen om, att de redan sju år tidigare utsett honom till Sven Jonssons efterträdare. Ordföranden fann sig då föranlåten att inför stämman och i Lagerstedts närvaro läsa upp de paragrafer i kyrkolagen och prästerskapets privilegier, som reglerade anställandet av klockare, varvid särskild betoning lades på det moment, som föreskrev att innehavaren av en sådan tjänst skulle samtidigt vara barnalärare. Det var i församlingen allmänt bekant, att organistens kunskaper i läsning och skrivning var bristfälliga. Man visste även om att kyrkoherden åtskilliga gånger uppmanat Lagerstedt att bättra på sitt kunskapsförråd för att bli valbar, när den tiden kom. Församlingen sade därför ifrån att nu ville man äntligen ha en klockare som kunde skriva "ren och läslig stil och rätt stava." Man gillade således inte att Lagerstedt lämnat kyrkoherdens anmaningar utan avseende, men önskade trots detta uppskjuta valet för att ge honom ännu en möj-

lighet att förkovra sig i läs- och skrivkonsten. Därefter skulle han avlägga prov, dock senast vid mikaelitiden, d.v.s. i slutet av september månad 1759.

Ny stämma sammankalades dock inte förrän i november månad. Till Apelbaums stora förtret hade sökanden inte fäst det minsta avseende vid stämmobeslutet utan helt enkelt uteblivit från honom förelagt prov. Villstadsborna hade emellertid stort fördrag med sin organist och beviljade ytterligare anstånd med provet, men på nyåret 1760 måste han vara beredd att uppfylla "lagens krav och stämmans beslut", annars skulle han anses genom eget förvållande vara skild från klockareförslaget.

Under november och december månader tycks Apelbaum vid flera tillfällen ha erbjudit Lagerstedt att under ledning av kyrkoherdefamiljens informator — gymnasisten Jonas Björkander — öva sig i läsning och skrivning. Men även dessa erbjudanden hade sökanden lämnat obeaktade. När ärendet den 6 januari 1760 ånyo behandlades på sockenstämman, måste kyrkoherden med stor förtrytelse meddela, att Lagerstedt fortfarande visade "vanvördnad mot stämmans beslut".

Nu var församlingens tålmod äntligen uttömt, och man skilde Lagerstedt från förslaget och skred till val av ny klockare. Till innehavare av sysslan föreslogs "ärlige och välförståndige dannemannen Jonas Pärsson i Lilla Haghult". Denne var infödd sockenbo, hade mycket gott anseende och var i "läsande och skrivande väl övad", varför han av sockenstämman enhälligt utsågs till Sven Jonssons efterträdare.

Mathias Lagerstedt var naturligtvis inte nöjd med valet, varför han, i förlitande på att det löfte om tjänsten som han fått redan 1752 var för socknen bindande, överklagade detsamma hos domkapitlet. Besvärsskrivelsen innehöll noggrann redogörelse för det stämmobeslut, då klaganden utsetts till den dåvarande klockarens efterträdare samt uppgifter om att han under de gångna åren sysslat med barnundervisning. Kyrkoherden, som bereddes tillfälle att yttra sig över besvären, kunde lätt gendriva det sistnämnda påståendet genom att påpeka att "barns informerande i läsande och skrivande kan Lagerstedt så mycket mindre beropa sig på som han under hela tiden han vistats här ej haft mer än 2:ne gossar hos sig". Och dessa hade föräldrarna nästan omedelbart hämtat hem igen på grund av det klena resultat undervisningen gav.

Domkapitlet upphävde det förrättade klockarevalet och återvisade ärendet till stämman för ny behandling på det att "församlingen ett ordentligt klockareval må förrätta". Vid det strax därefter företagna omvalet erhöLL Lagerstedt alla rösterna utom en — tro- ligen avgiven av den ratade Jonas Pärsson.

Nu var det kyrkoherde Apelbaums tur att besvara sig i domka- pitlet. I sin inlaga påpekade kyrkoherden, att han i alla stycken sökt följa gällande lag. Han hänvisade även till visitators yttran- de vid visitationen 1758, men domkapitlet lämnade besvären utan avseende och fastställde sockenstämmans beslut att utse Mathias Lagerstedt till klockare i Villstad. I utslaget — daterat den 11 juni 1760 och undertecknat av biskop Osander — nämns icke ett ord om att en klockare behöver kunskaper i läsning och skrivning, och att han var skyldig att verka som barnalärare. Däremot uppmanas den nyvalde befattningshavaren att i fortsättningen beflita sig om att fullgöra allt som fordrades av en klockare till "kyrkoherdens och församlingens belåtenhet", samt att både han och församlingen skulle vinnlägga sig om att i allt sitt handlande noggrant följa före- skrifterna i utfärdade författningar och gällande lag. — Men det var ju det, som Apelbaum hela tiden sökt göra!

VILLSTADSBORNAS LÄSKUNNIGHET FÖRE FOLKSKOLANS TILLKOMST

Tidigare har redogjorts för visitationsprotokollens uppgifter om att såväl yngre som äldre villstadsbor var ganska väl hemmastadda i läskonsten. Socknens äldsta ministerialböcker vittnar också därom. Här och var finns nämligen i dem korta notiser om enstaka perso- ners läskunnighet. Sålunda har 1697 antecknats, tydligen såsom mycket märkligt, att "Ingeborh Jönsdotter" i Ätterås Jeppagård "kunde sin katekes väl" trots att hon endast var 8 år gammal. Lika anmärkningsvärt torde det för samtiden ha tett sig att Per Bengtsson från Borlandsbo kunde "läsa vackert" fastän han, då anteckningen 1710 infördes i kyrkboken, blott var 8½ år gammal. Om flickan Stina på Kroken, som strax före det husförhör hölls 1790 fyllt 15 år, heter det att hennes syn var så svag "att hon ej [längre] ser läsa i bok". År 1709 omtalas att hustru Ingeborg i Södra Kruvebo "kunde läsa väl fast hon var 80 år gammal". Dessa och andra lika knapphändiga uppgifter om sockenbornas läskunnighet är dock både för få och för allmänt hållna för att man av dem kan dra slutsatsen, att man i vår socken över lag kunde läsa i bok.

Våra kunskaper om läsfärdigheten kan dock kompletteras med uppgifterna i de i kyrkoarkivet förvarade prästbevisen. Dessa upp- går till 300 stycken och är utfärdade under tiden 1800—1850 för personer födda i Villstad mellan åren 1780 och 1840. Vid betygs- sättningen av de ut- och inflyttandes färdighet i läsning har föl- jande femgradiga skala använts: svag, någorlunda, försvarlig, väl och berömlig. Om man uppdelar bevisen efter betygsgrader, erhålles följande frekvens:

läser svagt	10 personer	=	3,3 %
„ någorlunda	52 „	=	17,3 %
„ försvarligt	158 „	=	52,7 %
„ väl	76 „	=	25,3 %
„ berömligt	4 „	=	1,4 %
	Summa 300		100,0 %

Det genomgångna materialet tycks vid första påseendet ge vid handen, att läskunnigheten inom församlingen var allmän och relativt god, enär icke någon av de 300 uppgetts vara analfabet. Man bör dock innan alltför långtgående slutsatser i denna riktning dras, ta reda på gruppens åldersfördelning, vilken framgår av följande sammanställning:

åldersgruppen 10—19 år omfattade	30 personer	=	10,0 %
„ 20—39 år „	262 „	=	87,3 %
„ 40 år och däröver omfattande	8 „	=	2,7 %
Summa 300			100,0 %

I socialt hänseende var den ut- och inflyttningssökande gruppen sammansatt av företrädesvis bonddöttrar och bondsöner, pigor och drängar, torpare och hantverksgeäller. Endast ett fåtal tillhörde den självägande bondeklassen, vilket torde bero på denna befolkningsgrupps starka bundenhet till den fäderneärvda jorden.

Anmärkningsvärt är vidare att endast åtta personer över 40 år fått flyttningssattest, men det förhållandet kan förklaras med den stränga flyttningsskontroll, som tillämpades i landet från mitten av 1700-talet till långt in på 1800-talet och som i hög grad begränsade äldre människors möjligheter att söka sin utkomst på annat håll. Kontrollen hade ytterligare skärpts genom Kungl. högskoleinspektionens av den 5 december 1788. Med denna författning lagfästes de regler för ut- och inflyttning, som länge tillämpats d.v.s. socknarna fick i fortsättningen även formell rätt att stänga sina gränser för sådana inflyttningssökande, som redan åtnjöt fattigvård eller kunde befaras att framdeles bli i behov av sådan. De undersökta prästbevisen har följaktligen utfärdats för en elitgrupp, vars enskilda medlemmar eller hela familjer var välkomna varthän de än sökte sig. Det är därför icke överraskande att läskunnigheten inom gruppen var god. Men på frågan hur god den var bland Villstads övriga befolkning ger de naturligtvis inget svar.

När undervisningen i Villstads skola skulle ta sin början vårterminen 1847, visade det sig att antalet skolpliktiga barn översteg 300. Så många elever kunde en lärare omöjligen undervisa även om lancastersystemet användes och frånvaroprocenten på grund av föräldrarnas fattigdom, barnens långa skolvägar, naturhinder o.d.

beräknades bli ganska hög. För att i någon mån nedbringa elevantalet beslöts att sju-, åtta- och nioåringarna alltfört skulle undervisas i hemmen eller av läsemästarna. Men denna begränsning till trots infann sig 190 barn vid den pålysta inskrivningen. Även detta antal ansågs för stort, varför man beslutade anställa inträdesprov för att gallra bort de barn som inte kunde "stava och renläsa". Enligt anteckningar i vår skolas äldsta ännu bevarade examenscatalog gav provet följande resultat:

betyget otillräcklig	tilldelades	2 barn	=	1,0 %
„ försvarlig	„	69 „	=	36,3 %
„ godkänd	„	98 „	=	51,7 %
„ berömlig	„	21 „	=	11,0 %
Summa	190			100,0 %

Någon möjlighet att med hjälp av detta prov begränsa elevantalet fick man inte, då det i gruppen icke fanns en enda analfabet och endast två barn visade otillräckliga kunskaper i innanläsning. Däremot gav provet klart besked om att föräldrar och läsemästare verkligen lyckats bibringa Villstads ungdom de grundläggande kunskaperna i "stavning och läsning", vilket prosten Daniel Nordin under årens lopp i ett flertal inlagor till domkapitlet påstått.

Resultatet måste betecknas som synnerligen gott och användes flitigt och verkningsfullt som argument mot inrättandet av småskolor, när förslag därom något årtionde senare framställdes.

”SKOLEMOSTER I VILLSTAD” OCH HENNES SKOLA

Före den obligatoriska folkskolans tillkomst ansågs — vilket tidigare i olika sammanhang påpekats — undervisningen av allmogens barn vara hemmens och i viss utsträckning prästerskapets angelägenhet. De föräldrar, som själva var läs- och skrivkunniga sökte i regel, om än med skiftande framgång, fullgöra skyldigheten att lära sina barn att nödtorftigt läsa och skriva, men många saknade både förmåga och intresse för uppgiften. Dessa ”försumliga föräldrar” — i den allmänna debatten om barnundervisningen kallades de i regel så — hade dock möjlighet att, om de hade råd, anlita någon av de läsemästare, som var bofasta inom socknen eller vandrade från gård till gård och bjöd ut sina tjänster. I Villstad fanns under första hälften av 1800-talet ett flertal läsemästare, som offentligt vitsordades för sin undervisningsskicklighet. I olika sammanhang yttrade sig prosten Nordin berömmande om dem. I brev till domkapitlet 1839 talar han sålunda om att på ”fromma, läskunniga personer, som undervisa för ett arvode av 16 sk. i veckan för vart barn, finns rik tillgång”.

Bland de mest anlitade barnalärarna vid denna tid kan nämnas torparen Sven i Svanabo, pigan Malin i Arvidabo, änkan Lotta i Lundens backstuga, fältväbeln Bäckstrand i Fällinge och fattighjonet Katarina på Lerbäcken. Men främst bland dem alla var Britta Månsdotter på torpet Fällan, vida bekant under namnet ”skolemoster i Villstad”.

Britta Månsdotter var född på Fällan under Gräfhult i Våthults socken den 11 juni 1802 och dotter till torparen Måns Pärsson och hans hustru Marta Andersdotter. I likhet med andra fattigmans barn vid denna tid fick Britta redan i tioårsåldern ta tjänst hos främmande människor för att skaffa sig sitt uppehälle. Under barnåren hade hon tjänst som sommarpiga eller som vallhjon för att under den ”bråda tiden” se efter husbondfolkets barn. Efter kon-

fimationen tog hon under en följd av år helårsstädja på olika gårdar i bygden.

Britta Månsdotter, som var ovanligt rikt utrustad å huvudets vägnar, hade redan i barnåren på egen hand lärt sig läsa och skriva. Under konfirmationstiden hade hon tilldragit sig lärarens uppmärksamhet genom sitt ovanligt goda minne och sin för åldern enastående förtrogenhet med bibel och psalmbok. Men mest förvånade hon sin konfirmationslärare med sin förmåga att tänka klart.

Ryktet om den begåvade ”Fälla-Britta” sprids i bygden, och när hon sedan tog anställning på olika gårdar i socknen, fick hon användning för sina kunskaper. Hon ombads nämligen ofta att på lediga stunder öva husbondfolkets barn i läsning och skrivning. Hennes handlag med de unga, hennes förmåga att liksom på lek bibringta dem kunskaper, hennes milda men på samma gång djupt allvarliga sinnelag väckte respekt och beundran. I de mera burgna hemmen hände det ibland, att hon blev befriad från att delta i de grövre sysslorna för att under längre eller kortare perioder helt ägna sig åt undervisning av familjens barn.

Året 1825 blev Britta Månsdotters sista år som tjänstepiga. På uppmaning av prosten Nordin i Villstad och komministern Almén i Våthult inledde hon i början av 1826 i sitt föräldrahem en undervisningsverksamhet, som kom att omfatta mer än två årtienden.

Brittas skolverksamhet var från början av ringa omfattning. De få elever som skickades till henne kom från granngårdarna i Våthults och Villstads socknar. Men tillströmningen ökade undan för undan, främst beroende på att prästerna i västbobygden — sedan de börjat anlita henne för preparering av ”i sina kristendomsstycken svaga konfirmander” — uppmanade bönderna att skicka sina söner och döttrar till skolan på Fällan.

Allteftersom antalet elever ökades, visade sig stugan på torpet i Gräfhult, som även var bostad för Brittans föräldrar och syskon, otillräcklig för skolarbetets effektiva bedrivande. Hon såg sig därför om efter en bättre och framförallt rymligare lokal, som hon ensam fick disponera efter gottfinnande. Hon delgav prosten Nordin sina bekymmer och 1834 fick hon erbjudande att överta ett nyanlagt torp på ägorna till gården Horsamo i Villstads socken. Torpet hade tidigare kallats Nybygget, men läsmästarinnan, som redan var känd under namnet ”Britta på Fällan”, gav den nya lägenheten föräldrahemmets namn.

Under det svåra nödåret 1826 — samma år då Britta Månsdotter utbytte tjänstepigans lott mot läsmästarinnans — kom en dag en utsvulten 12-årig tiggare vandrande till Fällan. Britta, som kände såväl gossen som hans föräldrar, tyckte synd om honom och gav honom mat och husrum. Snart fann hon att gossen var vetgirig och läraktig. Därför lät hon honom stanna kvar året ut och undervisade honom tillsammans med de övriga eleverna. Tiggarpojkens namn var Emanuel Johansson, och han var född den 23 mars 1814 i Askebo i Våthults socken och son till hemmansbrukaren Johannes Andersson och hans hustru Catarina Magnidotter.

Emanuels föräldrar hade på grund av delvis självförvållad fattigdom tvingats avyttra sitt hemman i Askebo, varefter de under många år förde en ambulerande tillvaro och föll slutligen fattigvården till last.

Endast korta perioder kunde Emanuel tillbringa hos sina föräldrar och omhändertogs slutligen av morfadern, rusthållaren Magnus Månsson i Karshult. Efter dennes död 1829 återvände han till sin välgörarinna på Fällan och när Britta 1834 övertog det ovan nämnda torpet i Horsamo blev han hennes medhjälpare i skolarbetet och två år senare hennes äkta man.

I Britta Månsdotters skola var läsåret indelat i tre terminer: vinter-, sommar- och hösttermin, vardera omfattande ungefär 3 månader. Intagning i skolan kunde ske när som helst under pågående termin. Då en elev inhämtat ett med föräldrarna på förhand överenskommet kunskapsmätt, lämnade han skolan även om terminen inte var slut. Längden av vistelsen på Fällan blev därför skiftande från fall till fall. Somliga stannade blott en enda vecka, andra upp till fem månader. Undervisningstiden torde dock i medeltal ha omfattat 10—12 veckor.

Möbleringen i skolstugan bestod av ett stabilt bord nästan lika långt som stugans bredd. Vid bordets ena kortsida satt skolemester själv och på s.k. tavlor — ryggstödslösa långbänkar — grupperades eleverna runt bordet. Vid mindre bord övade sig mera försigkomna elever på egen hand i räkning och välskrivning.

Upp- och nedflyttningsmetoden användes flitigt i Fällans skola. Det innebar att den som fullgjort sina uppgifter på ett tillfredsställande sätt flyttades vid bordet närmare lärarinnan, den däremot som dåligt klarat av dem eller slarvat flyttades ned. Detta förfaringsätt

Söndagen den 24 augusti 1960 avtäcktes på torpet Fällan en minnessten över Britta och Emanuel Johansson samt deras son biskopen över Härnösands stift Martin Johansson.

Uno Träff foto.

liksom andra arrangemang vid undervisningens bedrivande tyder på att Britta Månsdotter påverkats av växelundervisningsmetoden.

Individuell undervisningsmetod tillämpades i så stor utsträckning som möjligt, vilket däremot övriga läsemästare inom socknen icke torde ha gjort. Dessa — liksom de flesta föräldrar vid denna tid — såg i riset det bästa hjälpmedlet vid kunskapsmeddelelsen. Enligt en i bygden bevarad tradition var även Britta sträng och fordrande, men hon lär aldrig ha använt någon form av kroppslig bestraffning. Sina stora pedagogiska framgångar vann hon genom att uppträda bestämt, lugnt, vänligt och kärleksfullt. Om det någon enstaka gång hände att en elev uppförde sig olämpligt eller slarvade med uppgifterna, blev han hemskickad, vilket ansågs som en stor skam inte bara för den felande själv utan kanske i ännu högre grad för dennes föräldrar.

Undervisningsmateriel enligt vår tids uppfattning saknades nästan helt i Brittasskola. Eleverna fick själva hålla sig med ABC-böcker, biblar, psalmböcker, postillor och eventuellt andra böcker, som kunde komma till användning vid undervisningen. De fick även själva skaffa sig de griffilar och griffeltavlor, som begagnades vid rätt-skrivnings- och räkneundervisningen liksom det papper och bläck, som behövdes vid övningarna i skönskrift — namnet på den tidens välskrivningsövningar.

Tillströmningen av elever till Brittasskola ökades år från år under hela 1830-talet för att nå kulmen i början av det följande decenniet. År 1843 t. ex. undervisades på Fällan 45 barn av vilka endast 8 kom från Villstad, resten från andra socknar i Västbo. Det följande året var elevantalet 70. Ett fåtal av dessa var hemmahörande i Villstad. De övriga kom från Våthult, Båraryd, Anderstorp, Reftele, Hestra, Gnosjö, Åsenhöga, Kärda och Värnamo. — Britta Månsdotters "undervisningsanstalt" var tydligen berömd inte bara i Västbo härad utan även långt utanför dess gränser.

Ett mindre antal av de "utsocknes" eleverna bereddes husrum i Brittass och Emanuels stuga. De flesta var dock inackorderade i Horsamo, Tuskebo, Åsen, Ryd och andra gårdar i grannskapet eller i de talrikt förekommande torpstugorna.

Skolverksamheten på Fällan bedrevs helt utan bidrag från samhällets sida. De båda läsemästarna var därför hänvisade till att leva på den betalning föräldrarna erlade för barnens undervisning och inackordering. Dessa avgifter växlade mellan 8 och 16 skilling per

vecka. I ersättningen var inräknat betalning för "sovel och supansmat" d.v.s. ett mål lagad mat om dagen. Även om en eller annan elev vid skolveckans början från hemmet förde med sig "ett fläskböste, en fåralägg eller en isterkorv" som bidrag till sitt eget och kamraternas uppehälle, så föll det på Emanuels lott att skaffa huvudparten av de förnödenheter, som gick åt i "elevhushållet". Att det här gällde ganska stora kvantiteter, visar en anteckning från 1841 över varor, som köpts på kredit — kontantköpen noterades tydligen inte:

"Av Johannes i Markås 2 skålpund hvetemjöl	20	skill.
„ Johannes Håkansson Skomakare ärtor och 3 skålp mjöl	30	„
„ Sköldt 10 skålpund hvetemjöl	1 Rd 24	„
„ Johannes i Assaregård 15 skålpund mjöl	2 Rd 12	„
„ Anders Klen i Ilabäck 3 skålpund mjöl	24	„
„ Joh. Rask 5 skålpund	40	„
„ David i rem 2 skålpund mjöl	16	„
„ Catharina i prestg. 2 skålpund mjöl	16	„
„ Johanna i Brotorpet 6 skålpund mjöl	1 Rd —	„
„ Magnis i Aplug. 5 skålpund mjöl	40	„
„ Mårtensson 1 kappe ärtor	30	„
„ Britta Kron 1 kappe ärtor	30	„
„ Johannis i Vikensbo 2 kappar ärtor	1 Rd 12	„
„ Johannis i Östanskog 3 kappar ärtor	2 Rd 10	„
„ Pastor Sandström 10 skålpund mjöl	1 Rd 24	„
„ Emanuel i Gislaved 2 skålpund mjöl	16	„
„ Eva i Gislaved 10 skålpund mjöl	1 Rd 24	„
„ Johannis i Assaregård 2 kappar ärtor	1 Rd 12	„
„ A. G. Seth 2 kappar ärtor	1 Rd 12	„
„ Isak på Hyltan 1 kappe ärtor	30	skill."

Emanuel Johanssons anteckningar ger inte exakta upplysningar om, hur stor den årliga inkomsten av skolverksamheten var, men så mycket antyds att den 1843 icke torde ha överstigit 60 rdr bco. Året därpå var elevantalet betydligt större och avgifterna någon skilling högre, varför inkomsten detta år kan beräknas ha uppgått till 110 riksdaler. Detta belopp var lön för två personers arbete med undervisning i nio månader, ersättning för upplåtelse, uppvärmning och

renhållning av lokal, betalning för inköpta livsmedel och tillagning av desamma samt utspisning av minst 2.000 middagsmåltider!

Få barnalärare torde ha blivit mer uppskattade och hedrade av samtid och eftervärld i en hel bygd än Britta Månsdotter. Vördnaden och tillgivenheten kom till uttryck vid många tillfällen, men särskilt vid sockenstämma i Villstad den 25 november 1853 då den åldrige prosten Nordin uttalade sockenbornas tacksamhet för hennes insatser. Liksom i förbigående nämnde han, att "skolemoster" undervisat mer än 1.500 barn och att hon gjort det med skicklighet och ospard möda. Därför borde församlingen — föreslog han — hos högre myndighet rekommendera henne "till någon offentlig hedersbetygelse". Bakom detta förslag slöt hela församlingen upp. Och då hon undanbad sig medalj, erhöll hon en med inskription försedd silverskål, som, enligt Brittans uttalade önskan, efter hennes död skulle tillfalla sonsonen sedermera undervisningsrådet August Johansson.

Efter de båda läsemästarnas död reste sonen — biskopen över Härnösands stift Martin Johansson — en minnesvård över föräldrarna på Villstads kyrkogård.

"DETTA STÖRRE LJUS BLIR OSS DYRT".

Prästmötet i Växjö 1836, det enda som hölls under Tegnér's biskopstid, tilldrog sig stor uppmärksamhet långt utanför stiftets gränser, vilket till största delen torde ha berott på den ställning stiftschefen intog i samtidens kulturliv och arten av de problem, man valt att överlägga om.

Bland de frågor som ingående dryftades vid mötet intog de, som gällde folkundervisningen en framskjuten plats. Redan i ämbetsberättelsen tog biskopen upp klagomålen över denna undervisnings bristfällighet. Med särskild skärpa vände han sig emot allt det som under föregående riksdag yttrats i bondeståndet om prästerskapets negativa inställning till skolproblemen. I detta sammanhang uppmanade han stiftets prästerskap att se till att klockarna "lägga sig mera på barnundervisning än på åkerbruk".

I ett avsnitt av berättelsen redogjorde Tegnér för sin personliga uppfattning om folkundervisningens innehåll och mål. Han ansåg att varje svenskt barn borde övas till "säkerhet att bokstavera och läsa innantill". Han var dock medveten om att folkupplysningens målsmän i och utanför riksdagen krävde betydligt mer och fortsatte: "Sträckas åter fordringarna högre, såsom nu är vanligt, ... vill man med ett ord småningom utbilda folkskolan till en plantskola för blivande riksdagsmän, så fordrar ett sådant ändamål ... till en början åtminstone en stående folkskola i varje socken med mer eller mindre dyrlönte lärare." Genomförandet av en så omfattande reform låg utanför möjligheternas gräns. Ekonomiska resurser fanns helt enkelt inte och han försäkrade: "En lärd och mångkunnig folkskola är onödig, en stående på de flesta ställen omöjlig, men en ambulatorisk borde kunna med ganska ringa uppoffring för folket överallt inrättas." Men inte ens en så snäv skolorganisation vore möjlig att förverkliga, ty hindren bestod dels av "folkets fattigdom" och dels av "dess obenägenhet för dylika nyheter". När stiftsstyrelsen och prästerskapet i sitt arbete för ökad folkbildning möts

av dessa och liknande hinder, blir ingenting uträttat. "När staten icke kan och församlingarna varken kan eller vill göra några uppoffringar i denna väg, så blir folkbildningen, jämförd med de nya anspråken, på de flesta ställen ofullständig, bruten och ojämn."

Under debatten om skolfrågorna föreslog domprosten Heurlin att allmänna sockenstämmor snarast borde utlysas i alla stiftets församlingar, på vilka sockenmenigheterna fick tillfälle att ge sin uppfattning tillkänna i skolfrågan. Detta förslag vann det församlade prästerskapets gillande och Tegnér förmodade, att det då äntligen skulle bli klarlagt, vem som bar skulden till att skolfrågans lösning förhalades: prästerskapet eller bönderna själva.

I de flesta av Växjö stifts socknar torde — i enlighet med stiftsmötets beslut — stämmor ha hållits under hösten 1836, vid vilka frågan om inrättande av skolor var det viktigaste överläggningsämnet. Även i Villstad kallades sockenmännen till diskussion om behovet av allmän folkundervisning. Vid dessa tillfällen upprepade sockenborna gång på gång den tidigare framförda åsikten att man ej hade råd att bekosta inrättandet av en skola. Den glesa bebyggelsen och de stora avstånden skulle hindra många från att begagna skolan. Så länge föräldrarna i hemmen lärde sina barn att läsa i bok och i mån av behov anlidade socknens läsemästare, var lagstadgad skolundervisning onödig. En minoritet ansåg skolundervisning skadlig, dock utan att tala om vari det skadliga bestod. — Aldrig någonsin tidigare hade läsemästare och skolemostrar fått så många och varma lovord för sina insatser som barnafostrare som under denna höst!

Motståndet mot inrättandet av skola och anställandet av lärare var således allmänt och bestämt. Denna inställning kom till särskilt starkt uttryck på stämman den 11 december 1836. Enligt protokollet sökte Nordin "på alla möjliga sätt framställa nyttan av en skolmästare med lön, på det barnen jämte renläsning måtte få lära sig räkna, skriva m.m." Trots alla övertalningsförsök från ordförandens sida "yttrades ett nära allmänt nej" till det framlagda förslaget. Som ännu ett tungt vägande skäl för avslag anfördes att föräldrarna, om skolmästare anställdes, skulle överge det vackra bruket att själva undervisa sina barn. Ville man "lägga hyende under lata föräldrar", då skulle man anställa av socknen avlönad lärare, annars inte. När prosten trots alla invändningar likväl vidhöll sitt förslag, tröt stäm-

modeltagarnas tålmod och man sade rent ut: "Vi förmå ej löna fler tjänstemän än vi ha."

De flesta stämmodeltagarna instämde i detta yttrande och blott "några få förenade sig med pastor i den tro, att skolmästare med lön var nyttig, synnerligen därför att fattigmans barn finge undervisning för intet".

Sedan skolförslaget sålunda skjutits i sank, överlämnades en skrivelse med följande innehåll.

"Till stämman d. 11 december 1836 i Villstad.

Femtio Rd rgs äga vi i beredskap till Barn-undervisning, om vi använde räntan af våra egne Socken-kassor, och låte vårt Socknemagasin bestå dessutom par tre tunnor af ränte-Säden, nemligen, då så behof göres. Vi fattige bönder orka icke derutöfver. De utlagor, vi hafva, äro så dryga, som vi nånsin tåle. Skol-mästare skulle visst vara artig (bra) att ha, men födan och lönen förmå vi icke. Vi läre sjelve våra barn både stafva och läsa. Våra hustrur hjelpa till. Våra prester hafva dermed varit belätne. Denna läsning sker i egen stuga, under våra egne ögon i tukt och ära; i skol-stugan är ej säkert för skallar. De föräldrar, som ej kunna rätt lära sina barn, anlita läsmästare, som finnas inom socknen tillräcklige och som lära mästerligt. 12 veckor pläga åtgå för renläsningen. En plåt i veckan för hvart barn. 12 plåtar är väl mycket penningar men så betalas de ej ut mer än en gång. Då äldsta barnet blifvit utlärdt, får det lära sina yngre syskon. De fattige barnen, som antingen inga lefvande, kände, föräldrar hafva, eller hafva föräldrar, som ej kunna lära rätt, dem leja vi ju in hos någon af våra läsmästare, som våra prester godkändt. Våra Socken-kassor bestå läsearfvodet. Christeliga kärleken i grannstugorna gifves tillfälle att bestå matsäcken. Äfven finnas inom socknen, sådane personer, som både kunna och villja lära våra söner att skrifva och räkna. Desse anlitas föga, emedan vårt tunga jordbruk, i en mager ort, ej ger mycken tid öfrig för sådan hög lärdom. Våra söner klåpa likväl med att skrifva och räkna så att våran Länsman tar dem för godt i Skjutsrättare-tjänsten.

Vi hafva sport att Högvärdige Biskopen och kapitlet samt våra egne Herredagsmän af Bonde-Ståndet villja, att vi enfaldige Bönder och våra Barn skola göras mer upplyste. Desse äro vi tack skyldige. De mena väl med oss. Men detta större ljus blir oss dyrt. Vi äro belätne med det ljuset som är i Guds ord. Det visar oss till Guds

rike. Deraf hämte vi all den hufvudsakliga lärdom, som vi tro oss behöfva, neml. att *frugta Gud, ära Konungen och lyda lagarne.*

Men ehuru vi ej förmå utfästa oss till årliga utgifter till Skolmästare-lön, lofva vi likväl att ansvara, det ej något Sockne-barn, med fattningsgåfva, skall i brist af Läromästare eller i brist af Läromästarearfvode eller af matsäck, sakna tillfälle att få lära sig stafva rätt och läsa rent, om det vore sjelfva Krönike-Bokens namn-register, samt Catechesen utan till. Våra Prester få sedan göra resten, såsom deras kall fordrar.

Villstad d. 11 December 1836.

Jöns Magnusson i Löpåkra: Måns Magnusson i Trehörnahult."

Under den i sin helhet i protokollet införda skrivelserna har Nordin sammanfattat utgången av överläggningen på följande sätt:

"Efter uppläsandet häraf förenade sig alla till bifall, och förenade sig med skriftens innehåll. Några få hördes önska Skolmästare med lön. Målet ansågs förfallet, och årlig Skolmästare-lön afslagen."

VAR VILLSTADSBORNAS ORO BERÄTTIGAD?

Vid flera olika tillfällen och i skilda sammanhang framhölls att den ekonomiska ställningen i vårt land gjorde införandet av allmän och obligatorisk folkundervisning omöjlig. Denna uppfattning var i stor utsträckning rådande inte blott inom landets styrande organ utan i all synnerhet bland präster och allmoge. Redan i yttrandet till domkapitlet över 1812 års uppfostringskommittés förslag till ordnad folkundervisning framhåller Daniel Nordin att "pastoratets innevånare... förmå ej kostnaden [för sådan undervisning] bestrida". Visserligen skulle bondstugorna med fördel kunna användas som undervisningslokaler för ambuleringe skolor, "men var skall lönen tagas till sådan lärare? Allmogen tål ej några nya utlagor."

I samma svarsskrivelse framhåller Nordin ytterligare, att hemundervisningen i Villstads pastorat är så god att inga lagstadgade skolor erfordras. Kunskaper i skrivning och räkning "behövs icke av bonden", skriver han och fortsätter: "en skriv-, räkne- och lagkunnig bonde blir vanligen en samvetslös sakdrivare, en flitig tings- och krogbesökare". Avslutningsvis understryker han att "barnundervisningen härstädes är i gott skick". Och om föräldrarna i framtiden visar samma omsorg om sina barns bokliga fostran som hittills "då är jag viss att inga nya undervisningsanstalter skola här behövas".

Vid riksdagen 1834—35 hade man emellertid i bondeståndet kraftigt yrkat på införande av obligatorisk folkundervisning. Kravet motiverades främst med att "allmogen hade samma rätt som andra samhällsklasser till en för densamma tjänlig bildning". När frågan om sättet för folkskolans finansiering kom upp i debatten, sade bönderna bestämt ifrån att denna icke fick ske genom ökad beskattning. Erforderliga medel kunde erhållas dels genom minskning av prästerskapets löner, dels genom strängare hushållning med statens medel. Ytterligare en möjlighet till skolfinansiering anvisades av bondeståndsledamoten Petter Pärsson från Jönköpings län, som föreslog att biskopsämbetena skulle avskaffas och den uppkomna besparingen

användas till skolhusbyggen och lärarlöner. Om medlen ändå icke räckte till, skulle staten tillskjuta det som fattades. Majoriteten av bondeståndets ledamöter torde ha betraktat de nämnda förslagen som hugskott omöjliga att förverkliga, men varit ense om att det var statens skyldighet att bära det ekonomiska ansvaret för folkundervisningen.

Vid riksdagen 1840—41 framlades som bekant proposition om allmän och obligatorisk folkundervisning. I bondeståndet kom debatten att främst röra sig om skolväsendets finansiering. Särskilt bitter blev tonen, när det stod klart att de övriga stånden avsåg att vältra över huvudparten av kostnaderna på allmogen. Förslaget att fattiga och skattetyngda socknar fick anlita lånevägen för att skaffa medel till uppförande av skolhus och inköp av skoltomt utlöste en flammande "bondevrede" och besvarades med att ingen makt i världen kunde tvinga socknarna att uppta lån, som "invånarna icke anse sig kunna återgälda".

Västbo härads egen riksdagsman Peter Mårtensson från Horsamo i Villstads socken — som nu bevistade sin första riksdag — hörde till dem som skarpt kritiserade skolpropositionen. I sina med rätta uppmärksammade anföranden tolkade han säkerligen den i västbo-bygden gängse uppfattningen, att folkupplysning var önskvärd, men obligatorisk sådan ogenomförbar. Om den med lagstiftningens hjälp genomfördes, skulle skattebördorna öka så avsevärt att de "tillintetgöra hoppet för mången att vidare vara istånd att försörja sig och familj utan att falla fattigvården till last".

Propositionen om obligatorisk folkundervisning blev, som bekant, efter långvariga och stundom hetsiga debatter antagen av riksdagen och vår första folkskolestadga utfärdades den 18 juni 1842. Församlingarna fick fem år på sig att genomföra stadgans föreskrifter.

På många håll fann man kraven omöjliga att uppfylla och därför blev i allmänhet litet eller ingenting gjort. Om västboböndernas ovilja mot skolstadgan skrev kontraktsprosten Nordin till Tegnér den 1/1 1843 bl.a. följande:

"Allmogen bedrövas över dessa skolor. . . . Näst Lappmarken och Dalarna i vissa trakter, finnes väl ingen så vanlottad ort som Västbo. — En ort som årligen måste köpa sitt bröd, för det mesta, kan ej utan kännbar tunga till läraren årligen lämna för varje skoldistrikt 18 tunnor."

Riksdagsmannen Peter Mårtensson i Horsamo i Villstads socken representerade Västbo härad vid riksdagarna 1840—41, 1844—45, 1847—48 samt även Östbo härad vid riksdagarna 1850—51 och 1853—54.

Två år senare berörde prostens ånyo skolfrågan i ett brev till stiftschefen. Även i detta är tongångarna dystra. Sålunda skriver han:

"Sockneskole-väsendet påtänkes här med förskräckelse. Och därför göres intet. Man vill knappt begära erbjudet statsbidrag. . . Stark var opositionen i mitt eget Villstad. Här måste avgöras med omröstning om bidrag skulle begäras eller icke, varvid 26 ja för begära mot 18 nej. Då de — socken-

männen — nu snart få se att riksdagen ej, såsom de hoppades, nedslår skollagen, lära de väl tvingas krypa till korset.”

Var verkligen den ekonomiska situationen i landet i allmänhet och i västra Småland i synnerhet så bekymmersam som ovan relaterade yttranden ger vid handen? Med fog kan den frågan ställas och med några exempel skall jag försöka belysa den.

Under 1800-talets första hälft drabbades västbobygden av inte mindre än fem svåra missväxtår, nämligen 1813, 1819, 1826, 1836 och 1846. Mellan katastrofåren, då svälten var allmän, förekom flera år med svagt skördeutfall. Man hann faktiskt inte att under de få goda åren ”samla i ladorna” för att effektivt kunna möta nödårens påfrestningar.

År 1845 och under några andra ”goår” uppgick potatisskörden i Villstad till omkring 3.000 tunnor, men under nödåret 1846 till endast 1.175 tunnor eller knappt 40 % av normal skörd. Även spannmålsskörden blev långt under medelmåttan. Därför tvingades sockenstämman att redan i början av mars månad 1847 skänka bort, utlåna eller sälja de 200 tunnor korn och havre som fanns lagrade i sockenmagasinet för att därmed lindra den värsta ”brödnöden”. Undan för undan förvärrades försörjningssituationen och i början av juni var den närmast katastrofal. Sockenstämman insände då en skrivelse till Kungl. Maj:t i vilken man bönföll om att omedelbart få låna 3.000 rdr bco för inköp av brödsäd. Långt om länge beviljades ett lån på 1.000 rdr. Samtidigt tillerkändes församlingens ”mest nödlidande” 9 tunnor spannmål att hämtas vid kronomagasinet i Eksjö samt likaledes 9 tunnor s.k. nödspannmål (den hade insamlats inom de delar av landet som ej drabbats av missväxten) som hämtades i Halmstad. Men detta var småsmulor utan större betydelse för hungersnödens avhjälpande.

Utgifterna för fattigvården var även under någorlunda goda år ganska betungande i Villstad. Och 1847 blev de helt naturligt tyngre än vanligt. Det året hade nämligen församlingen att helt försörja 65 fattighjon över 15 års ålder och 42 under 15 år eller tillsammans 107 personer vilket var drygt 6 % av socknens befolkning. Utöver dessa helt försörjda understödstagare fanns ett ganska stort antal inhyses-hjon, backstugusittare och torpare, som periodvis erhöll tilldelning av brödsäd och andra förnödenheter eller tilläts gå ”sockengång för upphämtning av frivilliga gåvor”.

Från mitten av 1700-talet fram till mitten av 1800-talet skedde en kraftig folkökning i hela landet. Så var förhållandet även i Villstad. År 1760 hade församlingen 1.191 invånare och 1840 inte mindre än 1.772, en ökning med i runt tal 33 %. Under dessa 80 år förblev den befolkningsgrupp, som utgjordes av de besuttna bönderna och som hade att bära det ekonomiska ansvaret för den kommunala och sociala verksamheten, till sin numerär praktiskt taget oförändrad. Den obesuttna befolkningsgruppen — torpare, backstugusittare, inhyses-hjon, hemlösa, arbetsoförmögna och tiggare — ökade däremot under samma tidrymd från 280 till 850 eller till det tredubbla. År 1760 utgjorde den obesuttna gruppen $\frac{1}{4}$ och 1840 hälften av Villstads befolkning! Vidare bör påpekas att brukningsdelarnas antal år 1760 var 92 och 1840 inte mindre än 178. Men ökningen utgjordes till övervägande del av de torp och backstugor, som under perioden anlagts på gårdarnas och byarnas utmarker.

Kring dessa torp och backstugor skedde givetvis under årens lopp en betydande brytning av ny åkerjord, och somliga av lägenheterna gav sina innehavare en relativt god bärning, men de flesta nybyggena kunde inte lämna brukaren full försörjning. Resten måste då vinnas genom städja eller dagsverken i gårdarna, men behovet av lejd arbetskraft var begränsat, enär i regel bondefamiljerna själva kunde sköta sina små hemman. Många obesuttna tvingades vända sig till fattigkassan med bön om hjälp eller vandra socknen kring som tiggare. På vilket sätt dessa grupper än skaffade sig sitt livsuppehälle, så var det bönderna som ur sina små förråd fick bringa hjälp.

Den ekonomiska ställningen var följaktligen allt annat än lysande vid den tidpunkt då skolreformen skulle genomföras. Framtidsutsiktterna tedde sig ävenledes mörka och i Villstad var man — vilket Nordin påpekade — förfärad vid tanken på alla de nya utgifterna. Det var verkligen en ringa tröst för dem som hade att bära dagens bördor att regering och riksdag ansåg, att ökad folkupplysning på längre sikt skulle bli ett verksamt medel mot den skriande fattigdomen.

SKOLHUSBYGGE

Vid utfärdandet av 1842 års skolstadga var man på ansvarigt håll medveten om att uppbyggnaden av det obligatoriska skolväsendet skulle bereda församlingarna stora svårigheter av såväl ekonomisk som organisatorisk art. Det motstånd, som på en del håll redan från början rests mot reformen, troddes relativt snart kunna övervinnas. Men planlägningsarbetet, utformningen av reglementen avpassade efter varje ords förhållanden, byggandet av skolhus, anskaffning av undervisningsmateriel samt anställandet av lärare förutsågs ta en rundlig tid i anspråk. Därför medgavs att skolorganisationen först med ingången av år 1847 skulle vara helt genomförd.

Redan den 30 oktober 1842 diskuterades skolfrågan på sockenstämma i Villstad. Man beslöt att "genast välja ledamöter i skolstyrelsen att med ordföranden uppgöra förslag om det tjänligaste sätt[et] att skolan inrätta". Avgörandet huruvida skolan skulle vara fast eller flyttande uppsköts.

En månad senare var sockenmännen samlade till ny stämma. Då föreslog skolstyrelsen att framställning skulle inges till Kungl. Maj:t om statsbidrag till lärarens avlöning. Härpå yrkades avslag med motivering att församlingen med en sådan ansökan indirekt förklarat sig villig att inrätta skola — vilket man alls inte var. Slutligen avgjordes frågan genom omröstning, varvid stämman med 26 röster mot 18 fattade beslut om att "i underdånighet bönfälla om statsbidrag till hjälp för lärarlön". Beslut om huruvida skolan skulle vara fast eller flyttande kunde man inte heller vid detta tillfälle fatta. Avgörandet av denna för skolfrågans lösning så viktiga detalj sköts än en gång på framtiden.

Under de närmast följande åren vidtogs inga åtgärder för lösning av socknens skolfråga. Nordin gjorde — märkligt nog — ingenting för att bryta dödläget, men i brev till Tegnér berörde han allmogens ovilja mot skolprojektet. Men han förmodade, att den snart skulle "tvingas krypa till korset".

Prosten Nordins förmodan att riksdagsbeslutet från 1841 skulle

Byggmästaren Sven Petter Magnusson i Karshult planlade och ledde arbetet vid uppförandet av Villstads första skola.

stå fast, visade sig vara riktig. När skolfrågan på sockenstämma i slutet av november 1845 togs upp till behandling, var därför villstadsborna färdiga att "krypa till korset". Enhälligt och utan debatt beslutades nämligen att skolan skulle vara fast och "inrättas nära Villstads kyrka".

Det fattade beslutet var ett viktigt steg på vägen mot skolreformens genomförande i församlingen. Men nästa var betydligt svårare att ta, ty det gällde anskaffande av lämplig skollokal. Vid överläggningen härom framfördes tanken, att sockenstugan möjligen skulle kunna användas, om den förseddes med en övervåning.

Detta var ett förslag som vann stämmans odelade gillande, och man beslöt omedelbart att vid påbyggnadens ena gavel inreda en tillräckligt stor skolsal och vid den andra två rum och kök åt läraren. Byggmästaren Per Jönsson i Lunden åtog sig att beräkna materialåtgången och leda arbetet. Erforderliga penningmedel skulle sammanskjutas och för arbetskraften skulle "hemmansbrukare, torpare, krigsmän och backstugosittare" svara enligt dagsverkslistan.

Vid närmare undersökning visade det sig att en ombyggnad av

sockenstugan i den omfattning som föreslagits, skulle bli både besvärlig och kostsam. Sedan detta obehagliga faktum konstaterats, sköts hela lokalproblemet på framtiden.

Under hösten 1846 tog emellertid Nordin på allvar itu med att lösa skolbyggnadsfrågan. På hans förslag utsåg stämman en kommitté bestående av — förutom skolstyrelsens ordförande — byggmästarna Sven Peter Magnusson i Karshult, Per Jönsson i Lunden och Petter Jönsson på Strandsnäs. Vid skolstyrelsens sammanträde den 16 november 1846 framlade utredningsmännen följande förslag till skolbyggnad.

”Huset, stående på minst en aln hög stenfot, skall invändigt bli 27 alnar långt, 15 alnar brett, sidoväggarna 6 alnar höga.

Skolsalen 12 alnar å husets längd, 15 alnar å husets bredd, vid ena gaveln, med 6 fönsterlufter. Minst 5 alnar mellan golv och panel.

Förstugan 5 alnar å husets längd, 7 do å husets bredd, med trappa åt vinden.

Skolmästarens vardagsrum, vid andra gaveln, 10 alnar å långsidan, 8 alnar å husets bredd, med 3 fönsterlufter. I bredd med detta rum ett mindre rum 8 alnar å husets långsida, 7 do å husets bredd, 2:ne fönsterlufter.

Köket mitt för förstugan 6 1/4 aln å husets långsida, 8 do å husets bredd, med ett fönster.

På vinden inredes ett rum 12 alnar långt, 7 1/2 aln brett, 3 1/2 aln högt med långväggar och 2 sidokontor, ett fönster.

Utom förstugudörren blir en dörr mellan förstugan och skolsalen, en mellan förstugan och skolmästarens vardagsrum, en mellan förstugan och köket, en mellan skolmästarens båda rum, en mellan skolmästarens inre rum och köket, en ifrån köket ut på marken samt på vinden 2 dörrar.

Fönstren i skolsalen och skolmästarens bågge rum bliva ruterade över varandra och mellanbåge för de översta rutorna. Fönstren på gavlarna med 2 rutor på varandra. Måttet på rutorna 15 och 18 tum. Rutornas längd lägges ned. Över förstugodörren ett liggande fönster i dörrkaret. På vinden en liten homeja (vindskupa) med fönster för ljus på vinden.

Bakugn i vardagsrummet med öppning i köket.”

Till det uppgjorda förslaget var fogat följande detaljerade materialbeskrivning.

”Timmer 16 aln långt, 6 tum tjockt, 7 1/2 tum i lilländan	196	st
åsar 16 aln, 7 tum i lilländan	12	”
bjälkar och dynstockar 16 aln, 7 och 10 tums	34	”
tilder 7 aln långt, 10 tum brett, 2 tum tjockt	18	tolfter
panel 7 aln långt, 10 tum brett, 1 1/4 tum tjockt	18	”
tilder 7 aln långt, 10 tum brett, 1 1/4 tum tjockt (vinden)	18	”
panel i övra rummet 7 aln långt, 10 tum brett, 1 1/4 tum tjockt	4	”
till läkte av fur eller gran 7 aln långt, 10 tum brett, 1 1/4 tum tjockt	27	”
till yttre forning 7 aln långt, 10×1 tums	25	”
till dörr- och fönsterkar 6 aln långt, 12×2 tums	40	st
till dörrforning 7 aln långt, 10×1 tums fur	16	”
till dörrar (8 st.) 12×1 tums	32	”
till fönsterforning, invändigt, av fur 7 aln långt, 10×1 tums	14	”
till bänkar, av fur, 6 aln långt, 10×2 tums	24	”
till fönsterbågar, av fur, 7 aln långt, 12×1 1/2 tums	18	”
till skrivhyllor, av fur, 8 aln långt, 12×2 tums	12	”
till lärarstol, plankor av fur, 6 aln långt, 10×2 tums	6	”
till dito bräder av fur, 7 aln långt, 10×1 1/2 tums	12	”
till övriga inredningar, 7 aln långt, 10×1 1/2 tums av gran eller fur	24	”
ler	20	lass
till eldstäder 10 kistor mursten å 27 kubik-alnar	270	”
till stenfot sten efter behov		
ler till stenfoten	10	”

på varje helt förmedlat mantal belöpa sig:		
timmer 16 aln, 6 tum tjocka, 7 1/2 tum breda	4	st
åsar eller bjälkar, åsar 16 aln, 7 tums, bjälkar		
16 aln, 7×10 tums	1	„
gran eller furuplankor, 7 aln, 10×2 tums	3	„
plank till dörrar m.m., 6 aln, 12×2 tums, fur	1	„
bräder av fur, 7 aln, 10×1 1/2 tums, kvistfria	2	„
bräder, hälften gran och minst hälften fur,		
7 aln, 1 1/4×10 tums	16 1/2	„
bräder, gran eller fur, 7 aln, 1×10 tums	7	„
sågstockar till ribb (till Villstads såg)	1	styck.”

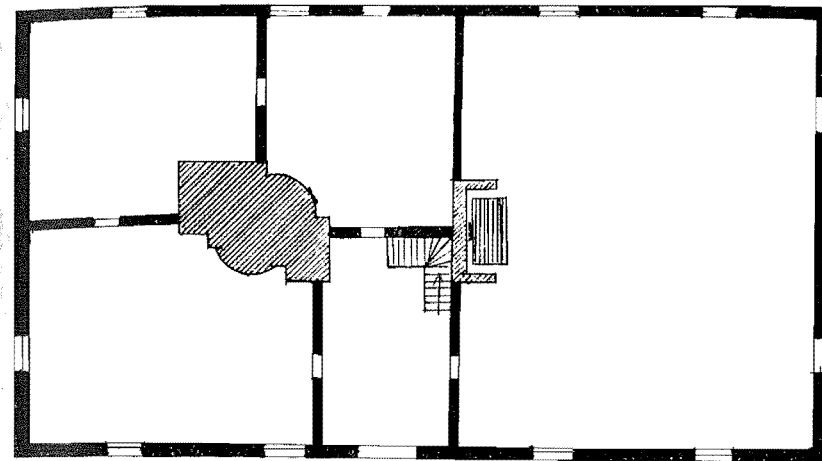
Det uppgjorde förslaget till skolbyggnad, som under någon tid varit tillgängligt för granskning, slutbehandlades på sockenstämma den 29 november 1846. Förslaget godkändes, dock med den ändringen att byggnaden skulle göras två alnar smalare än kommittén ansett behövt. Nordin, som inte var närvarande vid stämman, införde i protokollet följande reservation:

”Jag anser nedsättningen av skolhusets bredd från 15 till 13 alnar ej välbetänkt, emedan skolsalen blir för trång för Villstads stora barnsamling. Hettan, ångan [och] kvalmet [blir] odrägligt, farligt både för lärarens och barnens hälsa. Vi veta [hur] kvävande luften är vid våra husförhör.”

Sedan Nordin i fortsättningen av reservationen upplyst om att skolbarnens antal i åldern 7—13 år kommer att bli minst 200 — senare visade det sig att gruppen blev betydligt större — avslutar han sina anmärkningar på följande sätt:

”Vilken kvävande ånga skall icke härav uppkomma? Dessutom, då tillräckliga sidogångar runt omkring salen avsättas, förstår jag ej hur man vill bereda sittplatser för en sådan barnskara. . . . Då framtiden erfar olägenheten, vill åtminstone ej jag hava skulden.”

En vecka senare hölls ny stämma om skolhusbygget. Inte heller denna gång var Nordin närvarande, men hans reservation, som tillsammans med protokollet lästes upp från predikstolen, gjorde åsyftad verkan, ty nu ”önskade och förmodade stämman” att ingen

Planritning av Villstads första skola.

Rekonstruktion av Uno Träff.

skulle leverera timmerträn och bjälkar kortare än 16 alnar ”på det att barnen må rymmas utan fara för hälsan”.

Men var skulle skolhuset placeras? Den frågan vållade rätt stort bekymmer, ty församlingen ägde ingen tomtmark i närheten av kyrkan. Kyrkbacken — som var allmänning — kunde användas som lekplan men ej till skoltomt. I det läget förklarade prosten Nordin, att församlingen fick uppföra skolhuset på hans egendom — Villstads Klockaregård — strax öster om kyrkbacken. Han var villig att upplåta 118 kvadratfamnar till tomt och 120 till planteringsland ”emot ett årligt arrende i penningar av 2 Rd Bco, efter värdet av den säd eller det hö, som planerna giva; och skall denna plan med täppa för evärdeliga tider tillhöra skolan utan att arrendet ökas, och det så länge församlingen vill för skolans räkning den behålla, i vilken ägo Klockaregården må komma”.

Med tacksamhet antog församlingen detta erbjudande och fattade följande principbeslut:

”Skolhuset skall uppföras 50 alnar ifrån sockenstugan på Klockaregårds åker med södra gaveln intill häradsvägen (vägen Villstad—Reftele), långsidan mot kyrkovallen. Kålgårdstäppa mitt för, söder om häradsvägen. Vedbod och hemlighus söder om sockenstugan.”

När tomtfrågan lösts på ett så förmånligt sätt och enighet nåtts om skolhusets storlek och materialåtgång, fattades beslut om tillverkningen av dörrar, fönster och andra inredningsdetaljer. Inom kommunen fanns många skickliga snickare, men den kunnigaste av dem alla var Anders Bengtsson i Norra Uvekull. Åt honom uppdrogs att under vintern 1846—47 tillverka "dubbla spegeldörrar" med dörrkar och forning. I arbetslön utlovades 2 rdr rgs per styck. Fönsterbågar och fönsterkar med in- och utvändig forning betalades med 1 rdr rgs per luft. Allt material skulle socknen släppa till och för verkets upphävling, vilket vid denna tid gjordes för hand, fick han anlita sockendagsverken. Mot särskilt tillägg av 24 skilling per styck skulle snickarmästaren göra de sex översta rutorna i skolsalen öppningsbara.

Till byggmästare och ledare för byggnadsarbetet utsågs en av socknens mest betrodda män "rusthållaren Sven Peter Magnusson i Karshult". Hans arvode bestämdes till 1 rdr 8 sk rgs om dagen.

Från början var det meningen att byggnadskunnigt folk skulle lejas för skolhusets upptimring och inredning. Men när kostnadsberäkningen härför underställdes stämmans prövning, upphävdes detta beslut och man kom överens om att arbetet efter gammal sedvänja skulle utföras efter dagsverkslista, vilket innebar att socknens alla arbetsföra män i tur och ordning arbetade vid bygget utan betalning. En "inventering" visade att tillgången på timrings- och snickarkunnigt folk var god. Förteckningen upptog nämligen inte mindre än 80 namn. Då ett timmermans- och snickardagsverke var mer värt än vanligt grovarbete och hantlangning, bestämdes att tre av det förra slaget skulle motsvara fyra av det senare.

Under senvintern 1847 kunde byggmästaren äntligen meddela stämman, att materialierna framforslats och godkänts. Men själva byggnadsarbetet hade svårt att komma igång. Enligt den första överenskommelsen skulle t.ex. stenfoten vara färdig innan vårbruket tog sin början, men arbetet uppskötts gång på gång och påbörjades först i mitten av maj månad. Därefter gick dock allt planenligt och drevs så energiskt av byggmästaren, att timringsarbetena kunde insynas i mitten av juli månad. Arbetet visade sig därvid vara så bra utfört att "ytterligare syn var obehövlig".

Jämsides med timringen pågick murningsarbetet. Det utfördes av "murmästaren Petter Joelsson från Bredaryd", som åtagit sig arbetet

Villstads första skolhus — uppfört 1847, rivet 1925. Tillbyggnaden till vänster utgöres dels av veranda uppförd 1893, dels tambur för skolbarnen uppförd 1920.

för lägsta kostnaden. I skolsalen uppsatte "pottmakaren Sjöholm från Böларыd" en kakelugn. I skolmästarens lägenhet murades vanliga öppna spisar av gråsten.

När dessa arbeten slutförts, vidtog inredningsarbetet, som leddes av torpåren och finsnickaren Anders Spak från Ormatorpet. Han åtog sig förmanssysslan för 40 skilling om dagen, vilket ansågs billigt, då det vanliga arvodet för sådana uppdrag var 1 rdr 8 sk rgs.

I mitten av september månad 1847 togs skolsalen i bruk för sitt ändamål, men inredningen var inte på långt när färdig. Först sommaren 1849 fattades beslut om att låta måla salen. En kringvandrande målargesäll, Gabriel Johansson från Mårdaklev, åtog sig "efter mycket prut" att för 60 rdr rgs utföra arbetet. Enligt det träffade avtalet skulle skollokalens nakna timmerväggar fogklenas med lera och därefter beklädas med karduspapper, som sedan övermålades med limblandad vattenfärg. Även taket skulle strykas med vattenfärg och draglim. Kateder och fotlister oljemålades. Invändigt må-

lades dessutom alla fönster och fönsterfoder med olje- och pärlfärg. Utvändigt skulle husets samtliga fönsterluftr bestrykas med oljefärg och blyvitt. Dörrarna i nedre våningen målades i mörk färgton.

Linolja, blyvitt, krita, olika färger och rågmjöl släppte målaren till. Draglim och karduspapper betalades av skolkassan. Lerkleiningen utfördes delvis med sockendagsverken och betungade således ej skolkassan.

Men låt oss återvända till 1847. När beslut fattades att skolhus skulle byggas, återstod dock det svårlösta problemet, hur man skulle kunna skaffa erforderliga penningmedel. Detta var ingen lätt sak under den dyrtid och nödtid som rådde. Hade det funnits gott om pengar i kyrkokassan, skulle man möjligen kunnat låna där, men kyrkans hela behållning uppgick till endast några hundra riksdaler och dessa medel behövdes för andra ändamål. Uppfostringskassan, som grundats 1819 genom en donation av Nordin, skulle givetvis användas. För tillfället fanns där dock endast 65 rdr, som genast kunde överföras till skolkassan. Resten av kapitalet — 189 riksdaler — var utlånat i småposter mot reverser med rundligt tilltagen uppsägningstid. Det dröjde därför länge, innan detta belopp blev tillgängligt.

Allteftersom skolhusbygget fortskred ökades behovet av kontanter för avlöning av hantverkare och betalning till leverantörer. I denna brydsamma situation väcktes förslag, att man skulle ta behållningen i den s.k. bevaringskassan i anspråk för skolhusbygget. Denna kassa, som ledde sitt ursprung från ett offer på 16 rdr 1 sk 2 r* pingstdagen 1814, var avsedd att användas till beklädnad och utrustning av sådana villstadsbor, som i händelse av krig komme att utskrivnas till lantvärn eller förstärkningsmanskap. Någon sådan utskrivning hade inte förekommit sedan kassan inrättades och genom ytterligare sammanskott och upplupna räntor hade den växt till 355 rdr bco. Då beloppet var av "socknen sammanskjutna medel", beslutade sockenstämman enhälligt i enlighet med förslaget och 282 rdr överfördes omedelbart till skolkassan.

Folkskolestadgan gav församlingarna rätt att för skoländamål uttaxera lägst 2 högst 6 skilling årligen av varje inom socknen skattepliktig person. Från början ville inte sockenstämman begagna sig av denna beskattningsrätt, men skolbyggnadskommitténs krav på yt-

* r = rundstycken = 1/12 skilling. Rundstycken präglades mellan 1802—1830.

terligare anslag tvingade fram en beskattning på 3 skilling per person, vilket gav skolkassan ett tillskott på 55 riksdaler.

Vid riksdagen 1844—45 hade beslutats att hälften av den s.k. skyddsavgiften skulle återbetalas till församlingarna för bestridande av kostnaderna för folkskoleväsendet. Detta statsbidrag, som i fortsättningen gick under namnet folkskoleavgift, blev av mycket stor betydelse för skolväsendets utveckling. Sålunda fick Villstad 1847 — när penningnöden var som allra störst — från Jönköpings ränteri hämta hem inte mindre än 155 rdr 40 sk. Tillfredsställelsen över att ha fått detta bidrag var allmän i socknen.

Skolhusbygget krävde emellertid ytterligare penningtillskott för att kunna slutföras. Härom heter det i protokoll från sockenstämma den 28 mars 1847 att under det närmaste året "ville församlingen giva sina frivilliga gåvor till skolan istället för till kyrkan". Omkring 80% av sockenborna gav åtminstone vid någon av offerdagarna sin skärv till skolan, och även om beloppen i regel var små, uppgick "skoloffret" till sammanlagt 42 riksdaler.

Ett kuriöst beslut fattades på stämman den 8 maj 1847. Sedan ett år tillbaka fanns nämligen i socknen två personer, som av kyrkorådet dömts till böter för "otidigt sängalag". Trots påstötningar hade syndarna mot de stränga moralreglerna ej inbetalt plikten. På den ovan nämnda stämman beslöts att de "skulle äga rätt att med 3 mandsdagsverken [vardera] vid arbetet vid skolan i sommar ersätta dessa böter". Stämmomenigheten gav eftertryck åt sitt generösa erbjudande genom att hotfullt tillfoga: "Skulle de det försumma, böra de rättföras och stämmas," d.v.s. åtalas inför världslig domstol.

Skolhusbygget hade berett villstadsborna mycket bekymmer, betydande uppföringar av olika slag samt dryga kostnader. De mest skilda utvägar hade måst tillgripas för att skaffa penningar till arbetets fullföljande. Men när skolhuset på hösten 1847 togs i bruk för sitt ändamål, var det till fullö betalt, och i skolkassan fanns ett litet belopp sparadt, som blev grundplåten till den bankrörelse, som skolstyrelsen bedrev ända till 1888.

TORPAREN SOM BLEV SKOLMASTARE

Genomförandet av obligatorisk undervisning för alla Sveriges barn var för sin tid ett gigantiskt företag, som ställde stora krav av både ekonomisk och organisatorisk art på såväl sockenmenigheterna som staten. För de förra gällde det att under en tidrymd av fem år bygga och utrusta mer än 2.000 skolhus och för den senare myndigheten att på samma korta tid sörja för utbildning av minst lika många lärare.

I Villstad uppsköt man skolhusbygget till 1847 — vilket i annat sammanhang påpekats — men lärarfrågan avgjordes redan sommaren 1845. För underlättande av möjligheterna att skaffa lärare tillät folkskolestadgan enskild församling att på förhand välja den person, man önskade till lärare vid socknens folkskola och att efter förrättat val anmäla honom till inträde vid seminarium. Härigenom bereddes församlingarna möjlighet att till lärare antaga sådana personer, som tidigare bedrivit undervisningsverksamhet. Även vår församling begagnade sig av denna utväg och på sockenstämma den 20 juli 1845 beslöts enhälligt ”att på förhand antaga torparen Emanuel Johansson på torpet Fållen och honom till seminarium anmäla”.

Emanuel på Fållen var redan vid tiden för valet till folkskollärare långt utanför Villstads sockengräns välkänd för sin skicklighet som läsemästare. Under många år hade han biträtt sin hustru — Britta Månsdotter — i hennes skolverksamhet. Men även för sina egna personliga egenskaper, sin arbetsamhet, sin rättrådighet och sin djupa religiositet var han högt aktad. Hans namn stod främst på förteckningen över medlemmarna i Nordins nykterhetsförening. Och när den första skolstyrelsen valdes 1842, var han en av de åtta sockenmän som fick i uppdrag att planlägga folkskolans uppbyggnad inom kommunen.

Emanuel Johansson var djupt tacksam för det förtroende sockenmännen visat honom vid lärarvalet den 20 juli, men samtidigt oroades han av tanken att icke motsvara de förväntningar som ställ-

Emanuel Johansson, Villstads förste folkskollärare.
Hans anställningstid omfattade åren 1847—1880.

des på honom. Skulle han verkligen kunna kämpa sig fram till den dag, då han med seminariebetyg på fickan var behörig att tillträda lärarbefattningen? Hindren på vägen mot målet var förvisso många och svåröverstigligena.

Ett av de hinder som snarast måste övervinnas, om studierna vid seminariet över huvud taget skulle ge resultat, var den nyvalde lärarens ringa kunskapsförråd. Efter samråd med prosten Nordin påbörjade han därför på egen hand en grundlig repetition av katekes och biblisk historia, de viktigaste ämnena för den tidens folkskollärare. Vidare träffades överenskommelse, att han några eftermiddagar varje vecka skulle infinna sig i Prästgården för att av kyrkoadjunkten få direkt undervisning ”i svensk grammatik, i räkning och i historien”.

Genom regelbundet återkommande förhör kontrollerade Nordin själv att studierna fortskred planenligt, men först efter ett halvt

års träget arbete fann han resultaten så goda, att anmälan om lärarvalet och ansökan till seminariet kunde ingivas till domkapitlet. I skrivelsen, som uppsattes och undertecknades på allmän sockenstämma den 11 januari 1846, berörs även den utsedde lärarens ekonomiska förhållanden. Där om heter det att "emedan Emanuel Johansson, såsom högst fattig, av egna tillgångar omöjlig förnär sig vid seminarium uppehålla, anhåller församlingen å hans och egna vägnar det måtte honom under lärotiden beviljas stipendium av det statsanslag, som för stipendier åt medellösa, flitiga elever anordnat är".

Det svåraste hindret som Emanuel Johansson hade att övervinna på vägen mot lärarexamen var följaktligen av ekonomisk art. Medel fordrades inte bara till hans eget uppehälle i stiftsstad under ett helt år utan även till dagligt bröd åt "hustru och tre små barn". I den här ovan citerade skrivelsen till domkapitlet underströks behovet av stipendier och i likhet med de flesta andra seminarieelever vid denna tid erhöll Emanuel Johansson av statsmedel 50 riksdaler under vårterminen och 33 rdr 16 sk bco under höstterminen. Men då dessa belopp täckte endast en mindre del av kostnaderna för utbildningen måste det som fattades anskaffas genom lån. Vid mitten av 1800-talet — då banker saknades på landsbygden — fick den lånsökande vända sig till privatpersoner med bön om hjälp, och denna utväg var den enda framkomliga för torparfamiljen på Fållen.

Riksdagsmannen Peter Mårtensson i Horsamo erbjöd sig att låna ut 50 rdr bco mot borgen av Villstads kommun. Prosten Nordin överlämnade som gåva ett lika stort belopp. Mot borgen ställde "doktor Dave i Ry" 80 riksdaler till den blivande folkskollärarens förfogande. Hemmansbrukaren Johan Andersson i Abborrakull i Våthults socken överlämnade 16 rdr 32 sk med orden: "Du kan återgäldat när du tyar". Hans i Källhult, en gammal god vän till torparfolket, kom en dag på hösten 1846 till Fållen och lämnade 20 riksdaler "till lindring för Britta och barnen". På sockenstämma den 19 juli 1846 beviljades Emanuel "såsom förskott på lön ett låneunderstöd på 50 rdr rgs såsom hjälp till fullbordande av skicklighet att bliva skollärare". Beloppet som upplånats räntades några år varefter det inlöstes av kommunalkassan och skulden avskrevs.

Enligt Emanuel Johanssons egna anteckningar uppgick den sam-

Kollegian Emanuel Johansson från Växjö församling, som
 tillhörande Folkhögskolan i Växjö erhållit under
 sig under Två Lärarprover har vid med honom i dag till
 Afgångs Examen ansett sig följande insigt:

Uti Luthers Cateches	Berömlig
Bibelsk Historia	Berömlig
Phys. och Polit. Geographi	med bön Godkänd
Fäderne och Allm. Historia	med bön Godkänd
Räknekonst	med bön Godkänd
Geometri och Linierkyrkan	med bön Godkänd
Natur Lära	med bön Godkänd
Swensk Grammatik och Retorik	med bön Godkänd
Wälthärföring	med bön Godkänd
Trädgårdskunskap	Godkänd
Wälundervisnings Method	Godkänd
Gymnastik	Godkänd
Byggnads	Godkänd insigt i att lida stängundervisning i Fållens skola.

Johansson egen utmärkt goda anlag för Barnundervisning har vid fullgörandet af denna skyldighet ådagalagt Berömlig flit och i sin besked uttalt ett Berömligt uppförande

Wexjö d. 21 December 1846

J. G. Spöckman
 f. j. länns förståndare

Godkännes
 af
 Samfundets
 Domprost

År 1846 genomgick Emanuel Johansson Växjö seminarium. Vid examen den 21/12 1846 erhöi han ovanstående mycket goda betyg.

Uno Träff foto.

manlagda lånesumman till något över 200 rdr bco. — Det tog den fattiga skollärfamiljen ett kvarts sekel att återbetala skulden!

Tidigare har nämnts, att Emanuel Johansson under hösten 1845 ivrigt arbetade på att öka sina kunskaper i skilda ämnen. Han sysslade dessutom med andra förberedelser inför den nästan årslånga bortovaron från hemmet. Han kunde ju omöjligen uppträda i stifts-staden skrudad i den i västbobygden vanliga torpardräkten — halv-lång buldanrock, knäkorta skinnbyxor och träskor — varför kläder måste anskaffas passande för en "rangerad karl". Vadmal till rock, väst och långbyxor inköptes på kredit av riksdagsman Mårtensson för 8 riksdaler. Läder till ett par stövlar och en mössa inhandlades hos "fabrikör Almén i Gislaved för 1 Rd 24 skilling". Av vadmalen sydde sockenskräddaren en "rekorderlig mansdräkt" heter det i anteckningsboken. Själv förfärdigade Emanuel av lädret ett par utmärkta "kryckstövlar och en smäckamössa".

Även hustru Britta var ivrigt sysselsatt med utrustningsbestyr. Av "blaggarnsväv" sömmade hon skjortor och andra underkläder och av ull, som hon bytt till sig av släktingarna i Snolsbo, stickade hon strumpor, vantar och halsdukar. — Under all denna brådska pågick skolarbetet som vanligt på Fällan.

Tidigt på morgonen lördagen den 7 februari 1846 anträdde Emanuel Johansson den 15 mil långa resan till Växjö. Till skjutsbonde hade han lyckats få Svante i Sandseryd, en trygg och pålitlig hemmansbrukare, som i skjutslega begärt endast 4 riksdaler. Baktill i släden stod Emanuels "färakista" packad med kläder av olika slag samt dessutom för uppehållet i stifts-staden erforderliga förnödenheter såsom smör, ost, bröd, torkat fårkött, rökad stångkorv och i en väl korkad flaska ett skålpund snus. Överst i kistan låg, väl invirade i en tygbit, bibel och psalmbok samt några andra böcker jämte papper och skrivdon.

I vadmalrockens innerficka låg ett väl igenlackat brev från prosten Nordin till seminariets rektor. Det var ett rekommendationsbrev, i vilket det bland annat stod att den blivande seminarieeleven "läser mästerligt, känner stavningsgrunderna fullkomligt, räknar qvator species i hela tal och bråk, skriver utmärkt vacker stil, läser Luthers katekes utantill med förklaringen försvarligt, äger försvarlig kunskap i bibliska historien . . . , och har under prästerskapets ledning med god framgång övat sig i svensk grammatik och något även i geografi och linearritning". Då sökanden dessutom ägde god sång-

förmåga "som han övat med Dillners psalmodikon", och därutöver "är en mästare i att undervisa barn", hoppades brevskrivaren att hans skyddsling måtte bli inskriven vid seminariet.

Denna prosten Nordins förhoppning gick naturligtvis i uppfyllelse, men hur förhållandena gestaltade sig för Emanuel Johansson under seminarietiden vet vi ingenting. Däremot vet vi att skolverksamheten på Fällan låg nere under hela 1846. Detta berodde väl närmast på att hustru Britta hade tre barn i åldern 9, 5 och 1 år att vårda och fostra samt dessutom hade ansvaret för torpets skötsel, vilken uppgift var särskilt krävande då året 1846 var det värsta missväxtår som någonsin drabbat västbobygden. Härom skrev Emanuel i sin anteckningsbok: "År 1846 missväxtår, blott 3 tunnor spannmål och 5 tunnor potater [skördades]." Året förut hade torpet gett dubbelt så stor skörd. Även om familjen på Fällan fick någon tilldelning av "nödspannmål", torde Britta och hennes barn haft knappt med brödfödan.

Den 21 december 1846 förrättades avgångsexamen vid Växjö seminarium med den årsklass som Emanuel Johansson tillhörde. Efter den högtidliga avslutningen anträdde Emanuel omedelbart hemfärden för att tillsammans med familjen fira julen på Fällan.

Den 6 januari 1847 sammanträdde skolstyrelsen i Prästgården och Emanuel Johansson var inbjuden att närvara. På uppmaning av ordföranden framlämnade han sitt folkskollärbetyg och sedan det upplästes och granskats, utfärdade skolstyrelsen följande fullmakt.

"Sedan Skolmästare Eleven Emanuel Johansson från Horsamo Nybygge enligt Sockenstemo protocoll af den 20 junii 1845 § 3, till Skolmästare i Wilstads församlings Folk-Skola blifvit antagen, och uppfyllt för antagandet de villkår, som i nämnde § föreskrefvos, samt uppvisat, från Skole-Lärare-Seminarium i Wexjö, ett utmärkt hedrande Examens Betyg, godkänt af Domkapitlets ordförande, hvilket betyg vittsordar E. Johanssons fullkomliga skicklighet i alla de läro-ämnen, hvori en Skolmästare uti en Folk-skola bör undervisa; alltså, i stöd af ofvannämnde Protocoll, samt på grund af 2:dra mom. 6 § uti K. Stadgan angående Folk-undervisningen af d. 18 junii 1842, varder han, Emanuel Johansson med denna fullmagt Förordnad, att, såsom Skolmästare, Wilstad församlings Folk-Skola, med fullt ansvar förestå, med de rättigheter, nämnde K. Stad-

ga innehåller, så länge han denna Syssla till Skol-Styrelsens och församlingens nöje och belåtenhet bestrider.

Wilstad d. 6 Jan. 1847.

Å Skol-Styrelsens vägnar

Daniel Nordin

P. L.

Iohannes Magnusson	Eric Johansson	Carl Swensson
Salomon Pettersson	Svante Swensson	Mag. Ionasson
J. M. Lagerstedt	Johannes Carlsson	Swen Peter Erlandsson."

"EN TARFLIG UTKOMST."

Folkskollärarnas löneförmåner fastställdes i 1842 års folkskolestadga till i första hand 16 tunnor spannmål. Värdet av halva denna mängd skulle "alltid betalas med penningar till ett bestämt belopp av 53 Rdr 16 sk. Banco". De återstående 8 tunnorna skulle läraren erhålla in natura. I vår socken utbetalades den kontanta lönen i regel på en gång i början av året. Spannmålen — hälften råg och hälften korn — överlämnades däremot på hösten sedan skörden bärgats.

Till lärarlönens in naturadel skulle — enligt sockenstämmobeslut 1846 — varje helt mantal bidra med 8 kappar (omkring 37 liter), som efter pålysning från predikstolen på bestämd dag överlämnades till folkskolläraren.

Endast några få gårdar i Villstad var så stora som ett helt mantal. Huvudparten utgjordes av fjärdedels-, åttondels-, sextondels — eller ännu mindre delar av helt mantal. Den mängd "skolesä" som varje jordbrukare — enligt det ovannämnda stämmobeslutet — var skyldig att erlægga, stod i direkt proportion till storleken av vederbörandes hemman. Brukaren av $\frac{1}{4}$ mantal skulle således tillskjuta 2 kappar = 9,2 liter, från $\frac{1}{8}$ mantal överlämnades 1 kappe = 4,6 liter, åbon på $\frac{1}{16}$ mantal skulle bidra med $\frac{1}{2}$ kappe = 2,3 liter och från ägaren av $\frac{1}{32}$ mantal slutligen var tillskottet $\frac{1}{4}$ kappe = 1,15 liter.

På den för lönespannmålens avlämnande faställda dagen blev det formligen folkvandring till Villstads skola. Så till exempel kan nämnas att vid uppbörden 1848 infann sig inte mindre än 210 sockenbor med sina större eller mindre bidrag till skollärarens avlöning. Vid förrättningen, som tog en hel dag i anspråk, fick tjänsteinnehavaren själv anteckna vilka som fullgjort sina skyldigheter, kontrollera både att han fick rätt mål och att kvaliteten var godtagbar.

Uppbörden av lönespannmålen — vilken rimligtvis bort skötas av skolstyrelsen — var för tjänsteinnehavaren en lika grannlaga som

obehaglig förrättning. De skattskyldiga var av olika anledningar inte heller belättna med formerna för densamma och därför ändrades tillvägagångssättet vid mitten av 1850-talet.

Den direkta orsaken till ändringen av uppbördsformerna av naturallönen var dock den kungl. kungörelsen av den 16 november 1854, som ålade församlingarna att beräkna folkskollärarnas kontantlön efter markegångstaxan. Denna förändring innebar för Emanuel Johanssons del en löneökning från 53 rdr 16 sk till 85 rdr 16 sk.

När sockenstämman i Villstad behandlade den nämnda kungörelsen, anhöll folkskollärare Johansson vördsamt att få även den andra delen av lönespannmålen löst med penningar. Stämman var inte beredd att omedelbart fatta beslut härom, men 1856 beslutades om inlösen efter i orten gängse spannmålspriser. Dock förbehöll sig församlingen rätt att under goda skördeår lämna åtminstone en del av lönen in natura.

Det var säkerligen med stor tillfredsställelse som Emanuel Johansson år 1857 fick kvittera ut hela årslönen — 217 rdr 16 öre rmt — i kontanter.

Under 1850-talet framfördes vid flera tillfällen förslag om förbättring av lärarnas löner. Vid riksdagarna väcktes motioner i ärendet, men de avslogs varje gång med ungefär samma motivering som formulerats av vederbörande utskott 1840—41 nämligen att löneförmånerna visserligen var ringa, men dock "tillräckliga för att bereda läraren en tarvlig utkomst".

Riksdagen 1856—58 behärtade i någon mån folkskollärarkårens nödläge och beviljade en avlösningsförstärkning på 75 riksdaler, vilken dock till två tredjedelar skulle bekostas av kommunerna.

Lärarlönefrågan togs upp till ny behandling vid riksdagen 1862—63 och då vanns majoritet för en årlig minimilön på 400 rdr med den ovan nämnda förstärkningen inräknad. Församlingarna gavs dock rätt att höja lönen till 500 rdr och kunde i så fall erhålla ett extra statsbidrag på 50 rdr. I Villstad ansåg man minimilönen tillräcklig, men under åren 1868—71 beviljade sockenstämman ett löne-tillägg på 40 rdr varav hälften erhöles i statsbidrag.

1871 fastställdes minimilönen till 500 rdr för varje folkskollärare, som oförvitligt tjänstgjort i minst 10 år och 1873 beviljades alla lärare med minst 5 års tjänstgöring ett ålderstillägg på 100 kronor.

The image shows two pages of a handwritten ledger. The top page is titled "Lön i Villstad 1850" and the bottom page is titled "Lön i Villstad 1857". Both pages are organized into columns with headers: "Lön", "Skatt", "Kostnader", "Inkomst", "Ränta", "Förskott", "Kontanter", "In natura", "Totalt". The entries are written in cursive and include various amounts and descriptions of income and expenses. The bottom page also includes a section for "Lön i Villstad 1856" and "Lön i Villstad 1855".

Ett uppslag i Emanuel Johanssons anteckningsbok, vilket visar hur noggrant anteckningarna om den levererade lönespannmålen gjordes.

Uno Träff foto.

Emanuel Johansson uppbar således aldrig högre årslön än 600 kronor.

Utöver de här ovan nämnda löneförmånerna var skoldistriktet skyldiga att tillhandahålla läraren tjänlig bostad och erforderlig mängd bränsle. Han var dessutom berättigad att få sommarbete och vinterfoder till en ko. I skoldistrikt där denna senare bestämmelse på grund av lokala förhållanden ej kunde efterföljas, skulle den utblivna förmånen ersättas med minst 2 tunnor spannmål årligen. I Villstad uppfördes visserligen år 1850 "hus för 1 ko och foderlada", men ladugården togs aldrig i bruk, ty vid närmare eftertanke fann sockenstämman, att det var billigare att ge skolläraren 2 tunnor spannmål än att underhålla hans kokreatur.

På riksdagen 1860—61 höjdes ersättningen för kofodret till 5 tunnor spannmål. Frågan om kofodret vållade vid de följande riksdagarna mycken strid, som upphörde först när författningen därom upphävdes år 1900. Samtidigt beslöts att den omstridda naturaförmånen skulle lösas med ett lönetillägg på 100 kronor.

Enligt skolstadgan skulle läraren ha tillgång till planteringsland. För åstadkommande av ett sådant vid Villstads skola fick tjänsteinnehavaren rätt att själv röja, uppodla och inhägna ett jordområde i nära anslutning till skoltomten strax söder om den nuvarande vägen till Reftele.

Av Emanuel Johanssons efterlämnade anteckningar framgår, att lärarfamiljen i Villstad levde under mycket knappa ekonomiska omständigheter. Hustru Brittans omvittnade sparsamhet och goda hushållning till trots, tycks familjen vid skilda tillfällen ha tvingats beträda "lånevägen", men det hade varje gång skett under oro och vånda. Därför kände familjefadern djup tillfredsställelse, när han någon enstaka gång lyckades skaffa extra inkomster. Även om de var aldrig så obetydliga lättades därmed — åtminstone för tillfället — de tryckande penningbekymren. Med oförställd glädje noterar han således, att han vid utlyst entreprenad genom att avge det lägsta anbudet fått uppdraget att under 3 år sköta sockenmagasinets räkenskaper mot ett vederlag av 2 1/2 tunna havre årligen. År 1850 förlängdes överenskommelsen att gälla ytterligare 6 år samtidigt som arvodet höjdes till 3 tunnor per år. Vid ungefär samma tid åtog han sig att mot en ersättning av 1 rdr bco om året sköta kyrkans klockor. Några år senare uppdrog sockenstämman åt honom att upprätta dagsverkslistor och utöva viss kontroll vid de just då beslutade pla-

neringsarbetena på kyrkbacken. Detta uppdrag avlönades med 2 rdr bco. Då och då anlätades skollärare Johansson som boutredningsman och auktionsförrättare, men ingetdera gav något större ekonomiskt utbyte, enär de för en utredningsman mest inkomstbringande uppdragen togs om hand av socknens nämndeman.

För att kunna försörja sig och sin familj tvingades församlingens folkskollärare att under ferierna åta sig diknings-, odlings- och andra grovarbeten. De 24 skilling som en 12 timmars arbetsdag inbringade var ett välkommet tillskott till den magra hushållskassan.

I den lilla täppan vid skolan fanns ej utrymme för odling av potatis. För att få riklig tillgång på detta viktiga födoämne samt för att få säd till uppfödning av en hushållsgris, fick skollärare Johansson tillstånd att på Klockaregårdens skog öster om Fällingevägen odla upp en s.k. lycka. Arbetet därmed påbörjades sommaren 1852 och fullföljdes med ett större eller mindre antal kvadratfamnar varje år tills området i början av 1860-talet var helt uppodlat. På de tio åren hade odlaren genom utnyttjande av varje ledig stund åstadkommit "två tegar och en hårdmarksåker" om tillsammans drygt 3 tunnland.

Under folkskolans två första årtionden värderades en folkskollärares sammanlagda löneförmåner till omkring 200 rdr bco per år. Under samma tidsperiod beräknades en fullgod drängs årliga inkomst till ungefär samma belopp. Om folkskollärares levnadsstandard skriver den bekante kämpen för ökad folkbildning — greve Torsten Rudenschöld — följande: "Hur ringa anspråk måste allmänheten nödgas fästa vid de lärare, som skola förestå de förordnade sockenskolorna, då dem av nya skolstadgan ej tillmätas en ordinarie dränglön."

Redan vid riksdagen 1840—41 erkändes att löneförmånerna var ringa. Trots detta fanns — särskilt inom bondeståndet — en stark minoritet, som energiskt yrkade minskning av den föreslagna lönen. Bland dessa sparsamhetsivrare befann sig även Peter Mårtensson från Horsamo, som påstod att bönderna komme att ruineras, om de tvingades att ge läraren 16 tunnor spannmål årligen. I likhet med många andra ledamöter av "hedervärda bondeståndet" krävde han rätt för församlingarna att vid tillsättning av lärare underhandla med de sökande om lönevillkoren. Den som därvid visade sig ha de lägsta anspråken, borde få tjänsten. Endast genom ett sådant en-

treprenadförfarande kunde utgifterna för skolväsendet hållas inom rimliga gränser, ansåg Mårtensson.

De knappa lönevillkoren till trots innebar Emanuel Johanssons anställning som folkskollärare en förbättring av hans och hustru Brittans levnadsförhållanden. Den osäkra tillvaron som läsemästare utbyttes mot tjänstemannens något tryggare villkor. "Kakan var liten, men säker" för att citera ett gängse uttryck. Förändringen av familjens sociala ställning markerades inte minst genom utbytet av den trånga och torftiga torpstugan på Fällan mot den präktiga lärarbostaden i Villstads skolhus.

VILLSTADS VÄXELUNDERVISNINGSSKOLA

Ett av de svåraste hindren för införande av allmän folkundervisning var utan tvekan bristen på lärare. Utomlands hade man sökt lösa lärarproblemet genom användande av den s.k. växelundervisningsmetoden. Denna var ursprungligen utarbetad av engelsmännen Bell och Lancaster, vilka var för sig grundat skolor, i vilka en enda lärare med hjälp av monitörer — försigkomna och duktiga elever — kunde undervisa 200—300 barn samtidigt.

Då lärarproblemet var lika svårbemästrat i Sverige som i andra länder, beslutade regeringen att låta en fackman på ort och ställe studera lancastersystemet. En ung skolman — fil. mag. Per Reinhold Svensson — erhöll ett statsstipendium för att i England och på kontinenten studera den nya undervisningsmetoden och söka klarlägga, om den var användbar i vårt land. I april 1817 anträdde Svensson sin studiefärd, vilken kom att räcka i sju månader.

Efter hemkomsten avgav magister Svensson en utförlig redogörelse för Bell-Lancasterskolornas arbetssätt. Utlåtandet studerades noga av myndigheter och skolmän och bidrog verksamt till metodens införande och tillämpning i svenska skolor, även om Svensson både i sin berättelse och i sitt skolarbete visade sig vara starkt kritiskt inställd till växelundervisningen.

Magister Svenssons rapport blev den direkta orsaken till bildandet av Sällskapet för växelundervisningens främjande. Denna sammanlutning tog som sin främsta uppgift att söka anpassa lancastersystemet efter svenska förhållanden. Den till överdrift gående drillen — som var utmärkande för de engelska växelundervisningsskolorna — blev sålunda genom sällskapets verksamhet i viss utsträckning modifierad. Vidare grundade sällskapet en utbildningsanstalt för blivande lärare och uppdrog åt fackmän att utarbeta läro- och läseböcker samtidigt som man ställde ändamålsenlig undervisningsmateriel till växelundervisningsskolornas förfogande.

Redogörelser för sällskapets verksamhet utsändes årligen till lan-

dets prästerskap. Därigenom spreds kännedom om lancastermetoden och andra framsteg på det pedagogiska området.

När Villstads sockenstämma i mitten av 1840-talet anställde lärare och beslutade om skolhusbygge, var prosten Nordin redan väl förtrogen med de nya pedagogiska strömningarna och grep sig an med utarbetandet av reglemente avpassat efter socknens förhållanden. Han upprättade förteckning över den undervisningsmateriel som borde anskaffas, han utarbetade plan för skolsalens inredning i enlighet med normerna för en lancasterskola och han utformade en arbetsordning, som under mer än ett årtionde reglerade det dagliga arbetet i Villstads skola. Då detta schema — så vitt jag kunnat utröna — är det enda bevarade från folkskolans genombrottsår i västbobygden, återges det här in extenso.

”Måndag, tisdag, torsdag, fredag f. m.

kl. $\frac{1}{2}$ 9 Snyggmönstring. Frånv. anteckn. Bön. Bibelläsning, Hemläxornas uppläsande.

$\frac{1}{2}$ 10 Räkn. på tafla.

$\frac{1}{2}$ 11 Barnen marschera ut på gården under sång. Lekstund.

$\frac{3}{4}$ 11 Barnen marschera in i salen under sång. Stafn. — och renläsningsöfningar.

12 Barnen sjunga stillastående en passande sång. Upprop och införande i journalen af: anmärkningar, om frånvarande, dem som kommit sent, icke kunnat sina läxor etc.

$\frac{1}{2}$ 1 Slut. Barnen uppställa sig i divisioner, ordnade som de bo.

Eftermiddagarna.

kl. 3 Mönstring, anteckning, skriföfning.

4 Sång. Lekstund.

5 Bön. Gossarna stanna kvar för gymnastik (endast måndagarne och torsdagarne).

Onsdag och lördag.

kl. $\frac{1}{2}$ 9 se måndag och tisdag.

$\frac{1}{2}$ 10 „ „ „ „

$\frac{1}{2}$ 11 Lekstund.

11 Allmänna sångöfningar.

12 Allmänna förståndsöfningar med en afdelning.

Hufvudöfningar med en annan [avdelning].

Bibelförklaringar el. annan muntelig undervisning i religionen med en 3:dje afdelning.

Eftermiddagen ledighet.”

Emanuel Johansson — Villstads nyexaminerade folkskollärare — hade vid seminariet utbildats i konsten att undervisa enligt lancastermetoden. För att ytterligare förkovra sig hade han tagit anställning som monitör i Växjö stads söndagsskolor för hantverkslärlingar. Han var således väl förberedd att inom ramen för den av Nordin upprättade läsordningen leda arbetet i Villstads växelundervisningsskola.

Från sin upphöjda plats på katederplattformen kontrollerade läraren allt som hände i salen. Med en liten ringklocka gav han lysteringsignal. Nästa signal betydde att barnen skulle samlas i grupper kring de elever, som den veckan eller månaden tjänstgjorde som monitörer. En grupp bestod i regel av 8—10 elever och bildade enligt nutida språkbruk en klass. Men barnen i en sådan klassavdelning var ej sammanförda efter ålder eller kunskaper. Helt slumpmässigt stoppades unga och mindre övade in bland äldre och mera försigkomna. I Villstads skola torde 5—8 sådana grupper eller klasser ha varit i verksamhet samtidigt.

Sedan grupperingen kring monitörerna genomförts — oftast under ett öronbedövande oväsen — gav läraren ny signal med ringklockan och arbetet sattes i gång. Gällde det t.ex. rättstavning hängde monitören upp en läsplansch, varefter han själv tog plats till höger om den. Han satt så nära, att han med pekpinne kunde nå varje bokstav på planschen. Vända mot denna och monitören stod eleverna uppställda i en halvcirkel.

Vid en ny signal med ringklockan började stavningen. Monitören pekade på den första bokstaven, som nämndes vid namn av första barnet i raden, den andra av nästa barn och så vidare tills alla i gruppen fått svara. På samma sätt gick man tillväga, när bokstäverna fogades samman till stavelser och dessa till ord. När läsraden var genomgången, renlästes orden i kör.

I renläsningsklasserna tillämpades samma metod som i stavningsgrupperna. Man började med enstaviga ord, fortsatte med tvåstaviga, därefter flerstaviga och slutligen hela meningar.

Efter hand lät man tabelläsningen omväxla med läsning på lösa blad eller i böcker, men även vid dessa övningar var gruppen samlad kring monitören. Fel vid läsningen rättades inte av monitören utan av den ett steg längre ned stående kamraten, som — om han svarade rätt — fick inta den felandes plats. — Systemet med nedflyttning vid svaga resultat respektive uppflyttning vid goda användes i Villstads skola långt efter det växelundervisningsmetoden avskaffats.

Vid skolsalens östra kortsida och södra långvägg var uppsatt ett väggfast, pulpetliknande något lutande bräde. Vid den förstnämnda väggen var brädet placerat 1½ aln från golvet och avsett för de mindre barnen. Vid den senare på något större avstånd från golvet och avsett för de äldre eleverna. Vid dessa pulpeter stod barnen i en lång rad och skrev antingen efter på väggen fastsatta förskrifter eller efter lärarens diktamen.

Undervisningen i kristendom, historia och övriga s.k. läsämnen meddelades direkt av läraren alltså utan biträde av monitörerna. Vid denna undervisning satt barnen på långbänkar — här i Villstad benämnda tavlor —, som saknade både ryggstöd och pulpet. Varje tavla gav plats för 8—10 barn. — Först 1879 fick Villstads skola bänkar av modernare typ. Då beslutades nämligen att "låta förfärdiga 40 skolbord, vardera med plats för 2 barn".

Som ovan nämnts verkade växelundervisningssällskapet redan från början för lancastermetodens anpassning till svenska förhållanden. Men även om man i viss mån lyckades i denna strävan, fanns dock tillräckligt kvar av själlöst plugg och maskinmässig exercis för att ge anledning till kritik. Denna kom från vitt skilda håll, men tyngst vägande var den som samtidens kulturpersonligheter utsatte växelundervisningen för. Sålunda skrev Tegnér: "När mekanism inträtt i ett sådant yrke som lärarens, då växer dödkött i den levande organismen och vetenskap och konst övergå till hantverk." Geijer framhöll i sin kritik av metoden att undervisningen "måste befrias från det mekaniska systemets snällpress". Somliga kritiker fruktade att vårt folks individualitet, dess egenart, skulle gå förlorad om lancastermetoden blev den enda använda. Då skulle åtminstone allmogen "likriktas i växelundervisningens svarvstol".

Kravet på en reformering av undervisningsmetoderna i folkskolan hade redan i början av 1860-talet växt sig så stark, att myndigheterna fann sig föranlåtna att vidta åtgärder. Sålunda utfärdades den

22 april 1864 ett kungl. cirkulär, i vilket underströks att undervisnings sättet i folkskolan måste ändras. Växelundervisningsmetoden förbjöds visserligen icke, men den förklarades mindre lämplig. Lärarna uppmanades att i större utsträckning än dittills direkt leda undervisningen och avskaffa monitörssystemet.

Lancastermetoden försvann dock ej med ens ur folkskolan och detta av flera skäl. Den var nämligen den enda metod, vilken så gott som alla vid denna tid i tjänst varande lärare kände till. Övergången till direkt undervisningsmetod krävde flera lärare, flera undervisningslokaler och delvis annan utrustning. Vidare fordrades inrättandet av småskolor, varigenom arbetet i folkskolan skulle underlättas och bättre resultat nås. Detta senare krav möttes på många håll av kraftigt motstånd.

Omorganisationen var följaktligen inte gjord i en handvändning. Därför bedrevs undervisningen på det gamla sättet i de flesta skol-distrikt ännu långt in på 1870-talet. — I varje fall lyckades inte Emanuel Johansson helt frigöra sig från "växelundervisningsmetodens tvångströja".

SKOLSOCIALA ANORDNINGAR

Lagstiftarna hade förutsett att somliga föräldrar på grund av fattigdom icke skulle kunna hålla sina barn till regelbunden skolgång. Därför föreskrevs i folkskolestadgans 8 §, mom. 4 att "de barn, vilkas föräldrar eller målsmän icke äga tillgång att bekosta barnens kläder och underhåll vid skolan böra genom församlingens fattigvård härutinnan understödjas". Motsvarande bestämmelser infördes i 64 § av det för Villstads församling fastställda reglementet. I nämnda paragraf heter det att skolstyrelsen har skyldighet att skaffa och bekosta "kläder och underhåll åt fattiga barn".

Att dessa föreskrifter var välbetänkta även för Villstads del visade sig redan vid början av första skolterminen. Vid stämma den 31 januari 1847 anmälde skolstyrelsen, att gossen Karl Johan Krantz ej infunnit sig i skolan, emedan han saknade kläder. Enligt de nämnda föreskrifterna ålåg det nu församlingen att förse pojken med nödig utrustning, men sockenmännen ansåg att han hade tillräckligt "braf kläder" för att kunna bevista skolan. Därför blev det ett bestämt nej till framställningen.

Vid samma tillfälle "nekade församlingen lämna något underhåll till flickan Johanna Magnusdotter från Björkerem". Då uppenbar nöd rådde i hemmet, erhöll flickans mor tillstånd att genom sockengång "upphämta frivilliga almosor". Genom tiggeri skulle hon således få möjlighet att hålla sitt barn i skolan!

Längre fram på våren 1847 tvangs sockenstämman att på nytt ta upp frågan om understöd till de svältande skolbarnen. Man uppdrog åt skolstyrelseledamoten Carl Svensson i Åtterås Madegård att inköpa och låta mala 4 kappar råg (18,4 liter) och av mjölet "bröd bereda" och utdela därav till de barn, som var i störst behov därav.

Under de svåra missväxt- och nödåren i slutet av 1840-talet nödgades sockenstämman att besluta om mera vittgående hjälpåtgärder. Den 8 april 1849 träffades sålunda avtal med "skolmästarens hustru" att hon skulle baka bröd "åt fattiga skolbarn", och att hon för detta

arbete skulle erhålla 2 rdr rgs för varje tunna havre, som gick åt därtill (av 1 tunna havre erhöles i regel 90 kg mjöl). I december månad samma år uppdrog stämman åt skolkassören att för kommande termin upphandla "smör, ost och sill för middagsmat åt fattiga skolbarn, som församlingen i stämma den 15 nov. därtill utsett".

Något beslut om hur skolbarnsbespisningen skulle organiseras eller vem som skulle ombesörja densamma, fattade stämman icke. Man utgick tydligen ifrån att det hörde till skolmästarens och hans hustrus åligganden att sköta den skolsociala verksamheten. Däremot beslutades att folkskolläraren skulle lämna noggrann redogörelse för åtgången av förnödenheter samt antalet utspisade barn. Av redogörelsen för 1850 framgår, att bröd bakats av 2 tunnor 8 kappar havre, vilket torde motsvara minst 200 kg mjöl. Kostnaderna för "sovel (sill eller smör)" uppgick till 7 rdr 30 sk bco och att antalet utspisade middagsmål var 469.

Enligt de på sockenstämman 1849 uppdragna riktlinjerna bedrevs bespisningsverksamheten under de närmast följande åren. Skolans räkenskaper ger följande upplysningar om kostnaderna för densamma.

1851	"mathållning för fattiga skolbarn"	11	rdr	16	sk	bco
1852	"	14	—			"
1853	"	18	rdr	32	sk	"
1854	"	25	rdr	32	sk	"
1855	"	12	rdr	32	sk	"

De stegrade kostnaderna för skolmåltidsverksamheten hade gjort sockenmännen betänksamma, och då följderna av de svåra missväxtåren nu äntligen tycktes vara övervunna, beslutades enhälligt på stämma den 31 maj 1855, att "mathållningen till fattiga barn i skolan skall med denna dag upphöra". En månad senare fick stämman slutredovisning för året, varvid Britta Johansson avlämnade följande kvitto:

"Den 25 mars emottog jag 7 Rd rgs till Sofvel och 2 Rd rgs för matlagning, hwilka redan äro qwitterade. Sedan dessa åtgångit har jag utdelat Sofwel för 4 Rd rgs och 1/2 tunna Hafre enligt accord 1 Rd. Summa 5 Rd.

Willstad den 5 juli 1855.
Britta Johansson".

Som ovan nämnts ansåg sockenstämman att behov av utspisning i skolan inte längre förelåg. Istället beslutades att alla barn, som bort erhålla mat, skulle "hugnas med premier i böcker eller penningar". Denna utdelning skulle ske under högtidliga former i samband med årsexamen.

När detta beslut fattades hade den gamle prosten Nordin gått ur tiden. En ung prästman tjänstgjorde som vice pastor i församlingen och även om han ansett stämmobeslutet förhastat, skulle han inte ha vågat reservera sig mot detsamma. Opinionsen mot "fattigutdelningen i skolan" var nämligen mycket stark. Men när pastoratets nyvalde kyrkoherde — Peter Erland Oseen — 1856 tillträtt sin befattning, togs matfrågan omedelbart upp till behandling. Vid skolstyrelsens sammanträde den 7 september 1856 påpekade således ordföranden, att inga barn finge hindras i sin skolgång på grund av brist på mat. Han hänvisade till skolstadgans föreskrifter i detta avseende och läste upp 64 § i det skolreglemente, som församlingen själv upprättat, antagit och underställt domkapitlet för fastställelse.

Skolstyrelsens ledamöter var medvetna om att många barn kom hungriga till skolan och att inte så få uteblev från undervisningen på grund av svält, men trots detta ville man inte föreslå stämman återgång till den ordning, som rått före den 31 maj 1855. För att i någon mån lindra nöden bland barnen, beslöt man att hos bagare i Värnamo inköpa bröd för 8 skilling kakan för utdelning två gånger i veckan till dem som var i störst behov.

Styrelsens förslag fastställdes av sockenstämman dock med den ändring att större bröd, som kostade 12 skilling stycket, skulle inköpas. Åt folkskolläraren uppdrogs att sätta upp en förteckning över de svältande barnen och att, sedan förteckningen godkänts, dels köpa in den brödmängd som behövdes, dels sköta utdelningen. Något "sovel" till brödet ansågs barnen icke behöva.

Denna form av skolbarnsbespisning pågick endast tre terminer. Från o.m. vårterminen 1858 fick de hungrande barnens föräldrar 4 kappar havre och 2 kappar korn per termin som bidrag till barnens uppehälle. Denna spannmålsutdelning ombesörjdes av fattigvårdsstyrelsen och pågick årligen t.o.m. 1901, men vid den tidpunkten hade havre ytbytt mot råg.*

* Skolmåltidsverksamhet enligt moderna principer är ännu 1969 icke införd i Villstads skoldistrikt i full utsträckning beroende på att byggnadstillstånd för uppförande av erforderliga lokaler icke tidigare kunnat erhållas.

Villstad är en vidsträckt kommun. Många skolbarn hade av den anledningen långa skolvägar. Barnen från Tornebo, Östra Kalset, Kruvebo, Arnäsholm, Löbbo, Attebo m.fl. byar hade en mil eller däröver till skolan. I reglementets 34:e och 35:e paragrafer förutsattes att avlägset boende barn skulle inackorderas i gårdarna i skolans närhet. I viss utsträckning torde denna anvisning ha följts, varför föräldrarna utrustade barnen med matsäck för två eller flera dagar och hyste in dem hos släktingar, vänner eller bekanta i kyrkbyn eller i dess grannskap.

På grund av fattigdom hade många föräldrar ingen möjlighet att skaffa logi åt barnen. För dessa reddes sovplatser i skolsalen. Redan under höstterminen 1847 lät skolstyrelsen tillverka två britsar för detta ändamål. Behovet av sängplatser ökades emellertid och 1849 anskaffades ytterligare tre "liggsoffor" avsedda för skolans små nattgäster. På britsarna låg barnen skaföttes, fyra på varje brits, vilket tyder på att upp till ett tjugotal barn logerade i skolsalen varje natt. Madrasser, täcken eller annan sängutrustning tillhandahölls icke av skolstyrelsen. Men skolemster och hennes make, vilka hade ansvar för och uppsikt över de små "inhysingarna", torde säkerligen på ett eller annat sätt ha skaffat den utrustning som behövdes. Ännu på 1880-talet hände det att barn med långa skolvägar — eller vid hastigt inträffad väderleksförsämring — övernattade i skolsalen.

De tre första årtiondena av 1900-talet var fattiga på skolsociala åtgärder. Orsakerna härtill är säkerligen flera, men det räcker att påpeka, att en viss omdaning av samhället av ekonomisk och social natur skedde under denna period, vilket gav föräldrarna bättre möjlighet att sörja för sina barns skolgång.

Ju närmare man kommer vår egen tid, ju större betydelse tillmäts den skolsociala verksamheten. Ett betydelsefullt initiativ togs 1934 av rödakorskretsen, som föreslog, att alla skolbarn i Villstad skulle få ordnad tandvård. Enligt förslaget skulle föräldrarna betala högst 5 kronor för varje behandlat barn. Alla övriga kostnader förband sig kretsen att stå för. Erbjudandet mottogs med tacksamhet och verksamheten påbörjades redan följande år.

Fram till slutet av 1930-talet ombesörjdes tandvården av privat tandläkare, men sedan folktandvårdsklinik inrättats i Smålandsstenar, överflyttades verksamheten dit. Den del av kostnaderna som vid reformens genomförande bestreds av barnens föräldrar och rö-

dakorskretsen gemensamt är numera överflyttad på kommun och landsting.

Ett annat skolsocialt betonat förslag framlades 1939 av provinsialläkaren Frits Engfeldt i Gislaved. Han föreslog nämligen att barnen i Villstads skoldistrikt skulle få regelbunden kontroll av sitt hälsotillstånd, och han erbjöd sig att mot en ringa ersättning bli skolläkare. Även i detta fall förklarade sig rödakorskretsen villig att stå för kostnaderna. Skolstyrelsen tillstyrkte förslaget och kommunalfullmäktige beslutade att verksamheten skulle börja redan samma höst.

Numera är skolhälsovården ordnad enligt gällande författningar och till densamma utgår sedan 1944 ett betydande statsbidrag.

SKOLGÅNGEN OCH DEN MYCKNA LÄRDOMEN

Under behandlingen av skolpropositionen vid riksdagen 1840—41 riktades skarp kritik mot bl. a. förslaget att barnen skulle gå i skola 8 månader årligen. I bondeståndet frågades med skärpa, hur bönderna skulle kunna undvara barnens arbetsinsatser i hemmet under två tredjedelar av året flera år i rad. Torparklassens barn kunde omöjligen hållas i skola så lång tid, då de redan vid tio års ålder måste "hos främmande söka sin bärgning". En avkortning av skoltiden till sex månader ansågs böra ske.

I samma stånd framfördes tanken att skolgången skulle begränsas till varannan dag. Därigenom skulle efterfrågan på lärare minskas, klassavdelningarna bli mindre och skolbyggnadernas storlek kunna nedbringas. Av ungefär samma skäl yrkades i prästeståndet att vartredjedagsläsning skulle vara tillåten.

På 1850-talet — vilket decennium betecknats som den obligatoriska skolans krisperiod — diskuterades flera förslag till avhjälpan av folkskolans mest iögonfallande brister. Sålunda föreslog greve Torsten Rudenschöld — "den svenska folkskolans grundläggare" — att skolbarnen skulle indelas i klasser efter deras olika kunskapsmått och att de olika avdelningarna skulle undervisas på skilda dagar. Abraham Rundbäck — Växjö stifts förste folkskoleinspektör — stödde förslaget på klassindelning. Han ansåg att man endast genom införande av varannandagsläsning kunde lösa lärar- och lokalproblemen. En sådan ändring av skolorganisationen skulle dessutom dels tillgodose föräldrarnas krav på att i största möjliga utsträckning få behålla barnen hemma i produktivt arbete, dels vara till mycket stor fördel för barn med långa skolvägar.

Här i Villstad berördes man föga eller intet av debatten om skolgångens omfattning. De stora elevkullarna på 150—200 barn fick helt enkelt inte plats i skolsalen. En betydande del tvingades redan av den anledningen att utebli från undervisningen. Och då föräldrarna ansåg sig inte kunna undvara barnens arbetsinsatser i

hemmet, tillämpades under ett par årtionden varfemtedagsläsning för huvudparten av Villstads skolpliktiga ungdom.

Skolan i Villstad var under vårterminen 1847 ambulerande med fem veckors skolgång — helgdagarna inräknade — i envar av socknens fjärdingar. Antalet verkliga skoldagar för varje barn torde icke ha överstigit 25 i någon fjärding. Av de i skolan inskrivna 190 eleverna infann sig endast 80 vid följande termins början. En mindre del av dessa deltog visserligen i undervisningen en eller annan termin under de närmast följande åren, men att skolgången inte bara var av ringa omfattning utan även synnerligen oregelbunden torde framgå av följande sammanställning.

74 barn = 39,0 %	gick i skolan	1 termin om högst	25 läsdagar
55 „ = 29,0 %	„ „ „	2 terminer om sammanlagt högst	50 „
26 „ = 13,7 %	„ „ „	3 „ om „	75 „
24 „ = 12,6 %	„ „ „	4 „ om „	100 „
8 „ = 4,2 %	„ „ „	5 „ om „	125 „
2 „ = 1,0 %	„ „ „	6 „ om „	150 „
1 „ = 0,5 %	„ „ „	7 „ om „	175 „
190			100,0

Inget av dessa 190 barn nådde således under hela sin skoltid upp till det antal skoldagar, som varje elev i vår tids skolor går på ett enda läsår.

Enligt den för arbetsåret 1861 till domkapitlet ingivna redogörelsen för skolverksamheten inom kommunen hade 80 gossar och 76 flickor under redovisningsåret varit inskrivna i Villstads folkskola. Dessa 156 barn hade uppdelats i två olika stora avdelningar. Den största hade utgjorts av de klenast begåvade barnen och de som av fattigdom hindrats att besöka skolan mera regelbundet. Dessa barns skolgång hade skolstyrelsen begränsat till en dag i veckan! ”De övriga barnen, som i andligt eller materiellt hänseende äro lyckligare lottade” bildade den andra avdelningen, som uppgavs besöka skolan 4 dagar i veckan. Hur det förhöll sig med de båda gruppernas skolgång belyses bäst av följande uppgifter.

97 barn = 62,2 %	hade besökt skolan	högst 30 dagar	under hela läsåret
58 „ = 37,2 %	„ „ „	60 „	„ „ „
1 „ = 0,6 %	„ „ „	mer än 60 „	„ „ „
156			100,0

Ännu på 1870-talet gick inget av Villstads skolbarn mer än 60 dagar i skolan årligen. Tendensen från 1847 med starkt begränsad och mycket oregelbunden skolgång var utmärkande för skolan långt efter det man ansåg ”folkskolans kris” vara övervunnen.

Vid riksdagen 1860—61 beslutades om inrättandet av ett antal folkskolinspektörstjänster. Till förste innehavare av en sådan befattning i Växjö stift förordnades lektorn vid stiftsstadens läroverk Abraham Rundbäck.

Den 3 maj 1862 förrättades inspektion i Villstads folkskola. Den på grund av inspektors iakttagelser vid besöket byggda promemorian till skolstyrelsen är icke bevarad, men ur styrelsens protokoll från den 8 juli 1862 kan utläsas, att Rundbäck icke varit nöjd med förhållandena vid skolan. I sin skrivelse hade han tydligen påtalat, att skolgången var mer än lovligt oregelbunden, ty styrelsen beslutade att genast vidta kraftåtgärder mot skolkningen. Sålunda skulle ledamöterna ”turvis besöka skolan, en ledamot var vecka efter rotarnas ordning”. Den inspekterande ledamoten bemyndigades att varna tredskande och slarviga barn. Om varningarna inte hjälpte, skulle de försumligas namn läsas upp från predikstolen!

Av det här ovan anförda torde framgå, att farhågorna för att föräldrar skulle falla fattigvården till last, därför att barnen tvingades gå i skola, var betydligt överdrivna.

Vid behandlingen av skolpropositionen kritiserades även förslaget till kursplan. I det sammanhanget talade man om den ”stora lärdomen”, som folkskolan komme att tvinga på barnen, men som allmogen i gemen hade ringa gagn av. Visserligen innehöll planen förslag till minimikurs, som alla barn måste ha inhämtat innan avgång från skolan kunde beviljas. Men även denna starkt beskurna kurs fann man så omfattande ”att största mängden av skolungdom ej finge lämna skolan, förrän de voro nära nog för gamla att vänjas vid arbete”.

Ännu betänkligare fann man föreskriften att flickorna skulle få lika omfattande undervisning som gossarna. Åtskilliga ledamöter av bondeståndet ifrågasatte nyttan av att ”fattiga torpare och inhysesjhjones flickebarn” bibringades kunskaper i skrivning och räkning ”helst de [flickebarnen] aldrig användas i allmänna värv”.

Även Västbo härads egen riksdagsman — Peter Mårtensson — framförde kritiska synpunkter på detta avsnitt av skolförslaget och yttrade bland annat följande:

”Jag vill fråga, behöver en bondflicka känna det allmännaste av fäderneslandets historia och geografi samt naturläran jämte rättsskrivning och quattor species? Jag tror det icke. Männe hon ej kan vid mognare ålder med lika färdighet sköta de göromål, som tillkommer det kvinnliga könet, utan att äga detta kunskapsmått? Jag tror det senare. Hon lärer väl icke framför mannen bliva anlitad till att förrätta bouppteckningar eller övertaga någon inspektionsbefattning.”

Mårtensson yrkade avslag på denna del av skolförslaget, helst han var förvissad om, att de föräldrar som hade råd skulle ge sina döttrar boklig bildning ”utan några lagstadganden som föreskriver minimibeloppet av lärdom”.

I folkskolestadgans sjunde paragraf var den s. k. minimikursen angiven. Inledningsvis heter det där att barn, som av fattigdom eller bristande begåvning sakna möjlighet att tillägna sig kunskaper i alla skolans läroämnen, bör befrias från vidare skolgång sedan de inhämtat nöjaktiga kunskaper i innanläsning, religionskunskap och biblisk historia, kyrkosång samt de fyra räknesätten i hela tal.

Av de år 1847 i Villstads skola inskrivna 190 ungdomarna erhööll alla undervisning i kristendomskunskap och läsning. I skrivning däremot undervisades blott 71 % av gossarna och 63 % av flickorna. I ämnet räkning fick 64 % av gossarna men endast 14 % av flickorna föreskriven undervisning. I övriga läroämnen meddelades ingen undervisning alls.

År 1852 var antalet elever i skolan 144 därav 69 gossar och 75 flickor. Av gossarna deltog 81 % i olika slag av skrivövningar och 71 % i räkning. Motsvarande procenttal för flickorna var 68 och 0. I ämnena historia, geografi och naturkunskap meddelades ingen undervisning.

1860—61 var elevantalet i Villstads skola 156. Av dessa var 80 gossar och 76 flickor. Undervisningens omfattning torde bäst framgå av följande tabell.

I skolan inskrivna barn	Skrivning		Räkning		Geometri		Geografi		Historia		Naturk.	
	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
80 gossar	56	70	39	49	17	21	30	37	0	0	0	0
76 flickor	51	67	14	18	0	0	0	0	0	0	0	0

Som komplettering till ovanstående uppgifter kan nämnas, att under läsåret 1875 fick 70 % av barnen undervisning i svenska språket och naturlära, 50 % i historia och geografi samt 25 % i geometri.

Siffermaterialet ger vid handen, att ett ganska stort antal barn fick undervisning endast i kristendomskunskap och innanläsning. Många lämnade skolan utan att ens ha tillägnat sig det kunskapsförråd som minimikursen föreskrev. Särskilt anmärkningsvärd är flickornas styvmoderliga behandling.

Här bör påpekas att det inte bara var i Villstad som den s. k. minimikursen ”betraktades som folkskolans egentliga lärokurs”. Belegg finns för att man på andra håll tillämpat ännu snävare kursplaner och gett undervisningen ett ännu torftigare innehåll. Och något större mått av ”lärdom” gav naturligtvis folkskolan icke.

SMÅSKOLEORGANISATIONEN

I Villstads första skolreglemente — fastställt den 12 augusti 1846 — heter det i § 18 att "vid fyllda sju år är varje barn berättigat att i skolan komma". Denna allmänna regel bryts emellertid redan i den följande paragrafen där det heter att "barn före 9:de året frias från skolgång" om de erhåller godtagbar undervisning i hemmet. I verkligheten var det bestämmelserna i den sistnämnda paragrafen, som blev vägledande vid barnens intagning i folkskolan. Otillräckligt antal lärare, stora klassavdelningar och trånga skollokaler var omständigheter som i de flesta församlingar utestängde de yngre barnen från den lagstadgade skolan. I vår kommun var barnen i åldern 7—10 år hänvisade till undervisning i hemmen ännu tjugo år efter den obligatoriska skolans införande.

Hemundervisningen gav av flera orsaker mycket skiftande resultat. Främst berodde detta på att föräldrarna givetvis hade så olika förutsättningar för att meddela undervisning men också på deras större eller mindre intresse för saken. För att råda bot på dessa allt tydligare missförhållanden och för att göra de yngre barnens undervisning mera likvärdig föreslogs vid riksdagen 1856—58 att småskolor skulle inrättas. Under debatterna om förslaget prisades hemundervisningen av åtskilliga riksdagsmän, men majoriteten var dock överens om att småskolor behövdes, enär det visat sig att många barn ännu i nioårsåldern saknade färdighet i innanläsning.

Efter tidsödande förhandlingar i och emellan ständen nåddes småningom enighet om att avlåta en gemensam skrivelse till Kungl. Maj:t vari meddelades, att ständerna av det som återstod av den s. k. personliga skyddsavgiften anvisat 250.000 rdr rmt att tas i anspråk för folkundervisningens främjande. Två femtedelar av beloppet skulle användas till inrättande av småskolor samt ett välbehövt lönetillägg till examinerade folkskollärare. Anslag skulle beviljas först sedan vederbörande församling förbundet sig att be-

Brygghuset i Fällinge Assaregård användes i början av 1900-talet som skollokal i Fällinge rote.

Uno Träff foto.

strida 2/3 av de beräknade kostnaderna.

I anledning av ständernas skrivelse utfärdades en kunglig kungörelse, vilken för Villstads del behandlades på stämman den 23 april 1858. En vecka tidigare hade prosten Oseen från predikstolen noggrant redogjort för kungörelsens innehåll och i samband därmed varmt förordat beslut i enlighet med författningen, varigenom den hemmen åvilande undervisningsskyldigheten skulle avsevärt minskas eller helt upphöra. Vid öppnandet av den med spänning motsedda stämman påpekade prosten ånyo "nyttan av småskolors inrättning", men under den därefter följande debatten förklarade sockenmännen enhälligt, att de själva och deras hustrur ville undervisa sina barn i innanläsning "så att de därefter kunna begagna sig av den fasta skolan, såsom hittills med förmån tillgått".

Det andra momentet i den kungliga kungörelsen avsåg förbättring av folkskollärarens lön. Men även till detta förslag svarade stämman enhälligt nej.

I januari 1859 utsändes en ny kunglig kungörelse innehållande påminnelser i småskole- och avlöningsfrågorna. Växjö domkapitel gjorde samtidigt därmed framställningar till församlingarna i stiftet att ta upp de båda problemen till ny prövning. När småskolefrågan

i anledning av dessa påminnelser småningom behandlades på Villstads sockenstämma, beslutades än en gång enhälligt att sådana skolor icke skulle inrättas inom församlingen. Däremot enades man nu om förstärkning av folkskollärares lön med 75 rdr årligen såvida en tredjedel därav erhöles i statsbidrag. Löneförbättringen skulle dock endast utgå så länge församlingen slapp inrätta småskolor!

Under de följande åren var småskolefrågan föremål för överläggningar vid flera tillfällen, men varje gång var motståndet lika kompakt. Från föräldrarnas sida framfördes emellertid allt bestämdare krav på ordnandet av för de mindre barnen lämpad undervisning och på stämman den 5 oktober 1866 tvangs äntligen sparsamhetsivrarna ge upp motståndet. Med stor majoritet beslutades nu att fyra småskolor — en i vardera av socknens fjärdingar — skulle inrättas från och med vårterminens början 1867. Ett av prosten Oseen i god tid före stämman upprättat reglemente fastställdes utan nämnvärda ändringar.

Årliga kostnaden för de fyra skolorna hade beräknats till 900 riksdaler. Av detta belopp utgjorde 600 rdr värdet av mat och husrum, som de fyra lärarinnorna erhöles in natura. Resten, 300 riksdaler, erhöles i statsbidrag, som lika fördelades mellan dem och utgjorde deras kontantlön.

Skolorna skulle vara ambulerande, dels mellan de fyra rotarna inom varje fjärding, dels mellan hemmen i roten. På så sätt kom skolan att "gå över" skolområdet två varv per läsår. Under vårterminen pågick läsningen fem veckor i var rote och under höstterminen fyra. Då läsårets längd fastställdes till åtta månader, fick följaktligen varje barn undervisning i två månader per år. Den dagliga undervisningstiden bestämdes till sex timmar med 10 minuters rast mellan lektionerna samt en längre matrast mitt på dagen.

Alla rotens hemmansbrukare och torpare var skyldiga att upplåta lokal för skolan samt att ge lärarinnan mat och husrum oavsett om de hade skolpliktiga barn eller ej. Antalet kor, som kunde födas på gården eller torpet, var avgörande för det antal dagar skolan skulle härbärgas. På de ställen där tre kor eller flera kunde årsfödas, där var man skyldig att hysa skolan tre dagar varje termin. Där endast en eller högst två kor kunde födas, upplät man lokal en eller högst två dagar.

Tidigare har nämnts, att den som var skyldig att upplåta skol-

lokal även var skyldig att ge lärarinnan mat och husrum under den tid skolundervisningen pågick i gården. De allra fattigaste torparna, de som ägde blott en ko, var befriade från att ge lärarinnan underhåll. I sådana fall utbetalades matpengar ur skolkassan.

Tid efter annan företogs jämkningar i beslutet om antalet dagar på de olika "lässtationerna". Den främsta anledningen härtill var de från år till år inträffade växlingarna i kobeståndet samt strävan att låta alla "med tak över huvudet" bära sin andel av skolbesväret.

I varje rote förordnade kyrkostämman en tillsyningsman med uppgift att dels upprätta turlistor över de härbärgingsskyldiga, dels ombesörja skolmaterielens flyttning mellan lässtationerna. Flyttningarnas antal var mycket stort. I Högakulls fjärding, som omfattade rotarna Högakull, Slåthult, Yxebo och Kruebo, flyttade skolan ett läsår närmare 100 gånger!

När frågan om småskolors inrättande behandlades på riksdagen 1856—58, var en av grundförutsättningarna att de skulle vara ambulerande mellan hemmen för att därigenom få fast anknytning till den miljö, som barnen var vana vid. I vår församling liksom på de flesta andra håll blev denna anknytning nära nog bokstavlig. Till undervisningslokaler uppläts nämligen gårdarnas storstugor, framkamrar, loft och vindar, brygghus eller kök. Särskilt under den kalla årstiden användes köken till undervisningslokaler, för då slapp man "ödsla bränsle" på att värma upp något annat utrymme. Till ackompanjemang av slamrande vävstolar, surrande spinnrockar, rassel från grytor och husgeråd, familjemedlemmarnas prat och skratt fick de arma barnen traggla igenom ABC-bok, katekes och multiplikationstabell.

Det ständiga flyttandet från det ena stället till det andra var inte blott till men för undervisningen utan även för de härbärgingsskyldiga, som vållades besvär och kostnader. I början av 1880-talet framfördes därför krav på att församlingen skulle hyra fasta lokaler, en i varje rote. Frågan sköts emellertid på framtiden, och först sedan kyrkostämman 1886 beslutat att ändra roteindelningen samt genom sammanslagning nedbringa rotarnas antal från fyra till tre inom varje fjärding, upptogs frågan till avgörande.

Vid entreprenadauktion, som hölls den 21 januari 1887, var det väsentligast för kyrkostämman att för lägsta möjliga kostnad skaffa skollokaler, men hur dessa såg ut eller om de över huvud taget var

lämpliga fäste man inget avseende vid. Den som begärde lägst årshyra blev antagen till skolvärd. Av hyresbeloppen att döma var anspråken på kvalitet inte höga, vilket framgår av följande efter protokollet återgivna sammanställning:

Klockaregårds rote:	G. Benediktusson, Klockaregården	9,75 kr.
Fällinge rote:	Lorenz Johansson, Ågård	9,75 „
Bränne rote:	Harald Andersson, Östra Kalset	9,75 „
Bölaryds rote:	Anders Johansson, Bölaryd	9,25 „
Madegårds rote:	J. A. Johansson, Vickelsberg	10:— „
Kvarnaryds rote:	Anders Gustavsson, Östra Kvarnaryd	10,75 „
Högakulls rote:	Anna-Maria Andersdotter, Haghult	8,— „
Mads rote:	J. P. Benjaminsson, Södra Slåthult	9,75 „
Löbbo rote:	Anders Magnusson, Löbbo	9,75 „
Yxebo rote:	{ Anders Andersson, Arnäsholm Isak Johansson, Yxebo	10,— „
Isberga rote:	Anders Nilsson, Sännås Sjögård	7,50 „
Ryds rote:	Johan Andersson, Ryd	8,75 „

Sammanlagda årshyran kronor 112,50

Trots att de överenskomna hyresbeloppen utgjorde ersättning för upplåtande av lokal, tillhandahållande av vedbrand samt arbete med renhållning ett helt läsår, ansågs de på tok för höga. På stämman i december 1887 beslöts därför om återgång till den gamla ordningen, om inte skolrådet kunde skaffa lokaler till en hyra av högst 5 kronor per lokal och år. Rådet lyckades med det konststycket, varför lokalhyran under åren 1888—90 stannade vid 60 kronor. Från 1891 tvingades man höja hyran i någon mån, men den var fortfarande mycket låg vilket framgår av följande exempel.

årshyra 1891 per skollokal	7:— kr
„ 1898 „ „	10:— „
„ 1900 „ „	15:— „
„ 1904 „ „	25:— „

Utöver vad som ovan nämnts tillhandahöll skolvärden ett så kallat lämmabord som arbetsplats för barnen samt en stol till lärarinnan. Runt bordet satt barnen på pallar, plankor lagda på

Smålandsstenars småskolebyggnad uppfördes 1912 och såldes 1938.

Uno Träff foto.

bockar, rankiga stolar eller annat i sittplatsväg som fanns i huset. För många av barnen var de anvisade sittplatserna olämpliga. Somliga var så låga att barnen knappt räckte med hakan över bordskanten, andra var så höga att eleverna fick ligga framstupa över bordet. Dessa olägenheter avhjälpes sedan stämman beslutat låta tillverka 8 stycken ”tavlor [långbänkar] av trä utan ryggstöd”, som tillsammans med övrig materiel forslades mellan lässtationerna. — Det dröjde mer än 40 år innan småskolorna utrustades med något så när ändamålsenliga skolbänkar.

Den undervisningsmateriel som ställdes till småskolornas förfo-gande var av enklast tänkbara slag. I protokoll från den 11 januari 1867 heter det:

”4 svarta tavlor och 4 kulramar för småskolornas räkning be-ställdes hos Sven Peter Erlandsson i Fällinge Skytteg. De folk-skolan tillhöriga läsetabeller, som för densamma icke mera komma att behövas, skulle fördelas mellan småskolorna för att begagnas vid innanläsningen till en början, till dess medel inflyta för att inköpa mera materiel för dessa skolor.”

Året därpå inköptes 32 ex. av de läro- och läseböcker — 8 till vardera småskolan —, som 1833 utgivits av Växelundervisnings-sällskapet, 4 sångtavlor samt 4 serier bibliska planscher ur Gamla testamentet. Kostnaden för denna materiel belöpte sig till 40 rdr 12 öre.

Under de härefter följande 10 åren inköptes endast behövt antal grifflar och griffeltavlor, som vid skrivövningarna användes omväxlande med sandlådan.

Våren 1878 inspekterades Villstads småskolor. I den promemoria, som skolrådet mottog från folkskolinspektören, påpekades att skolorna var torftigt utrustade. I anledning av de gjorda anmärkningarna beslöts inköp av 48 ex. av Kastmans läsebok för småskolan. Men efter denna "kraftansträngning" dröjde det 10 år innan någon som helst materiel inköptes för småskolans räkning.

Redan 1887 hade — vilket här ovan nämnts — minskning av skolrotarnas antal skett varigenom lästiden för barnen ökats från två till tre månader årligen. Efter inspektion 1894 yrkade folkskolinspektören på att rotarnas antal genom ytterligare sammanslagning skulle minskas från tre till två. Den årliga lästiden skulle därigenom bli 18 veckor i stället för 12. Förslaget rönste starkt motstånd, men stämman förklarade sig villig att utöka läsåret med en månad till nio, vilket skulle öka läsdagarna i varje rote med åtta. 1895 återkom folkskolinspektören med krav på fyra månaders lästid för varje barn, vilket skulle möjliggöras genom inrättandet av en femte småskola. Båda kraven avslogs med hänvisning dels till att skolvägarna skulle bli för långa för de små barnen, dels till att församlingen redan hade stora utgifter för skolväsendet.

1897 upprepades kravet på inrättande av en femte småskola och även denna gång avslogs framställningen med samma motivering som anförts två år tidigare.

1900-talets första decennium kännetecknas av fortsatta häftiga strider på kyrkostämmorna om småskolväsendets organisation. På stämma efter stämma motsatte sig majoriteten alla förslag till förbättringar av de mindre barnens undervisning. Man ville till varje pris bli kvar vid de gamla mindre kostnadskrävande förhållandena.

År 1900 antog riksdagen en ny normalplan för rikets folkskolväsen. Enligt denna skulle alla barn i småskolan ha minst fyra månaders årlig undervisning. I cirkulärbrev uppmanade domkapitlet församlingarna i stiftet att snarast vidta åtgärder för att bringa

Klasserna 1 och 2 i Åtterås ambulande småskola år 1892. Lärarinna i roten var Emma Pettersson.

skolororganisationen i överensstämmelse med normalplanen. I Villstad föreslog skolrådet efter utredning att småskolornas antal skulle ökas från fyra till sex, vardera flyttande mellan två stationer. På stämman den 30 maj 1902 fastställdes detta förslag och ny roteindelning företogs.

Såväl beslutet om småskolornas antal som roteindelningen överklagades i domkapitlet, som upphävde båda besluten därför att den föreslagna lästiden icke överensstämde med normalplanens föreskrifter.

Under hösten 1902 upprättade skolrådet ett nytt förslag till skolororganisation, som stämman fick ta ställning till den 30 december samma år. Skolrådet, som vidhöll sitt tidigare förslag om inrättande av sex småskolor, förordade nu att fyra av dem liksom hittills skulle vara ambulerande, men att de två återstående — Åsens och Rockenåsens skolor — skulle vara fasta. I dessa båda skulle fyra årsklasser erhålla undervisning: klasserna 1 och 2 tisdagar, torsdagar och lördagar, klasserna 3 och 4 de tre återstående dagarna i veckan. Skolhus skulle fortast möjligt byggas för dessa mindre folkskolor. I de övriga skolrotarna skulle skolbyggnader uppföras efter hand, varefter även dessa skolor skulle bli fasta. Kostnaderna för sex småskolehus, vardera inrymmande skolsal och lärarinnebostad, hade beräknats till 15000 kronor, vilken summa skulle förskottas av församlingen men under en tioårsperiod återbetalas av skolrotarna med 1/6 vardera.

Skolrådsförslaget utlöste en hetsig debatt under vilken flera ändrings- och tilläggsförslag framställdes. Fyra av dessa yrkanden ställdes under omröstning, nämligen:

1. skolrådets förslag oförändrat
2. skolrådets förslag med tillägg att alla sex skolhusen skulle byggas samtidigt
3. förslag att 12 skolhus skulle byggas — ett i vardera av de 12 skolrotarna — och att 25.000 kronor skulle upplånas för ändamålet
4. avslag på hela frågan om småskolväsendets omorganisation

Vid omröstningen segrade skolrådets förslag med tillägget att alla sex skolhusen skulle byggas samtidigt.

Stämmobeslutet överklagades hos domkapitlet samtidigt som ett

stort antal sockenbor fordrade att ny stämman snarast måtte utlysas. En sådan hölls redan den 26 januari 1903, då man upphävde det tidigare beslutet om skolhusbyggen. Därefter beslöt man att småskolorna fortfarande skulle vara ambulerande.

Domkapitlet infordrade de icke klagandes yttrande över besvären. På den stämman, som i anledning därav hölls, instämde de icke klagande med de klagande och yrkade upphävande av beslutet från den 30 december, varefter följande yttrande antogs:

”De icke klagande, som ansågo att överklagade kyrkostämmobeslutet icke vore tillräckligt övertänkt eller förberett, förklarade sig instämma med de klagande att kyrkostämmobeslutet av den 30 sistlidne december måtte varda upphävt.”

Då det överklagade beslutet tillkommit i laga ordning, lämnade domkapitlet såväl besvären som de icke klagandes hemställan utan avseende. Beslutet om att småskolornas antal skulle vara sex och att lokaler för dem efter hand skulle uppföras stod således fast. Själva skolororganisationen sattes omedelbart i funktion, men det dröjde ända till 1912 innan byggnadsprojektet kunde börja förverkligas. Men sedan fullföljdes det i följande ordning:

1912 byggdes skola i Smålandsstenar för en kostnad av 3.450 kr.	
1912 byggdes skola i Åsen för en kostnad	av 2.750 kr.
1913 byggdes skola i Rockenåsen för en kostnad	av 3.590 kr.
1913 byggdes skola i Kalseström för en kostnad	av 3.570 kr.
1915 byggdes skola i Åtterås för en kostnad	av 3.745 kr.
1915 byggdes skola i Slåthult för en kostnad	av 3.825 kr.

Genom tillkomsten av dessa skolhus — om vilkas tillblivelse det stått mycken och bitter strid — var småskolans lokalproblem löst för ett kvarts sekel fram i tiden. Och vid utgången av den tidsperioden tvingades man av det vikande barnantalet att lägga ned de små bygdeskolorna och sälja skolhusen, vilket också orsakade skarpa motsättningar och stridigheter.

VILLSTADS "AMBULERANDE SMÅSKOLLÄRARE"

I föregående kapitel har redogörelse lämnats för småskoleorganisationens uppbyggnad i Villstad. Ett avsnitt är emellertid utelämnat där, nämligen det som handlar om de i den nya skolformen anställda lärarna.

Sedan riksdagen 1856—58 anvisat medel och Kungl. Maj:t utfärdat kungörelse om villkoren för inrättande av småskolor, hade på initiativ av domkapitlen kurser anordnats för utbildning av småskollärare. En sådan kurs — omfattande tre veckor — hölls i Värnamo sommaren 1866. Men ingen villstadsbo deltog i den, och då det var otänkbart att få utbildade lärare från andra orter, måste skolrådet godta unga sockenbor, som under sin skolgång i Villstads skola anlitats som monitörer och därunder tillägnat sig någon färdighet i konsten att undervisa. Därför pålystes från predikstolen den 25 november 1866, att fyra småskollärartjänster var till ansökan lediga senast inom fjorton dagar.

Vid ansökningstidens utgång hade sex sökande anmält sig. Sedan dessas personliga förhållanden och vandel noga granskats av skolrådet, anställde prostén Oseen med dem inte bara kunskapsförhör utan även undervisningsprov, som gav till resultat att fyra kunde godkännas nämligen:

Anna-Sara Svendsdotter (15 år), Fällinge Skyttegård

Anna-Britta Håkansdotter (20 år), Bränne

Lena-Beata Eriksdotter (23 år), Rem och

hustrun Lena-Katarina Johannesdotter-Hallgren (29 år), Nordskog.

Vid omedelbart efter provets avslutning hållet skolrådssammanträde antogs enhälligt de godkända sökandena till lärarinnor vid församlingens småskolor från den 1 februari 1867.

Sommaren 1867 anordnades i Värnamo en ny utbildningskurs för bygdens småskollärare. I anledning därav utsände domkapitlet ett cirkulärbrev, i vilket församlingarna uppmanades att genom

Mårten Salomonsson-Thelin var under tiden 1879—1891 anställd som småskollärare i Böларыds fjärding. Från 1897 var Thelin ägare till Högakull.

ekonomiskt stöd göra det möjligt för lärarna att delta i kursen. Villstads kyrkostämma ansåg sig icke ha råd att bevilja medel för ett sådant ändamål, men erbjöd sig att utbetala 6 rdr som förskott på nästa års lön. Lärarinnorna tackade nej till det generösa (!) erbjudandet och deltog i värnamokursen på egen bekostnad. Även följande år deltog Villstads småskollärare under tre veckor i en pedagogisk kurs i Värnamo, och denna gång överlämnade skolrådet 20 rdr till dem som gåva för bestridande av deras omkostnader.

Villstads församling hade — företrädesvis av fruktan för nya utgifter — i det längsta sökt undgå att inrätta småskolor. När kyrkostämman äntligen tvangs ge vika för en stark föräldrapinion och beslutade om den nya skolformens införande, var den dock

Anna-Maria Andersdotter var anställd som småskollärarinna i Högakulls fjärding fr. o. m. höstterminen 1878 t. o. m. vårterminen 1894.

fast besluten att begränsa kostnaderna till minsta möjliga. Sålunda förutsattes att statsbidraget skulle visa sig vara fullt tillräckligt som kontant lön åt lärarna. Deras övriga löneförmåner — föda, husrum och vedbrand — skulle alla sockenbor "med tak över huvudet" ensamma svara för. Endast de blygsamma utgifterna för undervisningsmateriel skulle bestridas med skattemedel.

Till förebyggande av framtida lönekrav från dem, som komme att anställas som lärare i småskolan, beslutades på stämman den 5 oktober 1866 att "kontanta lönen för vardera av de fyra småskollärarna eller lärarinnorna bliver 50 Rd rmt såvida tillräckligt statsbidrag därtill erhålles så att det utan församlingens betungande kan ske. I annor händelse bliver lönen 33 Rd 33 öre rmt".

Värdet av föda, husrum och vedbrand upptogs i 1867 års räkenskaper till 150 rdr för varje lärartjänst under de åtta månader skolundervisningen pågick. Under ferierna utgick icke in naturalönen. Lärarinnorna tvingades därför att under skollovet ta anställning som pigor i gårdarna.

Småskollärarnas ekonomiska förhållanden var ända fram mot

Mathilda Johannesdotter från Kvarnaryd tjänstgjorde som småskollärarinna i Villstads fjärding från vårterminen 1873 till och med höstterminen 1883.

sekelskiftet så otillfredsställande, att de flesta tvingades att även under "lästiden" skaffa sig inkomster vid sidan av skolarbetet för att ej falla fattigvården till last. Under hela 1870-talet — för att nämna ett exempel — växlade kontantlönen mellan 30 och 40 öre om dagen, vilket även efter den tidens penningvärde måste betecknas som underbetalning.

Om storleken av de kontanta lönebelopp, som vår kommuns småskollärare uppbar, ger följande sammanställning upplysning.

1867—1871	50 rdr rmt per år
1872—1874	75 rdr " " "
1875—1878	109 kr 91 öre per år
1879—1882	134 kr 91 öre " "
1883—1886	159 kr 91 öre " "
1887—1896	281 kr 25 öre " "
från 1897	300 kronor " "

År 1886 beslutade kyrkostämman att nauraförmånerna skulle

upphöra och ersättas med kontantlön. Värdet av naturaförmånerna beräknades till 50 öre om dagen under de 8 månader skolan pågick. Under ferierna utgick fortfarande ingen ersättning.

Först genom tillkomsten av 1897 års lönereglering avskaffades in naturallönen i alla skoldistrikt. Småskollärlönen fastställdes nu till 300 kronor årligen med ett ålderstillägg på 50 kronor efter 10 års tjänstgöring. Samtidigt ålades skoldistriktet att hålla småskollärarna med tjänstebostad och bränsle eller kontant ersättning därför.

Tid efter annan gjordes jämkningar och ändringar i sockenfjärdingarnas omfattning. I samband därmed ändrades ibland deras namn. Omplaceringar av lärarna förekom också. I nedanstående sammanställning över de "ambulerande småskollärarna" har hänsyn icke kunnat tagas till de antydda oregelbundenheterna i organisationsplanen. För överskådligheten skull har således för hela perioden den ursprungliga fjärdingsindelningen bibehållits oförändrad.

Lärarens namn	Anställningstid	Tjänstgöringsområde
Anna-Sara Svendsdotter, Skyttegård	vt 1867—ht 1872	Villstads fjärding:
Mathilda Johannesdotter, Ö. Kvarnaryd	vt 1873—ht 1883	Klockaregårds, Fällinge
Lars-Johan Johansson, Vickelsberg	vt 1884—ht 1895	norra, Fällinge södra
Amalia Schoug, från Krogsereds sn	vt 1896—vt 1901	och Bränne rotar
Emma Ekström, från Burseryds sn	ht 1901—ht 1912	
Anna-Britta Håkansdotter, Bränne	vt 1867—vt 1879	Bölaryds fjärding:
Mårten Thelin, Stora Haghult	ht 1879—vt 1891	Bölaryds, Högsbergs,
Emma Pettersdotter, från Burseryds sn	ht 1891—vt 1925	Åtterås Brännesgårds och Kvarnaryds rotar
Lena-Beata Eriksdotter, Rem	vt 1867—vt 1875	Högakulls fjärding:
Johanna Johansdotter, Horshaga	ht 1875—vt 1878	Högakulls, Mads, Vip-
Anna Maria Andersdotter, Haghult	ht 1878—vt 1894	perhults, Trehörnahults
Anna Rylander, från Burseryds sn	ht 1894—vt 1912	och Yxebo rotar
Lena Johannesdotter-Hallgren, Nordsk.	vt 1867—vt 1872	Isberga fjärding:
Amalia Andreasdotter, Sporsbo	ht 1872—vt 1878	Sännås och Isberga för-
Mathilda Pettersdotter, Guaström	ht 1878—vt 1881	enade rotar, Horshaga,
Lars Johan Johansson, Vickelsberg	ht 1881—ht 1883	Ryds och Löbbo rotar

Eurenia Johansdotter, Horshaga	vt 1884—ht 1896
Elida Andersson från Skövde	vt 1897—vt 1899
Maria Lagergren från Vansö sn	ht 1899—ht 1915

Anmärkning.

Efter omorganisationen av småskoleväsendet 1903 har även följande personer tjänstgjort som "ambulerande småskollärare":

Hilma Creutz, Ingatorps sn	ht 1903—vt 1905	Bränne och Bölaryds rotar
Berta Bengtsson, Bredaryds sn	ht 1905—ht 1911	Bränne och Bölaryds rotar

EN BITTER SKOLSTRID

Alltsedan den första inspektionen förrättades i Villstads folkskola i början av 1860-talet hade inspektörerna framfört anmärkningar mot bl. a. barnens oregelbundna skolgång. I sina svar på dessa erinringar hade skolrådet varje gång framhållit att socknens vidsträckthet och därav förorsakade långa skolvägar var den främsta orsaken till frånvaron från undervisningen. Man framhöll sålunda att i regel över hälften av skolbarnen hade en skolväg växlande mellan en halv och en mil. Särskilt vintertid hade således föräldrarna välgrundade skäl att låta barnen utebli från skolan. Vidare erinrades om det stora antalet skolpliktiga barn inom socknen. År 1863 t. ex. var 201 barn inskrivna i skolan, vilket innebar att vardera klassavdelningen fick 100 elever, om alla infann sig. En så stor skara barn kunde icke rymmas i skolsalen på en gång. Det var därför en "välgärning mot lärare och kamrater" om somliga då och då stannade hemma. Folkskolinspektören kunde givetvis inte godta sådana skäl allrahelst som han kunde påvisa att just 1863 inte mindre än 121 barn — 60 % av hela antalet — besökt skolan 1—30 dagar, vilket betydde att de flitigaste i denna stora grupp deltagit i undervisningen mindre än en dag i veckan! Av de återstående 80 barnen hade inget besökt skolan mer än två dagar i veckan.

Det tyngst vägande skälet till den stora bortovaron var de långa skolvägarna och därför framfördes krav på anskaffning av flera skollokaliter. Det dröjde emellertid ända till år 1879 innan vederbörande folkskolinspektör krävde bindande beslut härom. När inspektörens skrivelse om anskaffning av fler skollokaliter behandlades på stämman i januari 1880, beslutades att skjuta byggnadsfrågan på framtiden "eftersom penningetiderna nu äro synnerligen tryckande och församlingen fattig". Man var tydligen medveten om att de anförda skälen till uppskov var otillräckliga, därför uppdrog man åt pastor att hos folkskolinspektören "ödmjukligen framställa [om] bifall till detta begärda uppskov".

Ägaren till Isberga säteri agronomen Ola Kollander var under 1880-talet "skolväsendets argaste veder-sakare".

Vid ett besök i Villstad någon tid därefter meddelade inspektören, att han icke kunde godta stämmans beslut att skjuta frågan på framtiden. Efter överläggning med skolrådet framlade han förslag om uppförande av två nya skolhus. Det ena — avsett för socknens norra och västra delar — borde förläggas i närheten av Isberga kvarn utmed vägen till Löpåkra. Det andra kunde lämpligen uppföras på Lilla Brännesgårds mark strax söder om Smålandsstenar. I det gamla skolhuset vid kyrkan kunde barnen från socknens centrala delar erhålla undervisning. Om denna plan förverkligades, skulle alla barn få något så när rimliga skolvägar.

Utan debatt blev detta förslag förkastat på stämman den 28 oktober 1881. Inspektören hade naturligtvis förutsett denna utgång

och hade därför i god tid före stämman tillställt skolrådet ett alternativt förslag, vilket i korthet innebar att församlingen måtte bygga ett skolhus förlagt till socknens södra del, färdigt att tagas i bruk inom två år. Detta förslag antogs med stor majoritet, men man begärde uppskov med beslutets verkställande till år 1886.

Stämmobeslutet, som blev inledningen till en mångårig och mycket bitter skolstrid, överklagades hos konungens befallningshavande av patron Ola Kollander på Isberga. Som motivering framhöll klaganden att skolhuset bort uppföras på Isberga mark, enär den norra delen av församlingen var vanlottad på vägar. Södra delen däremot hade bra vägar, som var framkomliga både vinter och sommar.

Länsstyrelsen lämnade i utslag den 13 mars 1882 besvären utan avseende. Häröver anförde Kollander besvär i Kammarkollegiet. I infordrat yttrande vidhöll församlingen sitt beslut, varefter kollegiet i utslag den 21 augusti samma år icke fann skäl att göra ändring i konungens befallningshavandes beslut. Kollander lät sig ej nöja härmed utan förde ärendet inför Kungl. Maj:t.

Församlingens icke klagande medlemmar bereddes tillfälle att på i laga ordning utlyst stämma, som hölls den 6 januari 1883, avge yttrande, vilket fick följande lydelse.

”Till Konungen.

Vi anse att de klagande hos Eders Kungl. Maj:t för sina påstående ej anført några verkliga nya skäl, som tarva vederläggning. Blott detta våga vi underdånigst påpeka:

1. Då en ny folkskola skall i en församling inrättas, finnas alltid sådana, som se skolväsendet huvudsakligen såsom en skattetunga och därför med alla medel motarbeta detsamma.
2. Då ny skola nödvändigt måste inrättas, finnas alltid vissa hemman, som, huru väl man än söker ordna saken, likvisst få det obekvämt, ty varje enskilds intresse måste vika för det allmännas.

Underdånigst
J. Elof Cegräll
ordförande”.

Prosten Karl Fridolin Hadders. Kyrkoherde i Villstad 1886—1904. På hans lott föll det att sammanjämka motsättningarna i skolfrågan.

Genom utslag den 16 mars 1883 lämnade Kungl. Maj:t de ingivna besvären utan avseende. Villstads kyrkostämmas beslut den 29 december 1881 om att skolhus skulle byggas för socknens södra del var därmed fastställt i högsta instans.

Vid den tidigare omnämnda stämman den 28 oktober 1881 hade tillsatts en kommitté, som fått i uppdrag att undersöka var lämplig tomtplats för den nya skolan kunde erhållas. Ett par månader senare meddelade kommitterade inför stämman, att ett lämpligt och tillräckligt stort jordområde kunde avsöndras från hemmanet Lilla Brännesgård strax söder om Smålandsstenar. Vidare föreslog kommittén att den gamla skolbyggnaden vid kyrkan skulle bibehållas för församlingens norra del. Vid företagen omröstning tillföll 2.136 fyrkar kommittéförslaget och 961 ett av Ola Kollander framställt avslagsyrkande.

Kollander och hans medintressenter överklagade hos konungens befallningshavande beslutet att förvärva skoltomt på Lilla Brännesgårds mark. Besvären lämnades utan avseende. Talan fullföljdes då

först i kammarkollegiet och därefter hos Kungl. Maj:t utan att i någondera instansen ge resultat.

Vid den ovannämnda stämman hade en ny tomtkommitté tillsatts, som bemyndigats att med markägaren träffa preliminärt köpeavtal. Efter en tids underhandlingar föreslog denna kommitté att församlingen borde upphäva sitt beslut om inköp av tomt från Brännesgård och i stället förvärva ett område på torpet Punktabo, som i alla avseenden var bättre än det förstnämnda. Stämman beslutade i enlighet med detta förslag.

Då det senare blev bekant, att kommittén aldrig sammanträtt utan "föreslagit den nya tomten på måfå" i uppenbart syfte att förhåla skolbyggnadsfrågan, beslutade stämman den 27 oktober 1883 att stå fast vid det första beslutet och förlägga skolan till Lilla Brännesgård.

Den osäkerhet och villrådighet, som mer och mer blev utmärkande för handläggningen av skolhusfrågan samt den splittring och oenighet som orsakats av densamma, gav Kollander och hans meningsfränder i nordsocknen anledning att överklaga det senaste stämmobeslutet.

När de icke klagande skulle avge yttrande över besvären, beslutade dessa att uppskjuta ärendet. Först den 8 februari 1885 — efter mer än ett års bordläggning — avgavs begärd förklaring, vilken innebar att de icke klagande förenade sig med de klagande och begärde att de fattade besluten måtte upphävas.

Det stod nu fullt klart även för de mest toleranta att tomtkommittén gått Kollanders ärenden och förhalat tomtfrågan på ett oförsvärligt sätt. Detta påtalades på stämman i maj 1885 och kommitterade fick anmaning att inom två månader inkomma med ett slutgiltigt förslag om skoltomt. Stämman angav för första gången hur den blivande skoltomten borde vara beskaffad. I protokollet härom heter det: "Skolplanen, som bör omfatta cirka 1 tunnland, bör vara belägen på sund mark i närheten av allmän väg."

Patron Kollander överklagade även detta beslut. Konungens befallningshavande begärde församlingens yttrande över besvären, men på stämman den 26 juli 1885 beslutades enhälligt att icke avge något sådant. Sedan länsstyrelsen lämnat besvären utan avseende, fullföljdes talan såväl i "Kungl. Maj:ts och rikets kammarkollegium" som hos Kungl. Maj:t utan resultat. — — Inte ens till rikets högsta myndighet avgav villstadsborna begärt yttrande!

Smålandsstenars "gamla folkskola" uppförd 1890. Ombyggd 1938—39 till lokaler för Kommunala realskolan.

Dr Paul Wilstadius foto.

Våren 1886 tillträdde Carl Fridolin Hadders kyrkoherdebefattningen i Villstad. Han fick nu den allt annat än avundsvärda uppgiften att försöka bilägga den långvariga och med stigande hätskhet förda striden om ny skola i Smålandsstenar. Hadders ansåg att tvisten snarast måste bringas ur världen och framlade därför på stämman den 11 september 1886 förslag till lösning om vilket det i protokollet heter:

"Den långvariga och livliga överläggningen [ledde] därhän att de talrikt närvarande röstberättigade medlemmarna av församlingen slutligen allmänt förenade sig om att dela socknen i två skoldistrikt. Norra distriktet skulle behålla kyrkskolan, södra distriktet skulle uppföra ny skolbyggnad. Skolrådet skulle vara gemensamt för båda distrikten, men förvaltningen delad."

Den träffade överenskommelsen överklagades av Kollander hos länsstyrelsen.

Nu ansåg tydligen folkskolinspektören att skolbyggnadsfrågan i Villstad genom de ideliga överklagningarna och dröjsmålet med anskaffande av skoltomt förhalats länge nog. Han vände sig därför till domkapitlet, som omgående infordrade nöjaktig förklaring till den iråkade situationen. Med illa dold skadeglädje utsåg stämmomajoriteten patron Kollander att inför biskop och kapitel redogöra för orsakerna till att det av Kungl. Maj:t fastställda sockenstämmobeslutet ännu ej förverkligats.

I början av år 1887 var äntligen den redan 1881 tillsatta kommittén färdig att inför stämman avge förslag på skoltomt samt uppvisa preliminärt köpeavtal på densamma. Det visade sig då att man förordade varken Lilla Brännesgård eller Punktabo utan en centralt belägen tomt inom Smålandsstenars samhälle — nuvarande kommunala realskolans tomt.

Stämman beslöt att i enlighet med förslaget inköpa jordområdet ifråga. Dessutom fastställdes det blivande skolhusets längd till 64 fot, bredd 32 fot och höjd "på knutarna" 14 fot. Tomtunderhandlarna förordnades till byggnadskommitté och bemyndigades att anskaffa ritningar samt att vidtaga andra nödvändiga åtgärder. (Kollander reserverade sig mot alla vid denna stämman fattade beslut rörande skolväsendet, men han överklagade inget av dem).

Vid en stundtals mycket stormig stämman den 27 januari 1887 kom frågan om församlingens delning i två skoldistrikt än en gång upp till behandling. Från oppositionens sida var avsikten med denna våldsamma attack att försöka riva upp den överenskommelse som träffats mellan de båda sockenhalvorna den 11 september föregående år, men försöket misslyckades. Det visade sig nämligen att leden kring Kollander glesnat. Flera representanter för "nordsocknen" slöt upp vid stämmomajoritetens sida.

Sedan några smärre justeringar gjorts i den ursprungliga överenskommelsen, enades man om följande fem grundprinciper:

1. "Skoldistriktet skall utgöra tvenne delar, dock med ett skolråd, nämligen den norra och den södra, beräknade efter jordbruksfyrek, med vägen förbi Högakull, Sporsbo och Ma, enligt närmare bestämmelser av redan valda kom-

Gruppen från Smålandsstenars skola år 1896. Lärare Märten Levin Willstrand.

mittterade, till gränslinje. Vardera delen för sig bygger och underhåller ett skolhus. Skolmedlen delas likaledes mitt isär.

2. Södra delen skall, så fort sig göra låter, uppföra ett nytt skolhus vid Smålandsstenar å från Åtterås Jeppagård av-
söndrad plan, enligt köpekontrakt, som skall tingföras. Norra delen övertager det gamla skolhuset vid Kyrkan i befintligt skick, ikläder sig skyldighet att — — vid blivande behov ny skolbyggnad i sitt distrikt sådan verkställa.
3. Det gamla skolhuset jämte befintlig skolmateriel, den lilla orgeln och uthus, allt hela församlingen nu tillhörigt, löses av norra delen mot erläggande till den södra av Ett tusen kronor att betalas efter sex månaders uppsägning.
4. Södra distriktet bibehålles vid sin rätt i det gamla skolhuset till den tid, då skolan i dess område kan träda i verksamhet.
5. Frihet lämnas de hemman, som ligga nära delningsgränsen, att låta sina barn besöka det skolhus, dit vägen är bäst och kortast.”

Med tiden blev det allt tydligare att kommunens delning i två skoldistrikt med åtskild förvaltning var ett missgrepp, som ständigt gav upphov till irritation och vars verkningar sträckte sig till andra områden av den kommunala verksamheten, alltså långt utanför skolans arbetsfält. Även om de båda skoldistrikten hade — som ovan nämnts — gemensamt skolråd, blev förvaltningen på grund av den olika utdebiteringen ganska besvärlig. Nödvändigheten att i skolfrågor hålla skilda kyrkstämmor visade sig också vara till nackdel för skolväsendets lugna utveckling.

I slutet av 1890-talet krävde enskilda personer i såväl södra som norra distriktet att en återförening skulle ske, men det första officiella initiativet togs i revisionsberättelsen för år 1902. Revisorerna påpekade där liksom i förbigående, att utdebiteringen inom norra distriktet för skolans räkning borde granskas av stämman. Med anledning härav beslutades om allsidig utredning. När resultatet av denna förelåg på stämma den 27 oktober 1903, visade det sig att utredningsmännen föreslog att de båda distrikten skulle återförenas.

Efter ytterligare utredning — främst huruvida ekonomiska för-

utsättningar fanns för en återförening — kom man fram till att norra distriktet genom extra utdebitering inom sitt område skulle sammanskjuta 996 kronor 3 öre, vilket belopp före den 1 augusti 1904 skulle överlämnas till den gemensamma skolkassan.

Det visade sig gå lättare att uppnå enighet och att fatta enhälligt beslut om återförening än man från början trott. Men så hade under de gångna 15 åren många av skolväsendets bittraste motståndare — bland dem den stridbare Ola Kollander — gått ur tiden. En yngre generation hade i den äldres ställe börjat uppträda på stämorna, en generation som ansåg att samarbete och sammanhållning var att föredra framför strid och splittring.

När den långvariga striden var slut och sammanslagningen klubbfasts på stämma den 26 maj 1904, kunde ordföranden med tillfredsställelse avsluta protokollet med följande ord:

”Genom detta beslut erkänna således skoldistriktet att allt vad till skolbyggnader och till skolor hör är församlingens gemensamma egendom.”

SLÖJDUNDERVISNINGEN

Ännu vid mitten av 1800-talet förfärdigades i bondehemmen i vårt land nästan allt som familjen behövde av textilier, husgeråd, möbler och redskap. Även om hemslöjden — vilken har urgamla anor — således främst var nyttoslöjd, förekom vid sidan därav en omfattande tillverkning av prydnadsföremål. I allmänhet torde båda slöjdformernas alster ifråga om såväl stil som utförande med framgång kunna tävla med andra länders allmogeslöjd.

Om sålunda syftet med slöjdandet framför allt var att tillgodose det egna hushållets behov av skilda föremål, förekom därutöver, åtminstone i vissa trakter av vårt land, en ganska betydande tillverkning av slöjdlaster till avsalu. En sådan trakt var Västbo.

I en beskrivning av västbobornas "husflit" framhåller Daniel Nordin att "bonden gör för det mesta själv sitt husgeråd. Han smider, snickrar, bereder skinn, garvar hudar, syr kläder och skor, tillreder hartz, tjära och beck". Västbokvinnorna fick av Nordin de amplaste lovord för flit och skicklighet vid spinnrock och i vävstol. Han skriver: "Wallmarsväveriet [har] betydligt tilltagit på det sätt att västgöten (västgötaknallarna) släpper till ull, som [västbokvinnorna] kardar, spinner och väver, vanligen 50 alnar av lispundet, emot 8 rdr [16 sk rgs i arvode]." Inkomsten måste betecknas som ringa men var ändå av stor betydelse för familjens ekonomi liksom för bygden i dess helhet, ty många "idoga kvinnor [i denna trakt] tillverka på detta sätt under vintern 100 — till och med 200 — alnar wallmar". Under första hälften av 1800-talet torde årsproduktionen av vävnader i hela västbobygden ha uppgått till minst 20.000 alnar.

Redan vid 1800-talets mitt, och än tydligare under de följande decennierna, märktes ett avtagande intresse för hemslöjden. Fabriksmässigt tillverkade nyttoföremål — vävnader, husgeråd, redskap o. d. — salufördes till låga priser i ökad omfattning. Hemproduktionen av dylika och andra alster var inte längre lönsam.

Svarvaren Josef Johansson från Sörlid var Villstads förste slöjdlärare.

Allmogekulturens målsmän — främst inom hushållningssällskapen — oroades av denna utveckling, och man sökte efter utvägar att hejda densamma. Vid Jönköpings läns hushållningssällskaps sammanträde 1871 framfördes tanken, att undervisning i hemsöjd borde beredas plats på folkskolans schema. Förslaget vann allmän tillslutning bland de församlade ledamöterna och ledde till beslut. Sedan de praktiska och organisatoriska detaljerna utretts, utsändes en skrivelse till samtliga skolråd i länet med uppmaning att ordna slöjdundervisning i skolorna. Om så skedde kunde varje skoldistrikt påräkna kontant bidrag till lärarens avlönning samt en uppsättning verktyg för träslöjd.

Villstads skolråd behandlade hushållningssällskapets skrivelse vid sammanträde den 16 mars 1873. Man förklarade då, att man gärna och tacksamt tog emot de erbjudna verktygen, men någon undervisning i slöjd ansågs ej behövlig, enär föräldrarna själva övade sina barn däri. När ärendet sedermera kom till avgörande på kyrkostämman, ålades skolrådets ledamöter att kontrollera, om föräldrarna handledde barnen i den utsträckning, rådet påstått.

En ny framställning från hushållningssällskapet debatterades i

Fru Anna Willstrand var slöjdlärare vid Smålandsstenars skola 1901—1933.

skolrådet 1875, men inte heller nu var man beredd att införa slöjd-undervisning.

Det visade sig att hushållningssällskapets lovvärda initiativ vann endast begränsad anslutning från skoldistriktens sida. Trots detta befanns sällskapets ekonomiska resurser otillräckliga, varför landstinget 1877 beslutade att stödja verksamheten. Detta beslut resulterade i tillsättning av ett för båda institutionerna gemensamt organisations- och samarbetsorgan — den så kallade slöjdkommittén — som utan dröjsmål påbörjade planläggningsarbetet och där-efter med växlande framgång ledde verksamheten till dess staten år 1926 helt övertog ansvaret för slöjdundervisningen.

Till slöjdkommitténs förfogande ställde hushållningssällskapet från början ett årligt anslag på 1.500 kronor. Från landstinget till-sköts första året 2.500 kronor, vilket bidrag under årens lopp successivt ökades till 10.000 kronor. Från 1880 erhöll kommittén dessutom statsbidrag med 1.500 kronor årligen.

På grund av väckta motioner kom slöjdfrågan att debatteras även i riksdagen och efter beslut 1877 kunde statsbidrag erhållas till undervisning i slöjd för gossar. Förslaget att även flickor skulle

Fru Ruth Träff var lärare i slöjd vid Smålandsstenars skola 1934—1941, 1947—1961. Hon var dessutom lärare i slöjd i klasserna 1—2 vid Kommunala realskolan ht. 1947—vt. 1961.

erhålla undervisning i ämnet rönste envist motstånd. Som skäl för avslagsyrkandena anfördes t. ex. från bondehåll att "slöjdundervisningen skulle göra flickorna till mamseller, som drogo sig för att arbeta i ladugården". Först 1896 genomdrevs att statsbidrag skulle utgå till undervisning i slöjd för båda könen.

Efter tillkomsten av 1882 års folkskolestadga fick skoldistriktet rätt att inom skolans ram ordna frivillig undervisning i slöjd. I ett viktigt avsnitt i stadgan angavs målet för och meningen med undervisningen vara att ge eleverna "allmän handafärdighet" alltså icke yrkesutbildning. Det nya undervisningsämnet kom genom denna sistnämnda föreskrift att i fortsättningen bygga på hem-slöjdens urgamla grund, vilket för den framtida utvecklingen fick stor betydelse, ty, som en forskare uttrycker det, "i stor utsträckning har hemslöjden i de svenska hemmen haft karaktären av pedagogisk slöjd".

Trots att staten genom den nya skolstadgan legaliserat slöjden som skolämne och trots att länets slöjdkommitté med tiden fått större möjligheter att lämna anslag till lärarlöner samt att på annat

Knappast något annat läroämne är så väl lämpat för individuell undervisning som slöjd. Textillärare Ruth Träff handleder en ung elev.

Uno Träff foto.

sätt verka för inrättandet av slöjdskolor, vägrade fortfarande många församlingar att anordna sådana. Bland de tveksamma återfanns även Villstad.

År 1886 gjorde slöjdkommittén en ny framstöt för ordnad slöjd-undervisning i länets skolor. Till samtliga församlingar utsändes nämligen en cirkulärskrivelse med enträgen vädjan om att slöjdfrågan snarast måtte ordnas. Skrivelsen behandlades på stämma i Villstad den 30 oktober samma år. På förslag av ett enhälligt skolråd beslöts att införa slöjdundervisning vid följande läsårs början. Någon åtskillnad mellan gossar och flickor ville stämman inte vara med om. Skulle gossarna undervisas i träslöjd, då skulle flickorna lära sig sticka, virka och sy.

Till bestridande av kostnaderna för verksamheten hade länets slöjdkommitté beviljat ett årligt anslag på 144 kronor att användas till lärarlöner samt ett engångsbidrag på 75 kronor för inköp av verktyg. Då föräldrarna var skyldiga att förse sina barn med nödig förbrukningsmaterial, åsamkade slöjdundervisningen kommunen inga kostnader.

Skolbarn i Kalseströms skola sysselsatta med hobbyslöjd under ledning av folkskollärare Ragnar Lindberg.

Syskonen Johanssons Foto.

Stämman fördelade det erhållna landstingsanslaget så, att läraren i gosslöjd erhöll 1,50 kronor per dag omfattande lägst 4 högst 6 undervisningstimmar. Årsarvodet fick dock icke överstiga 90 kronor. För motsvarande undervisning skulle lärarinnan i flickslöjd erhålla en krona om dagen dock högst 54 kronor årligen. Dessa arvoden höjdes 20 år senare till 100 respektive 60 kronor om året och förblev därefter oförändrade till utgången av 1918.

När slöjdundervisning infördes i Villstads skoldistrikt 1886, hade det ännu ej blivit vanligt att folk- och småskollärare vid sidan av sin ordinarie tjänst åtog sig att vara handledare i slöjd. Den främsta orsaken härtill var den, att dessa lärargrupper saknade utbildning för en sådan uppgift. Därför valdes till lärare i slöjd i regel snickare, sömmerskor eller andra personer, som i sin dagliga gärning gett prov på "skicklighet vid utövandet av handaslöjd". Denna regel följdes även av skolrådet i vårt skoldistrikt, som till

lärare i träslöjd utsåg svarvaren Josef Johansson från Sörlid och till lärarinna i sömnad och handarbete "mademoisell Sigrid Elmgren från Prästgården". Även senare har — då särskilda omständigheter förelegat — andra personer än folk- och småskollärare utsetts till slöjdlärare.

FÖRTECKNING ÖVER SLOJDLÄRARE

Lärares namn och bostad	Skola	Anställnings- tid
Svarvaren Josef Johansson, Sörlid	Kyrkskolan	1887—1903
Kantor Alexis Hultin, Villstad	"	1904—1924
Kantor Emil Sandkvist, Villstad	"	1925—1969
Mademoisell Sigrid Elmgren, Villstad	"	1887—1888
F. d. småskollärarinnan Lena Hallgren, Skift.	"	1889—1895
Hemmadottern Hulda Hallgren, Skiften	"	1896—1899
Anna-Mathilda Pettersson, Fäll. Assaregård	"	1900—1901
Fröken Amanda Hultin, Villstad	"	1902—1904
Anna Justina Andersson, Bäckanäs	"	1905—1910
Fru Helga Hultin, Villstad	"	1914—1915
Fröken Dorkas Johansson, Kapped	"	1915—1924
Fru Anna Simonsson, Villstad	"	1925—1936
Fröken Maj Simonsson, Villstad	"	1936—1938
Fru Greta Sandkvist, Villstad	"	1938—1967
Folkskollär. M. L. Willstrand, Smålandsstenar	Smålandsstenar	1893—1929
Folkskollär. Uno Träff, Smålandsstenar	"	{ 1929—1940 1947—1955
Snickaren Arvid Thelin, Smålandsstenar	"	1940—1943
Snickaren Arvid Andersson, Smålandsstenar	"	1943—1947
Folkskollär. Erik Andersson, Smålandsstenar	"	{ 1938—1939 1943—1955
Slöjdlärare Per-Åke Ellerstedt, Smålandsstenar	"	1955—1967
Slöjdlärare Jarl Bartelsson, Smålandsstenar	"	1967—
F. d. småskollär. Sofia Dehlander, Vikabo	"	1893—1898
Hemmadottern Hulda Johansson, Ätt. Norby	"	1899—1900
Fru Anna Willstrand, Smålandsstenar	"	1901—1933
Fru Ruth Träff, Smålandsstenar	"	{ 1934—1941 1947—1961
Fru Anna-Lisa Bergdahl, Smålandsstenar	"	1938—1939
Fru Anja Haglund, Smålandsstenar	"	1961—

Folkskolläraren Julius Persson, Skeppshult	Skeppshult	1928—1949
Folkskolläraren Ragnar Lindberg, Skeppshult	"	1949—1960
Småskollärare Anna Bladh, Skeppshult	"	1928—1954
Folkskollärare Britta Ekman, Skeppshult	"	1954—1967
Fru Anja Haglund, Smålandsstenar	"	1967—
Folkskollär. Erik Andersson, Rockenåsen	Rockenåsen	1928—1938
Folkskollär. Sune Tibéll, Rockenåsen	"	1938—1941
Småskollärare Elisabeth Börjesson, Rockenåsen	"	1914—1928
Fru Ester Johansson, Lövåsen	"	1928—1940
Småskollärare Hulda Sandén, Rockenåsen	"	1940—1941
Folkskollärare Margit Lidén, Rockenåsen	"	1941—1944
Småskollärare Greta Abrahamsson, Rockenåsen	"	1944—1950
Snickaren Karl O. Thelin, Östra Ryd	Åsen	1933—1938

Från år 1961 är gosslöjden vid Skeppshults skola centraliserad till Smålandsstenars skola.

SKOLLEDNING OCH FÖRVALTNING

I äldre tider var det självklart att församlingens kyrkoherde "eller den prästman hans ställe företräder" inte bara gjorde anteckningar vid överläggningar i kyrkonämnden och upprättade protokoll över beslut, som fattades i kyrkoråd och stämma, utan även förde bok över samfällighetens inkomster och utgifter. På grund av sin ämbetsställning och sitt teoretiska kunnande blev prästen sålunda i regel sin församlings såväl andlige som materielle ledare.

Utformarna av förslaget till vårt lands första folkskolestadga byggde följaktligen på gammal och i skilda sammanhang prövad grund, när de föreslog att pastor skulle vara ledare för och övervakare av sin sockens folkskoleväsen. Visserligen höjdes redan under riksdagsdebatten om skolpropositionen, t. ex. i bondeståndet, röster mot pastors självskrivnenhet, men oppositionen var då liksom vid senare riksdagar tämligen lam. Och det dröjde nära ett helt sekel innan kyrkoherdens självskrivnenhet som ordförande i skolstyrelsen avskaffades.

Även om således en viss reservation yppades på en del håll mot att pastor alltid skulle vara ordförande i skolstyrelsen, så märktes ingenting därav i Villstad. Daniel Nordin fick nämligen ordförandeposten inte på grund av skolstadgans föreskrifter utan därför att han genom sin verksamhet inom församlingen vunnit dess förtroende och blivit dess obestridda ledare.

Nordins förmåga att medla mellan tvistande parter, hans sinne för det ekonomiskt genomförbara och hans handlag med praktiska ting blev av stor betydelse för folkskoleväsendets utveckling inom kommunen under det bekymmersamma första årtiondet.

Den 30 oktober 1842 kallades sockenmännen till stämma för att välja skolstyrelse. Man enades om att utse åtta personer — två från varje sockenfjärding — att tillsammans med ordföranden planlägga den påbjudna skolorganisationens genomförande.

Urvalet av ledamöter i denna vår sockens första skolstyrelse ty-

Prosten Daniel Nordin, född i Östra Torsås den 7/2 1778 — död i Villstad den 28/9 1854. Kyrkoherde i Villstad 1812—1854. Representant för Växjö stift vid riksdagarna 1828—30 och 1834—35. Ledamot av Götiska förbundet 1818, av Samfundet pro fide et christianismo 1830, av Svenska fornskriftssällskapet 1844 m. fl. samhällsgagnande sällskap. Bildade redan 1831 en nykterhetsförening i Villstad. Teologie doktor 1844.

der på ett avgörande inflytande från Nordins sida. Samtliga valda hörde nämligen till hans närmaste medarbetare inom kyrka och kommun. Fem av dem räknades till socknens inflytelserikaste hemmansbrukare, en var riksdagsman för Västbo härad, en annan var organist i församlingen och den siste i raden var Villstads främste läsemästare. Inte mindre än sex av de valda hade visat prov på samhällsansvar genom att söka medlemskap i den nykterhetsförening, som år 1831 bildats av Nordin.

Under de 125 år som förflutit sedan det första skolstyrelsevalet förrättades i vår kommun har en stor skara villstadsbor verkat i ledningen för vårt skolväsen. Alla dessa förtroendemän kan av utrymmesskäl ej räknas upp här, men namnen på dem som tillhörde den först valda styrelsen bör det givetvis finnas plats för. De valda var

- för Fällinge fjärding: kyrkvärden Jöns Andersson i Bäckegården och hemmansbrukaren Sven Peter Erlandsson i Skyttegård
- för Ätterås fjärding: hemmansbrukaren Per Arvidsson i Ätterås Bäckegård och hemmansbrukaren Carl Svensson i Ätterås Madegård
- för Villstads fjärding: organisten Jonas Mathias Lagerstedt och hemmansbrukaren Johannes Carlsson i Norra Släthult
- för Isberga fjärding: riksdagsmannen Peter Mårtensson i Horsamo och torparen Emanuel Johansson på torpet Fällan.

När Emanuel Johansson 1845 anmälts för inträde vid Växjö folkskoleseminarium, begärde han entledigande från ledamotskapet i skolstyrelsen och ersattes med arrendatorn Salomon Pettersson från Isberga.

Från 1842 till innevarande tid har följande personer beklätt ordförandeposten i Villstads skolstyrelse resp. skolråd:

prosten Daniel Nordin	1842—1854	självskriven
v. pastor Johan Sandström	1854—1856	„
prosten Peter Erland Oseen	1856—1880	„
v. pastor Elof Cegrell	1880—1886	„

prosten Carl Fridolin Hadders	1886—1904	„
v. pastor Valfrid Kullenberg	1904—1906	„
prosten Håkan Nordström	1906—1930	„
prosten Håkan Nordström	1931—1933	ordf. ej tillhörande skolstyrelsen
kommunalfullmäktiges ordförande		
Edvard Nilsson	1933—1935	vald inom skolst.
kyrkoherden David Holmbring	1936—1942	„ „ „
häradsmaren Anders Pettersson	1942—1946	„ „ „
distriktsöverläraren Uno Träff	1947—1958	„ „ „
disponent Ture André	1958—	vald av kom.fullmäktige

Genom författningsändring 1930 överflyttades ansvaret för det obligatoriska skolväsendet från den kyrkliga till den borgerliga kommunen. Därmed bröts kyrkans inflytande över skolväsendet, som därefter skulle anses vara en helt kommunal angelägenhet med kommunalfullmäktige som beslutande och anslagsbeviljande myndighet. Den gamla tvistefrågan om pastor som självskriven ledare för en kommuns skolväsen bragtes samtidigt ur världen. Skolstyrelserna fick dock rätt, att där det av lokala skäl ansågs lämpligt, utse församlingens kyrkoherde till ordförande även om han icke var ledamot av styrelsen. Denna rätt begagnade man sig av i Villstad.

År 1938 inrättades en högre folkskola — senare ombildad till kommunal realskola — i Smålandsstenar. Tre år senare fick vår kommun en kommunal yrkesskola. Enligt då gällande bestämmelser skulle envar av dessa skolenheter ha sin särskilda styrelse. Jämsides med och mestadels utan kontakter med varandra var således tre skolstyrelser verksamma inom kommunen. Olägenheterna av denna splittring inom skolväsendets ledning var märkbara i såväl större som mindre skoldistrikt. 1956 års riksdag antog därför en ny skolstyrelselag, vilken i korthet innebar, att i allmänhet endast en skolstyrelse skulle finnas i varje kommun gemensam för samtliga skoltyper. Denna reform genomfördes i Villstad den 1 juli 1958.

Efter den genomgripande omorganisationen av distriktets skolväsen år 1938, väcktes i folkskolestyrelsen förslag om inrättande av en överlärtjänst. Sedan erforderliga utredningar gjorts, beslutade

Uno Träff överlärare i Villstads skoldistrikt 1/1 1941—30/6 1958 samt förste rektor och skolchef 1/7 1958—30/6 1961.

kommunalfullmäktige att ansökan skulle inges till skolöverstyrelsen om författningsenlig prövning av ärendet. Den 16 november 1939 förklarade överstyrelsen, att Villstads skoldistrikt var berättigat att inrätta en sådan tjänst. Den 10 maj 1940 beviljade Kungl. Maj:t statsbidrag, varefter tjänsten ledigförklarades. Fyra sökande anmälde sig och sedan skolöverstyrelsen fastställt det av skolstyrelsen upprättade förslaget, utsågs Uno Träff till innehavare av skolledarebefattningen från den 1 januari 1941.

Från den 1 juli 1958 till sin avgång med pension den 30 juni 1961 var Träff förordnad som förste rektor och skolchef inom kommunen. Till hans efterträdare på denna befattning förordnades rektorn vid kommunala realskolan fil. mag. Holger Holmgren och till rektor vid det obligatoriska skolväsendet folkskolläraren Åke Assargård.

I början av detta kapitel nämndes att pastor i regel förde socknens räkenskaper. Själva förvaltningen av de kontanta medlen åvilade dock i allmänhet kyrkvärdarna, vilka var redovisnings-

Fil. mag. Holger Holmgren. Rektor vid Kommunala realskolan sedan den 1/7 1956.

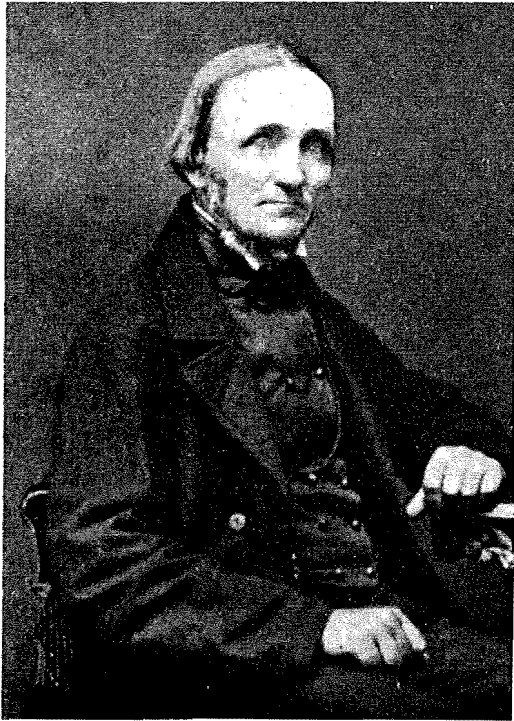
Syskonen Johanssons Foto.

Åke Assargård, folkskollärare vid Smålandsstenars skola från 30/6 1952. Rektor vid det obligatoriska skolväsendet sedan 30/6 1961.

skyldiga på allmän sockenstämma. På en del håll utsågs särskilda kassaförvaltare. I vår kommun tillsattes sådana förtroendemän redan från mitten av 1600-talet. I den äldsta bevarade räkenskapsboken heter det således: "Anno 1642 den 16 Nowemb. Giorde Jönss i Broddebo rekenskap för Kiörkiones peng." För år 1655 är antecknat: "gafs honom som räckningen haft om händer 10 mark." Dessa och flera liknande uppgifter i "kyrkböckerna" visar, att en särskild kyrkokassör utsetts, vilken t. o. m. uppbar arvode för sitt "omak". Det är dock fullt klarlagt att kassaboken fördes av kyrkoherden. Kassören antecknade löpande utgifter och inkomster i en s. k. special, från vilken pastor vid årets slut överförde de olika posterna till kassaboken.

I 1842 års folkskolestadga finns inga föreskrifter om hur skolmedlen skulle förvaltas. I de reglementen, som upprättades inom de olika skoldistrikten, finns, så långt jag kunnat utröna, ej heller några stadganden om dessa ting. Där nämns ingenting om att särskilda kassaförvaltare skulle finnas men heller inte förbud mot inrättande av sådana tjänster. Lagstiftarna förutsatte tydligen att

Johannes Carlsson i Södra Släthult, Villstads
förste skolkassör.

skolmedlen skulle förvaltas på samma sätt som skett med "kyrkio-
nes penningar" sedan århundraden. I överensstämmelse med gam-
mal sedvänja utsåg därför Villstads skolstyrelse en särskild kassa-
förvaltare. Att pastor skulle föra kassaboken ansågs tydligen så
självklart, att beslut därom ej behövdes.

Under tiden 1847—1957 har följande personer varit skolkassörer:

hemmansägaren	Johannes Carlsson, Norra Släthult	1847—1849
„	Benjamin Nilsson, Arvidabo	1850—1857
„	Harald Pettersson, Ma	1858—1867
„	Magnus Gustavsson, Broddebo	1868—1870
„	Johannes Gabrielsson, Fällinge	1871—1875
„	Anders Andersson, Fällinge Lunnagård	1876—1887
kantor	Justus Emil Lagerstedt, Villstad	1888—1901

hemmansägaren	August Magnusson, Käfset	1902—1904
„	Mårten Thelin, Högakull	1905—1908
„	Efraim Bengtsson, Norra Uvekull	1909—1917
„	Malkolm Johansson, Norra Släthult	1918—1920
„	Malkolm Andersson, Fällinge Assaregård	1921—1940
distriktsöverläraren	Uno Träff, Smålandsstenar	1941—1957

Från den 1 januari 1958 är medelsförvaltningen centraliserad till
kommunalkontoret i Smålandsstenar.

LÄRARREPRESENTATION I SKOLRÅDEN

Till den materiel varmed "Villstads fasta skola" utrustades hörde även seminarieriktorn Anders Oldbergs år 1843 utgivna avhandling *Praktisk Handbok i Pedagogik och Methodik för Svenska Folkundervisningen*. Denna bok kom att spela en mycket stor roll inte bara som handledning för lärarna under folkskolans första årtionden, utan även som hjälpredda för dem som ute i socknarna bar huvudansvaret för planläggningen och uppbyggnaden av skolorganisationen. I det sistnämnda avseendet torde Oldbergs synpunkter ha varit vägledande ända fram mot 1800-talets slut.

Oldberg behandlade ganska utförligt skolbyggnadsproblemen och rådde kommunerna bl. a. att innan skolhus uppfördes söka få reda på hur "en redan färdig och allmänt godkänd" skolbyggnad skulle se ut. Det rådet hade man emellertid ingen glädje av i Villstad, ty i hela Västbo härad fanns inte ett enda skolhus byggt, när villstadsborna uppförde sitt. Men däremot är det känt att många församlingar i västbobygden under de följande åren uppförde skolhus med Villstads som förebild.

Författaren till *Praktisk handbok* föreslog också, att skolstyrelserna vid såväl planläggningen av skolorganisationen som före uppförandet av skolhus borde "inhämta någon kunnig och erfaren skollärares tankar" om dessa angelägenheter. De första folkskollärarna hade av förklarliga skäl mycket begränsade erfarenheter att dela med sig av, men däremot kunde de till skolstyrelserna förmedla seminarierektorernas "tankar" om hur skolproblemen bäst kunde lösas. Denna förmedling bidrog utan tvekan till att på de flesta håll ge skolorganisationen en någorlunda vettig utformning.

Tanken på att lärarnas sakkunskap skulle utnyttjas av skolstyrelserna är således lika gammal som folkskolan själv. Men det var först vid 1869 års riksdag som motion väcktes om lärarrepresentation i dessa styrelser. Förslaget rönt starkt motstånd och avlogs med bl. a. den motiveringen, att lärarnas blotta närvaro "skulle

ge anledning till kiv och strider". Vid denna riksdag och vid senare tillfällen då frågan återkom framhölls, att lärarna enligt kommunallagen ej kunde väljas till ledamöter av skolstyrelserna, emedan de var församlingens "redovisningsskyldige och avlönade betjante". Motståndarna till reformen fann det betänkligt, att dessa "betjante" skulle få rätt att närvara vid sammanträdena, deltaga i överläggningarna och kanske t. o. m. påverka besluten utan att dela ansvaret för desamma.

Genom Sveriges allmänna folkskolläraryörening — bildad 1881 — aktualiserades kravet på representationsrätt i skolråden och som en direkt följd av dess insatser torde kungl. kungörelsen av den 5 augusti 1892 ha kommit till. I den ålades skolråden att före varje läsårs början överlägga med lärarpersonalen om "frågor angående skolväsendet inom distriktet". Ytterligare ett steg mot förverkligandet av kravet på lärarnas medinflytande i skolfrågor togs 1897, då det medgavs att lärarna fick rätt att yttra sig om dels förslag till reglementen och ändringar i sådana, dels om antagande av nya läroböcker. Men fortfarande uppfattades lärarnas ökade inflytande i skolråden som ett "obehörigt intrång i den kommunala självbestämmanderätten".

En sådan uppfattning tycks dock icke Villstads sockenmän ha hyst. Av bevarade skolrådsprotokoll framgår nämligen, att folkskollärare Johansson redan som nyanställd lärare kallades till skolstyrelsens/skolrådets sammanträden. Han deltog flitigt i överläggningarna och framställde förslag, som ofta lades till grund för styrelsens beslut. Utan att vara valbar till ledamot av skolstyrelsen utsågs han att justera dess protokoll, vilket otvetydigt visar att villstadsborna ansåg honom ha samma ställning inom styrelsen som de i "laga ordning valda ledamöterna".

Det förtroende som visats Emanuel Johansson kom också hans efterträdare — Justus Emil Lagerstedt — till del. År 1886 valdes Lagerstedt till ledamot av och vice ordförande i Villstads skolråd. Dessa förtroendeuppdrag innehade han till 1901 eller sammanlagt i 15 år. Under denna tid fungerade han som ordförande vid inte mindre än 26 av 54 protokollförda sammanträden. Därjämte var Lagerstedt skolkassör under åren 1888—1901.

Dessa båda lärares inflytande i skolrådet var icke begränsat till enbart pedagogiska frågor, utan torde i minst lika hög grad ha gällt praktiska och ekonomiska angelägenheter. Men trots detta

tycks deras verksamhet icke ha uppfattats som "intrång i den kommunala självbestämmanderätten".

Kampen för lärarnas rätt till representation i skolråden pågick oförtrutet under de sista decennierna av 1800-talet, dock utan att större resultat nåddes än vad som här ovan antytts. Folkskollärarna i Göteborgs stift gjorde emellertid 1904 en hemställan direkt till Kungl. Maj:t om sådan lagändring att representation bleve tillåten. Fridtjuv Berg, som då var ecklesiastikminister, föredrog skrivelsen i konselj den 17 november 1905. Regeringen avvisade emellertid kravet, men frågan löstes på administrativ väg genom ett tillägg till § 8 i folkskolestadgan. I det nya momentet föreskrevs att en representant för lärarna skulle finnas i varje skolråd. Därmed skapades äntligen garantier för att lärarnas sakkunskap nyttiggjordes inom skolväsendets ledning.

På en del håll dröjde det dock flera år innan den viktiga reformen genomfördes. I somliga fall torde dröjsmålet ha berott på lärarna själva. Ingen ville åtaga sig det grannliga uppdraget. I andra lade kommunalmännens inrotade mistro mot lärarna hinder i vägen. I Villstad förelåg inget av de båda nämnda hindren för lärarrepresentation i skolrådet, men det dröjde i alla fall fem år innan kåren skred till val av representant. — Det fanns nämligen inom kommunen två jämgoda kandidater, som båda ansåg sig lika kvalificerade för förtroendeuppdraget. Därpå berodde dröjsmålet.

År 1911 utsågs M. L. Willstrand till kårens representant och han innehade uppdraget till 1928, då han efterträddes av kantor Emil Sandkvist som i sin tur avgick 1956. Han efterträddes av folkskollärare Britta Ekman, Skeppshult, som 1961 efterträddes av nuvarande lärarrepresentanten tillsynslärare Ragnar Lindberg.

"LÄS KATEKES I HERRANS NAMN!"

Det är alldeles självklart att tillämpningen av 1919 års undervisningsplan skulle åstadkomma oro och osäkerhet inom skolväsendet även i vårt skoldistrikt. Planen innebar ju som bekant en radikal omvärdering av folkskolans målsättning. Från att i stor utsträckning ha varit grunden och förberedelsen för konfirmationsläsningen — eller i varje fall uppfattats så — skulle den på en gång omvandlas till medborgarskola. Därför beredde helt naturligt nedskärningen av timantalet för kristendomsämnet inte bara skolråd och prästerskap utan även majoriteten av föräldrarna stort bekymmer. I Villstad kom denna oro särdeles starkt till uttryck vid skolrådssammanträde den 1 augusti 1920 där det i protokollet heter: "Kyrko- och skolrådet beklagade att genom den nu påbudna läsordningen, som åt kristendomsundervisningen i skolorna lämnar för liten tid och förbjuder användandet av lärobok, det blir omöjligt att meddela en verklig och förblivande kunskap."

Vid ett gemensamt sammanträde med skolråd och lärarpersonal den 12 mars 1921 diskuterades en rad olika frågor, som hade samband med tillämpningen och förverkligandet av undervisningsplanens föreskrifter. I protokollet från denna sammankomst heter det: "Skolrådet framhöll vikten av att barnen under skoltiden inhämta så mycket som möjligt av nyttiga kunskaper och hyser den tillit till lärare och lärarinnor, att de framför allt tillse att kristendoms-kunskapen icke bliver en kunskap blott för skolan och för dagen utan för livet, och att Luthers lilla katekes . . . flitigt användes."

Av innehållet i de citerade protokollen samt av utlåtanden i olika sammanhang framgår otvetydigt, att skolrådet var kritiskt inställt till undervisningsplanens föreskrifter om kristendomsundervisningen i allmänhet och förbudet mot katekesens användning i synnerhet. Mot bakgrunden av detta ställningstagande framstår skolrådets yttrande till domkapitlet den 29 november 1926 om den omstridda undervisningsplanen som mycket märkligt. Inlagan präg-

Prosten Håkan Nordström var ordförande i skolråd/folkskolestyrelse 1906—1933. På hans initiativ byggdes småskolehus i Smålandsstenar, Kalseström, Åsen, Rockenåsen, Åtterås och Slåthult samt nytt skolhus och nya lärarbostäder vid Kyrkskolan.

las nämligen av sträng saklighet. Den är fullkomligt fri från de annars vid denna tid så vanliga överorden om avkristning och därav följande omoral och sedligt förfall. Rådet understryker nämligen att då kristendomen skall övas inte bara under skoltiden utan även senare, hela livet igenom, kan det icke ”yrka att kristendomen som undervisningsämne får mer tid än varje annat ämne i skolan”. Om katekesen som lärobok heter det att en bättre lärobok än ”Luthers lilla katekes kan väl tänkas och önskas”, men har visat sig svår att åstadkomma. Det flitigt använda slagordet ”katekesplugg” har säkerligen inte uppstått därav att boken är oduglig utan därför att den använts på olämpligt sätt. Det är detta sist-

nämnda förhållande som orsakat striden om katekesens användbarhet som lärobok i folkskolan.

Även inom lärarkåren yppade sig en viss oro och osäkerhet inför övergången till den nya undervisningsplanen. De flesta av distriktets lärare saknade utbildning för att kunna tillämpa de nya metoderna. Handledningar att i tveksamma situationer rådfråga liksom lämpliga läroböcker för barnen saknades. Det tog en rundlig tid innan skolråden insåg att ny och riklig undervisningsmateriel måste anskaffas för att den nya planens syften skulle kunna uppnås.

Vissa ämnen beredde lärarna större svårigheter än andra. Bland dessa svåra ämnen kan nämnas samhällskunskapen i anslutning till undervisningen i historia. Krigshistorien med dess årtal och drabbningar måste begränsas och ersättas med ”det mänskliga framåtskridandets historia”. Men av detta sistnämnda fanns inte mycket i de gamla läroböckerna, vilka ännu 10 år efter undervisningsplanens tillkomst användes i distriktets skolor.

Ett annat ämne som satte ”myror i huvudet” på lärarna var hembygds-kunskapen. ”Allt mellan himmel och jord kan ju föras in under den rubriken”, klagade en gång en förtvivlad lärarinna. ”I materielrummet har jag ingenting som jag kan använda”, suckade en annan. De arbetsövningar i ämnet som så småningom kom igång i skolorna, betecknades av de flesta föräldrar som onyttig lek.

Det var sannerligen en i många avseenden bekymmersam tid som skolväsendet genomgick, och när en lärarinna i vårt distrikt frågade skolrådets ordförande, vad hon skulle syssla med på de många hembygdstimmarna, fick hon till svar:

”Läs katekes i Herrans namn! . . . Läs katekes!”

FORTSÄTTNINGSSKOLAN

Redan i 1842 års folkskolestadga underströks vikten av att de i folkskolan inhämtade kunskaperna hölls vid makt. I stadgans § 10, mom. 2 framhölls, att den ungdom som slutat sin skolgång borde sammankallas på söndagarna till undervisning och förhör, dock "helst under den tid av året, då ledighet från skolan gives". I denna typ av söndagsskola meddelades undervisning i folkskolans samtliga läroämnen. Den infördes allmänt — således även i Villstad.

Söndagsskolan var sålunda ämnad att vara en påbyggnad av folkskolan. Eleverna skulle där få möjlighet att vidga och fördjupa sina i folkskolan inhämtade kunskaper. Men denna förlängning av skolgången tyckte de unga inte om. De flesta uteblev helt enkelt från undervisningen. Så var fallet åtminstone i Villstad.

Skolrådet började då att till undervisning på söndagarna inkalla barn, som av olika anledningar uteblivit från skolan på vardagarna. Ett sådant förfarande stred egentligen mot reglementets föreskrift, varför det väckte stark opposition.

Utöver ovan nämnda undervisning och förhör skulle "första måndagsförmiddagen i varje månad" användas för repetition och kontroll av de kursavsnitt, som behandlats under den senaste fyra-veckorsperioden.

I såväl författning som reglemente fanns således anvisningar om åtgärder för att skolungdomens kunskaper skulle hållas levande. Men de mått och steg som vidtogs härför, uppskattades icke av föräldrarna. Särskilt vände de sig mot att namnen på "försumliga barn" lästes upp från predikstolen. Med tiden blev oviljan mot såväl söndagsskolan som de olika slagen av förhör så stark, att skolrådet undan för undan tvangs begränsa verksamheten. I 1861 års redogörelse för skolväsendet inom församlingen heter det sålunda att "söndagsskola hålles i Villstad blott i sång". Även denna rest av söndagsskoleverksamhet torde ha upphört under 1860-talet.

Den kris som den obligatoriska skolan genomgick under 1850-talet gjorde klart för både pedagoger och myndigheter, att folkskolan var i behov av en påbyggnad med större organisatorisk fasthet än den dåvarande. Denna insikt ledde till utfärdandet av ett kungl. cirkulär, i vilket skolråden ålades att dels ordna repetitionskurser för de barn som lämnat skolan, dels bereda dem möjlighet till fortsatt undervisning under lärares ledning. I Villstad, liksom på de flesta andra håll i landet, lades cirkuläret utan debatt till handlingarna, men regeringens initiativ hade verkligen varit värt ett bättre öde, ty det var den första framstötten i vårt land för inrättande av fortsättningsskolor.

Meningsutbytet om utvidgad skolundervisning pågick med oförminskad styrka inom skolvänliga kretsar och på regeringsplanet. Slutligen togs fortsättningsskoletanken upp i en proposition till 1877 års riksdag. Enligt det framlagda och av riksdagen antagna förslaget skulle statsbidrag utgå till undervisning av dels sådana barn som avslutat sin skolgång, dels sådana vars undervisning försummats. Den nya skolformens målsättning var att icke blott ge eleverna en välbehövlig påbyggnad av folkskolekursen, utan även att bibringa dem en grundläggande medborgerlig fostran. På landsbygden borde undervisningen pågå antingen 6 veckor i en följd eller 6—8 veckor fördelade på två terminer. Antalet undervisningstimmar fastställdes till 30 per vecka eller tillsammans minst 180.

Villstads skolråd beslöt vid sammanträde den 13 januari 1878 att inhämta "uppgift huru den fortsatta undervisningen är avsedd att ordnas". På stämman en månad senare fattades beslut om inrättande av fortsättningsskola med 180 undervisningstimmar fördelade på två terminer med två veckor under vårterminen och fyra under höstterminen. Emanuel Johansson anställdes som lärare och till honom utbetalades efter kursens slut 133,33 kronor i lärararvode. Några anteckningar om hur många ungdomar som begagnade sig av fortsättningsskolekursen finns icke bevarade. Intresset för den nya skolformen var tydligen icke stort, ty endast denna enda kurs anordnades.

Under 1900-talets första decennium väcktes ånyo förslag om fortbildning för de ungdomar, som lämnat folkskolan. År 1914 framlade den s. k. folkundervisningskommittén förslag om påbyggnad av folkskolans undervisning. Enligt förslaget skulle de behöv-

Lisbeth Assavård. Villstads första hel-
tidsanställda skolkökslärarinna.
Syskonen Johanssons Foto.

liga kurserna omfatta 360 undervisningstimmar fördelade på två år med en sexveckorskurs vardera året. Målsättningen var nu — liksom i 1877 års stadga — dels medborgerlig fostran, dels inriktning på praktiska sysselsättningar. Efter kompletterande utredningar framlades vid 1918 års riksdag förslag om inrättande av obligatorisk fortsättningsskola av dels allmän, dels yrkesbestämd form.

Riksdagen beslutade i stort sett i enlighet med förslaget och förfatningarna om denna betydelsefulla förbättring av folkundervisningen utfärdades den 16 september 1918. De trädde i kraft den 1 juli 1919 och fortsättningsskolreformen skulle vara genomförd i hela riket senast 1924, men efter motioner i riksdagen förlängdes övergångstiden till 1926.

I vårt skoldistrikt påbörjades arbetet med reglemente för den nya skolformen redan 1920. Efter flera förberedande sammanträden fick stämman den 18 november 1922 ta slutgiltig ställning till reglementsförslaget, som i korthet innebar att skolor av allmän typ skulle inrättas vid Kyrkskolan, Smålandsstenars och Kalseströms skolor samt s. k. ersättningsskolor i Åsen och Rockenåsen. Vid

stämman krävde målsmännen från de båda sistnämnda skollområdena likvärdiga fortsättningsskolor i hela distriktet. De fordrade dessutom att skolformen på båda ställena ändrades från mindre folkskolor till vanliga folkskolor innan fortsättningsskolreformen genomfördes. De i Åsen och Rockenåsen tjänstgörande småskollärarinnorna skulle ersättas med examinerade folkskollärare. Detta var ett så vittgående krav, att stämman fann sig föranlåten att bordlägga hela ärendet.

Efter omfattande utredningar och långvariga underhandlingar ansåg man sig såväl från kommunalt som statligt håll kunna tillmötesgå målsmännen krav. När fortsättningsskolreformen år 1927 trädde i funktion, fick således skoldistriktet fem likvärdiga skolor.

Vid reglementsändringen 1941 blev fortsättningsskolan fortfarande av allmän typ i båda årskurserna för gossar, men för flickorna däremot allmän i första och yrkesbestämd i anslutning till hushållsgöromål under den andra årskursen. Hushållsundervisningen centraliserades för hela skoldistriktet till Smålandsstenars skola.

När sjuårig skolplikt vid höstterminens början 1951 infördes i Villstad, var det dags att på nytt ändra fortsättningsskolans reglemente. Undervisningstiden avkortades till en årskurs om 180 timmar. Undervisningen blev yrkesbestämd. Flickorna fick fortfarande undervisning i hushållsgöromål, men för gossarna ordnades undervisning i anslutning till ett flertal valfria yrken såsom jordbruk, skogsbruk, snickeri, metallarbete och handel. Ingen av de nämnda yrkeskurserna har dock varit förlagd till Villstad.

Med utgången av läsåret 1965—66 var fortsättningsskolepoken för Villstads del avslutad.

FÖRBÄTTRINGAR INOM SKOLVÄSENDET UNDER 1920- OCH 1930-TALEN

I andra kammaren väcktes vid 1917 års riksdag en motion, i vilken med mycket stark motivering krävdes en genomgripande reformering av folkskoleväsendet. Inledningsvis påpekade motionären att barnens skolgång fortfarande nästan överallt var oregelbunden, att frånvarodagarnas antal var oförsvarligt stort och att avgång från skolan i de flesta skoldistrikt tilläts innan barnen uppnått föreskriven ålder. På många håll var skollokaler bristfälliga och undervisningsmateriel otillräcklig, olämplig och i hög grad omodern, vilket var till men för undervisningsresultatet. För att råda bot på missförhållandena krävdes bättre skollokaler, rikligare och ändamålsenligare materiel, mindre läraravdelningar, begränsning av katekesplugget och reformering av lärarutbildningen. Men först och främst måste heltidsläsning införas i alla rikets folkskolor.

Sedan motionen granskats och i allt väsentligt tillstyrkts av vederbörande utskott, fick den i kamrarna en lika saklig som positiv behandling, varefter man med överväldigande majoritet beslöt om avfärdande av skrivelse till Kungl. Maj: med begäran om förslag i motionens syfte. Beslutet innebar i verkligheten att riksdagen uttalat sig bl. a. ”mot halvtidsläsning, mot skolförsummelse, mot alltför tidig avgång från folkskolan”, för att citera en nutida forskare.

Ett så klart uttalat ställningstagande för en förbättrad folkundervisning ”måste tillmätas synnerligen stor betydelse” och ”kunde med stark auktoritet åberopas vid förslag om folkskoleförbättringar”. Principbeslutet blev under de närmast följande åren flitigt och effektivt använt av folkskolinspektörerna vid överläggningar med skolråden särskilt då det gällde införande av heltidsläsning.

Även i vårt skoldistrikt visade sig verkningarna av riksdagsuttalandet. Den 24 juli 1917 hölls nämligen i Villstads prästgård ett skolrådssammanträde vid vilket vederbörande folkskolinspektör

Kalseströms skola (byggnaden till vänster på bilden) uppfördes 1913. Den innehöll en lärosal och lärarinnebostad. 1919 ändrades bostaden till skolsal och en fristående byggnad uppfördes innehållande två lärarbostäder.

Uno Träff foto.

var närvarande. Enligt det vid tillfället förda protokollet förklarade inspektören rent ut att ”skolväsendet i Villstads skoldistrikt står mycket lågt”. Detta beska omdöme kunde utan minsta reservation fällas därför att samtliga skolor i kommunen var halvtidsläsande. Inspektören formulerade sitt minimikrav så: ”skolorna i Smålandsstenar och Kalseström bliva heltidsläsande”.

Sedan skolrådets ordförande och dess ledamöter något hämtat sig efter inspektörens kraftiga salva, gick man i svaromål. Med skärpa framhölls att halvtidsläsning var den naturligaste och lämpligaste skolformen för landsbygden. Med illa undertryckt förbittring tillbakavisades de nedsättande omdömena om distriktets skolväsen i allmänhet. Det var alls inte så dåligt ställt som inspektören påstått. Med stigande förtrytelse påpekade man att församlingen ”under de senaste fem åren byggt fem skolhus”, på vilka man ännu — trots dryga amorteringar — hade en skuld på 17.340 kronor.

Inspektören blev måttligt imponerad av upplysningarna om skolhusbyggen och skuldsättning. Vid sina inspektioner hade han haft möjlighet att konstatera, att det sannerligen inte var några skolpalats som uppförts i Villstad. Nödtorftigt fyllde de sin uppgift,

men inte mer. Han upprepade därför sitt minimikrav: heltidsläsning skulle omedelbart införas i Smålandsstenars och Kalseströms skolor. Avslutningsvis lät han förstå att om församlingen icke tillmötesgick detta krav, fick den vara beredd på att i en snar framtid införa heltidsläsning vid distriktets samtliga skolor.

Vid enskild överläggning beslutade skolrådet att för sin del tillmötesgå inspektörens krav på en stegvis genomförd förbättring av skolväsendet och att inför stämman föreslå som första åtgärd införande av heltidsläsning vid de båda nämnda skolorna, men att med reformens genomförande måtte få anstå i fem år. Så lång förberedelsestid kunde inspektören icke gå med på utan krävde att uppförandet av erforderliga skollokaler och anställandet av lärare skulle vara ordnat senast vid utgången av 1920.

Sammanträdet i prästgården och det ultimatum som inspektören ansett sig böra avge diskuterades med stigande harm ute i socknen. Man talade hårda ord om diktaturfasoner och tjänstemannaövergrepp. Under opinionens tryck fann skolrådet lämpligt att i en skrivelse till inspektören komplettera de uppgifter, som man lämnat vid sammanträdet den 24 juli. I denna påpekades bl. a. att skolan i Villstads distrikt sedan 1913 var sjuårig. De tre lägsta klasserna undervisades i småskolan, de fyra högsta i folkskolan. På grund av ökat barnantal i Smålandsstenar inköptes 1915 ett bostadshus — den s. k. Kleinska fastigheten — i vilket efter ombyggnad erhöles en lärarbostad och en skolsal Där undervisades klasserna 4 och 5 av en småskollärarinna. Klasserna 6 och 7 undervisades av folkskolläraren i gamla folkskolan.

Genom denna uppdelning undervisades samtidigt endast en klass, vilket måste i hög grad eliminera nackdelarna med halvtidsläsningen.

Skolrådet hänvisade avslutningsvis till det svåra ekonomiska läge, som nu rådde, och hemställde om längre övergångstid än tre år för införande av den påbjudna heltidsläsningen.

I sitt svar på skolrådets skrivelse fordrade inspektören — vad det gällde Smålandsstenars skola — att småskolläraryrket i folkskolans lägre avdelning utbyttes mot en folkskollärartjänst. Om nybyggnader av skolhus nämndes ingenting.

Däremot vidhöll inspektören kravet på införande av heltidsläsning vid Kalseströms skola. Våren 1918 framlade skolrådet förslag härom inför stämman, vilken dock ogillade detsamma. I oktober

Villstads kyrkskola uppförd 1926 (fotot taget före ombyggnaden 1952). Skolan nedlagd vid vårterminens slut 1969.

Syskonen Johanssons Foto.

samma år förelåg ett nytt förslag, vilket innebar att lärarinnobostaden i det 1913 uppförde småskolehuset ändrades till lärosal för småskolan och att ett bostadshus med lägenheter för både folk- och småskollärare snarast måtte uppföras. Detta förslag vann stämans gillande och vid höstterminens början 1920 stod lokalerna färdiga att tagas i bruk. På grund av dyrtiden blev kostnaderna ungefär en tredjedel högre än beräknat, men stannade i alla fall vid omkring 25.000 kronor. När arbetet var slutfört, kände både skolråd och föräldrar stor tillfredsställelse över att lokalfrågan på ett tillfredsställande sätt blivit löst för denna del av skoldistriktet. Skolan blev heltidsläsande och som dess förste folkskollärare anställdes Julius Persson från Breared.

Den 1847 uppförda skolbyggnaden vid kyrkan hade på sin tid ansetts som synnerligen gedigen och ändamålsenlig. Med tiden blev den emellertid mer och mer nedsliten, mest beroende på uteblivet underhåll. Längre hade den varit i behov av en grundlig renovering, men av olika skäl hade en sådan icke kommit till stånd. Därför var

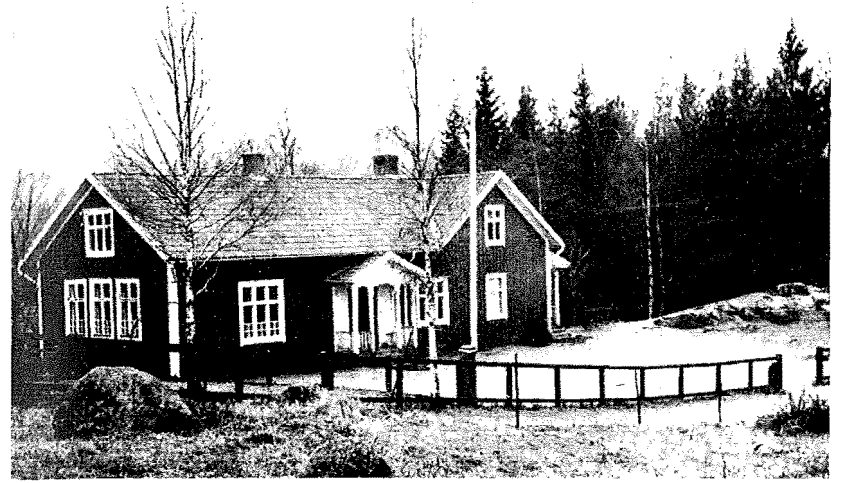
många sockenbor av den meningen, att det gamla skolhuset borde rivas och ersättas med ett nytt. Frågan härom hade emellertid skjutits på framtiden, när andra skolproblem — t. ex. anskaffandet av lokaler för småskolorna — ansetts böra lösas först.

När kyrkskolans lokalproblem vid mitten av 1920-talet äntligen måste tagas upp till prövning, var man visserligen allmänt överens om att skolhuset var fallfärdigt, men bygga nytt ville man inte. Denna negativa inställning till frågan kom särskilt till uttryck på stämman den 27 april 1925. Med en anstrykning av bitterhet betonades då att församlingen under de senaste 15 åren ”knappast gjort någonting annat än byggt skolhus”. Man yrkade på byggstopp — för att använda ett modernt uttryck — men förelåg ett verkligt behov av fler lokaler, kunde sådana inredas i sockenstugan. Med stor majoritet antogs detta förslag och en utredningskommitté tillsattes.

Redan den 30 oktober samma år framlade kommitterade ett väl underbyggt förslag, enligt vilket både det gamla skolhuset och den lika fallfärdiga sockenstugan skulle rivas. På sockenstugtomten skulle ett nytt skolhus, inrymmande även kommunalsal, uppföras och på skolhustomten skulle lärarbostäder byggas. Märkligt nog gjordes inga allvarigare invändningar mot förslaget, vilket antogs enhälligt och under 1926 uppfördes de föreslagna byggnaderna för en sammanlagd kostnad av 32.000 kronor.

Sedan de beslutade byggnaderna vid kyrkskolan färdigställda, dröjde det inte länge innan stämman och skolrådet fick ta itu med nya skolproblem. Riksdagsmannen Abel Andersson i Löbbo och hemmansägaren Peter Andersson i Tuskebo framlämnade till kyrkostämman den 21 oktober 1927 en gemensam skrivelse med innebörd, att skolrådet måtte få i uppdrag att utarbeta nytt reglemente för skolväsendet. Den viktigaste punkten i detta skulle, enligt motionärerna, bli de mindre folkskolornas vid Åsen och Rockenåsen förändring till folkskolor av vanlig typ, och att de där tjänstgörande småskollärarinnorna ersattes med examinerade folkskollärare. Halvtidsläsningen skulle dock bibehållas. Stämman beslutade i enlighet med motionen.

Efter samråd med vederbörande folkskolinspektör kunde skolrådet före årets slut framlägga ett förslag till omorganisation. De båda skolorna ändrades till folkskolor där en och samma lärare

Rockenåsens skola uppfördes 1913, ombyggdes 1930 och såldes 1951 till Logen Nordins Minne i Löbbo.

Uno Träff foto.

undervisade i såväl småskolan som i folkskolan. Halvtidsläsningen bibehölls.

Stämman biföll förslaget och beslutade därjämte att de båda skolhusen skulle i viss utsträckning byggas om. Detta arbete utfördes under våren och sommaren 1928 och kostade för båda skolorna gemensamt 12.500 kronor.

Till lärare vid Åsens respektive Rockenåsens folkskolor utsågs bland 87 sökande folkskollärarna Sven Bergdahl och Erik Andersson. Båda erhöll den 1 juli 1938 transport till Smålandsstenars skola.

Tidigare har nämnts att folkskolinspektören redan 1917 framställde krav på att heltidsläsning skulle införas vid Smålandsstenars skola. Det kom dock att dröja 20 år innan denna förbättring av skolväsendet kunde genomföras.

Orsakerna till det långa dröjsmålet var naturligtvis flera, men den tyngst vägande var att behovet av skollokaler var större ute i kommunen än i centralorten. Såväl de lokala som de centrala myndigheterna ansåg att en sådan bedömning var riktig. Depressionen i början av 1930-talet gjorde det omöjligt för kommunen att finan-

Kommunalfullmäktiges ordförande Edvard Nilsson i Fällinge var under 1920- och 1930-talen ivrigt verksam för skolväsendets förbättring.

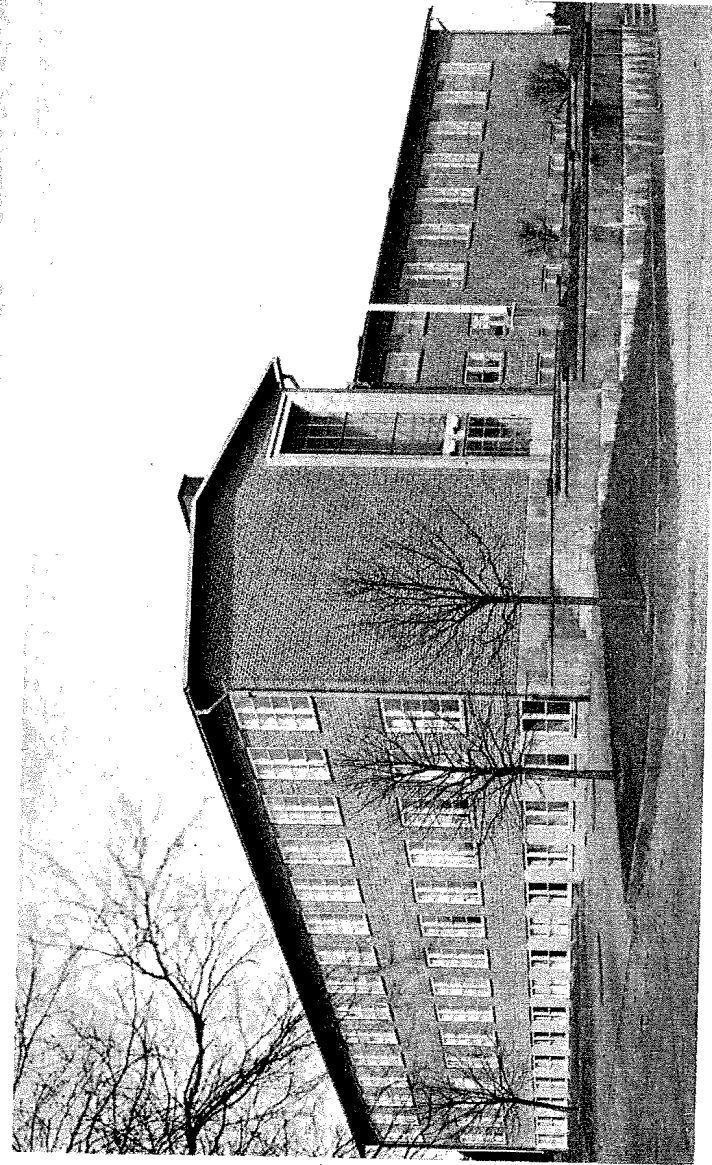
Syskonen Johanssons Foto.

siera ett byggnadsföretag av den storleksordning som måste komma ifråga i Smålandsstenar.

I den allmänna debatten inom kommunen hölls dock frågan om anskaffande av tidsenliga skollokaler i tätorten vid liv, och vid skolstyrelsesammanträde i december 1934 ansågs tiden vara inne för en närmare utformning av planerna. Skolstyrelsens ordförande — hemmansägaren Edvard Nilsson i Fällinge — fick i uppdrag att föra frågan vidare och låta utarbeta preliminära ritningar till nytt skolhus.

Redan vid sammanträde i januari 1935 förelåg av arkitekten Oskar Nygren från Halmstad utarbetade skissritningar. Styrelsen fann dessa tillfredsställande och uppdrog åt ordföranden att över-sända desamma till folkskolinspektören för granskning.

Efter ett par veckor kom ritningarna i retur jämte en bifogad p. m., i vilken inspektören meddelade att frågan om skolbyggnaders ändamålsenliga utformning och storlek i förhållande till barnantalet i respektive skoldistrikt samt statsbidrag till sådana byggnader

Centralskolan i Smålandsstenar uppförd 1937—38. På skoltomten finns ytterligare en skolbyggnad — uppförd 1950—51 — innehållande 6 klassrum och övriga utrymmen.

Syskonen Johanssons Foto.

komme sannolikt att avgöras vid årets riksdag. Han uppmanade därför skolstyrelsen att låta ärendet vila och avvakta det väntade riksdagsbeslutet och av detta föranledd kungörelse.

Riksdagen beslutade i den riktning inspektören antytt och kungörelse utfärdades under hösten 1935, men den trädde inte i kraft förrän den 1 juli 1936.

När Smålandsstenars skolbyggnadsfråga togs upp till ny behandling, visade det sig att de 1 1/2 år tidigare upprättade ritningarna icke kunde läggas till grund för ansökan om statsbidrag. Omarbetningen fortskred emellertid så snabbt att ritningar, kommunalfullmäktiges beslut och övriga handlingar i ärendet kunde insändas ett par månader efter kungörelsens ikraftträdande. Sedan några mindre ändringar i det uppgjorda förslaget vidtagits, godkändes det av skolöverstyrelsen, varefter Kungl. Maj:t beviljade Villstads skoldistrikt ett statsbidrag på tillsammans 135.162 kronor att utbetalas med 5.135,16 kronor årligen under 25 år. Skolbyggnaden, som kostnadsberäknats till 180.217 kronor, innehöll 7 lärosalar, gymnastiksal, 1 träslöjdsal, skolkök med tillhörande utrymmen, badavdelning, lärarrum, expedition, materielrum och panncentral.

Till huvudentreprenör antogs byggmästaren Sven Johansson från Gislaved, vilken vid insyningen av skolanläggningen hösten 1938 av länsarkitekten, folkskolinspektören och övriga i förrättningen deltagande fackmän erhöll de bästa vitsord för väl fullgjort arbete.

I närvaro av landshövding Olle Ekblom, tf folkskolinspektör Björkman, f. d. folkskolinspektör Lidén och många intresserade ortsbör invigdes skolan den 13 augusti 1938. Vid den festlighet varmed invigningen avslutades yttrade byggnadskommitténs ordförande bl. a. följande tänkvärda ord: "Smålandsstenars skolbyggnadsproblem torde nu vara lösta för en mansålder fram i tiden."

Att denna "mansålder" blott kom att omsluta ett tiotal år, visar hur snabbt förhållandena även i en liten landskommun kan ändras.

FRÅN HELTIDSLÄSNING TILL GRUNDSKOLA

Genom tillkomsten av den nya skolbyggnaden vid Smålandsstenar 1938 ansågs distriktets behov av skollokaler vara fyllt för flera decennier fram i tiden. Kommunens övriga skolhus hade under 1920- och 1930-talen nybyggt eller renoverats och bedömdes därför kunna tjäna sitt ändamål i många år. Vidare hade ett nytt reglemente utarbetats och fastställt för att tillämpas fr. o. m. läsåret 1938—39. Det innebar en genomgripande omorganisation av distriktets skolväsen. Sålunda infördes heltidsläsning i samtliga skolor. Folkskolan i Åsen och småskolan i Släthult lades ned. Barnen från dessa båda skolområden överfördes medelst skolskjutsar till Kyrkskolan, som genom detta tillskott fick förbättrad skolform. Slutligen ändrades mindre folkskolan i Rockenasen till folkskola av B2b-typ.

Alla dessa praktiska och organisatoriska förändringar var sedan länge förberedda, planlagda och allmänt diskuterade, varför de vann målsmännens odelade gillande. Som ovan antytts hoppades man, att de genomförda förändringarna skulle visa sig inleda en period av lugn på skolans område och som en följd därav minskade utgifter för skolväsendet.

Utvecklingen kom emellertid att bli helt annorlunda än man hoppats, vilket torde framgå av nedanstående kortfattade redogörelse.

Smålandsstenar.

Vid höstterminens början 1938 undervisades i Smålandsstenars skola 120 barn fördelade på sex klasser. Elevantalet steg under de följande åren och hade 1945 nått 160. Vid denna tidpunkt var samtliga klassrum i den nyuppförda skolan tagna i bruk. Med ledning av födelsetalen från 1938 till 1945 beräknades antalet skolbarn vid början av läsåret 1952—53 ha nått upp till 250.

Tiden ansågs nu vara inne för vidtagande av åtgärder för att anskaffa flera skollokaler. Anhållan gjordes därför under hösten 1945 hos skolöverstyrelsen om prövning av lokalbehovet.

Efter omfattande utredningar och ett flertal uppvaktningar hos de beslutande myndigheterna förelåg överstyrelsens beslut i frågan den 19 augusti 1947. Enligt detta var Smålandsstenars skola i behov av följande lokaler utöver redan befintliga:

- 6 klassrum
- 1 reservklassrum
- 1 naturkunnighetsrum
- 1 lärarum
- materielrum
- torkrum m. fl mindre utrymmen och skolmåltidslokaler.

Med ledning av skolöverstyrelsens riktlinjer för bygget utarbetades så fort som möjligt ritningar, arbetsbeskrivningar och kostnadsberäkningar. Tillstötande omständigheter — främst det oförutsedda kravet på lokaler inom skolbyggnaden för civilförsvaret — fördröjde emellertid avgörandet i skolöverstyrelsen och departementet i två år. Först den 24 mars 1950 förelåg Kungl. Maj:ts beslut och Villstad tillerkändes i statsbidrag 206.600 kronor till själva skolbyggnaden och 53.400 kr till skolmåltidslokalerna. För uppförande av den senare byggnaden erhöles dock icke byggnadstillstånd.

Byggnadsarbetet utfördes av Västbo Byggnadsaktiebolag och påbörjades hösten 1950 och slutfördes i så god tid att lokalerna kunde tagas i bruk vid höstterminens början 1951. Hela kostnaden för bygget uppgick till 410.000 kronor.

Under tiden hade nytt reglemente utarbetats för att tillämpas från början av läsåret 1951—52. Ändringarna innebar i huvudsak följande:

1. för hela distriktet centraliserades sjunde årsklassen till Smålandsstenars skola
2. Åtterås småskola indrogs och barnen från detta skolområde hänvisades till Smålandsstenars skola
3. Rockenåsens skola indrogs och barnen från detta skolområde överfördes till Kyrkskolan
4. fortsättningsskolan centraliserades till Smålandsstenars skola.

5. eleverna i klasserna 6 och 7 vid Smålandsstenars skola erhöles undervisning i engelska språket.

Kyrkskolan.

I annat sammanhang har omtalats att Villstads första skolhus uppfördes på Klockaregårdens mark. Den upplåttna tomten delades av vägen mot Reftele i två hälfter. På den norra halvan byggdes skolhuset, på den södra fick skolläraren jordningsställa planteringsland. Arrendeavtalet förnyades varje år ända till 1905. Då beslutade församlingen att undersöka möjligheterna att friköpa området och samtidigt få till stånd en reglering av dess gränser. Man ville nämligen återlämna den del av tomten, som låg söder om reftelevägen mot att norra delen ökades med lika stor areal som den återlämnade. Ägarna av Klockaregården tillmötesgick församlingens önskemål och köpeskillingen för den 1.347 kvadratmeter stora tomten bestämdes till 60 kronor.

År 1925 beslutade kyrkostämman att uppföra både nytt skolhus och nya lärarbostäder vid kyrkskolan. Lämpligaste platsen för bostadshuset ansågs vara den gamla skoltomten norr om häradsvägen. Skolhuset däremot ämnade man placera på sockenstugetomten i södra kanten av kyrkbacken, som därigenom fortfarande skulle kunna användas som lekplan. Men sockenstugan låg enligt många uppfattning på Klockaregårdens ägor. Skolrådet föreslog därför inköp av tomten, som församlingen visserligen disponerat sedan århundraden tillbaka men inte kunde "uppvisa papper på". Stämman gjorde emellertid gällande att tomten var en del av kyrkbacken och således socknens tillhörighet. Detta antagande visade sig senare vara oriktigt. Skolhuset uppfördes följaktligen på ofri grund.

I samband med de förberedelser som i slutet av 1940-talet gjordes för ombyggnad av Kyrkskolan löstes äntligen tomtrågan. Till den ansökan om statsbidrag till det planerade arbetet, som ingavs till skolöverstyrelsen, måste nämligen kommunen foga äganderättsbevis på såväl tomt som lekplan. Vid de underhandlingar som i anledning därav inleddes, förklarade sig Klockaregårdens ägare villiga att sälja inte bara den omstridda sockenstugtomten utan även ett söder om den beläget markområde passande till lekplan. För båda områdena tillsammans betalade skoldistriktet 4.953 kronor.

Efter nära ett kvarts sekels användning — under vilken tid underhållet varit otillräckligt — visade sig Kyrkskolan vara så hårt nedsliten att den antingen måste genomgå en omfattande och grundlig renovering eller rivas och ersättas med en helt ny skolbyggnad. Under de ekonomiska förhållanden, som rådde i vårt land efter andra världskrigets slut, visade sig det sist nämnda alternativet omöjligt att genomföra, varför man beslutade att försöka verkställa det först angivna förslaget.

I början av 1949 ingavs till skolöverstyrelsen ansökan om prövning av lokalbehovet. Överstyrelsens beslut förelåg den 9 juli samma år och innebar att 3 klassrum, biblioteks- och gruppum, materiel- och lärarrum, samt värme och sanitär anläggning skulle inrymmas i den gamla skolbyggnaden. För gymnastiksal om 8×12 meter, träslöjdsal och skolmåltidslokaler skulle uppföras en fristående byggnad.

Till såväl ombyggnad som nybyggnad komme statsbidrag att utgå "under förutsättning att sådan organisation av distriktets skolväsende blir i vederbörlig ordning fastställd, att barnen i åtminstone klasserna 3—6 vid Rockenåsens skola hänvisas till Kyrkskolan".

Den av överstyrelsen begärda omorganisationen av skolväsendet underlättades i hög grad sedan 19 målsmän inom Rockenåsens skolområde i skrivelse till skolstyrelsen begärt att barnen i just klasserna 3—6 redan vid höstterminens början 1950 måtte överföras till Kyrkskolan. Skolstyrelsen tillmötesgick naturligtvis föräldrarnas önskan och därmed hade enighet nåtts i en fråga, som under flera år vållat motsättningar mellan skolstyrelsen och föräldrarna, vilka tidigare motsatt sig varje förändring av Rockenåsens skolas organisation. Redan följande år överfördes även klasserna 1 och 2 till Kyrkskolan. Därmed var skolverksamheten vid Rockenåsen ett avslutat kapitel.

Efter ett flertal av överstyrelsen krävda ändringar, kompletteringar, tillägg och omarbetningar av det ursprungliga förslaget till ombyggnad av Kyrkskolan hade de beräknade kostnaderna stigit från 90.700 kronor till 124.000 kronor. Med det sistnämnda beloppet som underlag tilldelades skoldistriktet — enligt Kungl. Maj:ts beslut den 9 maj 1952 — statsbidrag med 43.000 kronor.

Sedan statsbidragsfrågan var avgjord, erhöles utan dröjsmål byggnads- och igångsättningsstillstånd, varefter arbetet bedrevs så inten-

sivt att de nya lokalerna kunde tas i bruk vid vårterminens början 1953.

Till uppförande av gymnastik- och skolmåltidslokaler erhöles icke byggnadstillstånd.

Skeppshult.

Under de första åren av 1940-talet ökades barnantalet inom Skeppshults (Kalseströms) skolområde högst väsentligt. Det visade sig snart att underlag fanns för ändring av skolformen från B2 till B1. Då en sådan ändring innebar tillkomst av ytterligare en läraravdelning och plats för denna icke kunde beredas i den gamla skolbyggnaden vid Kalseström, måste ett klassrum skaffas på annat håll.

I det läget fick skolstyrelsen erbjuda att få hyra gästgiveribyggnaden i Böларыd. Byggnaden, som uppförts på 1870-talet och stått obebodd i många år, visade sig vara i gott skick. På skoldistriktets bekostnad inreddes där en förhållandevis bra skolsal, som togs i bruk vid höstterminens början 1944.

Redan samma år blev den förhyrda byggnaden till salu och efter utredning under medverkan av vederbörande folkskolinspektör framlades förslag i ärendet, och fullmäktige beslutade att för skolans räkning inköpa icke blott själva byggnaden utan även ett till densamma hörande tomtområde på drygt 3.000 kvadratmeter. Kostnaden uppgick till 8.000 kronor. Därmed var tomtfrågan löst för en ny skola vid Skeppshult.

Barnantalet fortsatte att öka under de närmast följande åren och i början av 1950-talet stod det klart för skolstyrelsen, att nya och rymligare skollokaler måste anskaffas. När problemet underställdes skolöverstyrelsen för prövning, förklarades dock i mycket bestämda ordalag, att statsbidrag till en ny skola vid Skeppshult icke kunde påräknas. Detta besked uppfattades av både skolstyrelsen och kommunalfullmäktige som ett hot mot skolans bestånd och som en fingervisning om att undervisningen komme att centraliseras till Smålandsstenars skola.

En sådan utveckling ville man på ansvarigt kommunalt håll till varje pris förhindra. Beslut fattades därför om utredning dels huruvida distriktet kunde erhålla tillstånd att på egen bekostnad skaffa skollokaler, dels om gästgivarbyggnaden kunde omvandlas till en modern skolanläggning.

Bølaryds gästgivargård före ombyggnaden. Under tiden 1944—1957 var här provisoriska lokaler inredda för en läraravdelning. Efter ombyggnad 1957 innehåller byggnaden 3 klassrum, 1 mindre gymnastiksal, samlingsal, lärarum och materielrum.

Uno Träff foto.

Utredningarna visade att man i Bølaryd kunde inreda tre klassrum, en mindre sal för gymnastik, en samlingsal, lärar- och materielrum samt fullständig sanitär anläggning. Arbetena kostnadsberäknades till 162.000 kronor. Kommunalfullmäktige beslutade i enlighet med det uppgjorda förslaget och anvisade erforderliga medel.

Ombyggnaden fördröjdes emellertid ett helt år genom svårigheterna att av arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnden erhålla tillstånd för arbetets utförande. Sent på hösten 1956 var dock äntligen alla formaliteter avklarade och på nyåret 1957 kunde företaget påbörjas. Lokalerna togs i bruk vid vårterminens början 1958.

Den totala kostnaden för ombyggnaden var då uppe i 203.442 kronor.

BÖCKER, BOKSAMLINGAR OCH BIBLIOTEK

Kyrkans böcker.

”Wielstadh Kyrkios Inventarium, tå iagh David Krokius af Gudz försyn bleff Pastor, och hwad sedhan är förbättrat.”

Så lyder inledningen till Villstads kyrkas äldsta inventarium, som till sin huvuddel är upprättat 1621. Först i den långa raden av mer eller mindre värdefulla ägodelar är antecknat fyra bokverk nämligen:

”Biblia Svensk af dhet gamle Trycket
Handbook
Novum Testamentum på Swensko
Harmonia Evangelistarum Buntingij Swensk.”

Några av dessa böcker kom att utgöra grunden till den boksamling, som under mer än 250 år stod till sockenbornas förfogande och gick under namnet kyrkans böcker.

Fram till 1683 tillfördes boksamlingen följande fem böcker ”kiöpte för Kyrkiones penningar”:

”Biskop Angermannus’ Likpredikningar
Petrus Rudbeckius’ Psalmbok
Ärkebiskop Paulinus’ Psalmbok
Tryckt sångbok och
Konkordieformeln.”

Boksamlingen bestod således uteslutande av religiös litteratur, men under 1700-talet inköptes ett flertal böcker med profant innehåll av vilka följande bör nämnas:

”Darelli Sockenapotek
Wadström Underrättelse om veneriska sjukdomens botande

HARMONIA EVANGELISTARUM.

Gengångna
och endrechtigh the fyra helga Gwange-

listers Tillsammansställelse/ och hwilken är then vnder sköne
eröfveliga och lustiga wärs Herres och Frelsermans Jesu Christi hela Lefwernes
Historia uti en gånka richteig ordning förö/ och Tärren utaf alla fyra Ewangelisterna same
mandragen/ at man alla omständigheter hoos hwar andre haffuer/ medh tidsens riktneghet/ i wad
åhr/ månader och dagar/ hwar Ewangelist Historie född är/ måhta tröfveligh och lustigh til at
läsa/ medh widhängda the helga Apostlars Gärningar/ och så i wisa råder och åhr
afdeelte/ til thena helga Apostlars Pauli Epistlars förklarung
gånka nyttige och tänklige.

VITA S. IOHANNIS BAPTISTÆ.

Thet är:
Thens helge Johannis Doparens hela Lefwerne/ ifrå hans
Afsluse och Födelse/ in til hans dödh och begrafning/ medh alla tidsens omständiga
heter/ rum och bedriffter/ gånka grundeligen beskrifwte/ och hans Predikambetes åhr
ordenteligen afdeelt/ och Fortteligen utlagde och förklarad.

PAEDIA DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI.

Thet är:
Then måhta sköne tröfstrüke Historia/ om Gudz Sons wärs
Herres Jesu Christi Barndom och Upwåxt/ ifrå hans Afsluse och Födelse
in til thet trettionde hans Alderdoms åhr/ effter alla tidsens omständigheter/ rum och be-
driffter/ utaf thet Grewiste och Grewiste tungomåla värs grund och fundament/ gånka egeneligen
utlagde och förklarad/ och medh vnder sköne Historier och utwalde Exempler beprödd/
hwilke wärs lustige och lustige åro til at läsa.

H. Henrico Bunting / Kyrkioherde i Grunow

och Brunswijks Land.

och utaff Lyfte Tungomålet förswenskat af
**Hans Påwelson Low / Borgare i then Furstlige
Stad i Norrköping.**

Cum Gratia & Privilegio.

Tryckt i Stockholm/hoos Ignatium Meurer/ Åhr 1617.

Titelbladet till Harmonia Evangelistarum av den tyske teologen Henrik Bunting. Boken skänktes till Villstads kyrka 1620 av Swen Larsson från Isberga. Harmonia Evangelistarum är ett försök att omredigera de fyra evangelierna till ett. Den svenska översättningen är utförd av borgaren i Norrköping Hans Påwelson-Low och tryckt 1617.

Linnaeus' Biskötsel
Winblad Underrättelse om allmogens byggnader
„ Om tegelbruks inrättande
Hülphers' Underrättelser om orgelverk.”

Ansträngningar gjordes på skilda håll — inte minst från prästerskapets sida — att få till stånd biblioteksverksamhet vid sockenkyrkorna. Mest bekant bland dessa försök är biskop Spegels uppmaning till församlingarna i Linköpings stift att åtminstone skaffa en bibel ”vilken skall lånas ut till allmogen, gård från gård”.

Tid efter annan utsändes kungliga cirkulär, i vilka socknarna anmanades att skaffa böcker till sina kyrkor. År 1721 gällde den utsända skrivelsen förvärv av Dryselii *Kyrkohistoria*, följande år inbjöds till subskription på *Scriveris Själaskatt* och 1752 tillrättades församlingarna att inköpa Luthers *Postilla* för att nämna några exempel.

Läskunniga sockenbor fick tydligen pastors tillstånd att låna hem kyrkans böcker, som därefter cirkulerade ”gård från gård” hela socknen kring. Lånetiderna blev långa och för att i någon mån kontrollera verksamheten beslutades på sockenstämma den 21 maj 1735 att ”inga af kyrkans böcker skulle utan revers blifwa utlånte”. Böckerna lästes och tummades flitigt och hanterades tydligen illa under kringskickandet, varför biskop Lund vid visitationen 1737 föreslog, att de i sakristian förvarade ”gamla obrukl. . . böcker” måtte tillsammans med andra utslitna inventarier säljas på auktion.

I det ovan nämnda kungliga cirkuläret från 1752 underströks betydelsen av att den till inköp rekommenderade boken ej bleve liggande obrukad i kyrkan ”utan alla församlingens ledamöter, den ena efter den andra, upplåten att läsas och nyttjas”. Varje boklånare ”både lärare och åhörare” borde erlägga avgift alltefter bokens värde och lånetidens längd dock minst ”tre öre kopparmynt för varje vecka”.

Rätten att kräva avgift för boklån hade följaktligen nu fått statligt godkännande och de socknar, som ägde boksamlingar, tvekade ej att utnyttja denna möjlighet till inkomster. Att dessa blev obetydliga för Villstads del visar räkenskaperna. År 1757 t. ex. förekom blott två avgiftsbelagda boklån. ”Sven på Hyltetorpet, som haft then gamla Kyrkio Biblenn 1 1/2 åhr”, erlade 18 öre i

hyra och "Sven Klockare", som haft *Luthers Postilla* till låns en vecka, betalade in ett öre till kyrkokassan.

Under 1800-talets första hälft tillfördes biblioteket — främst på kyrkoherde Nordins initiativ — ett ganska stort antal nya böcker, bland vilka följande bör nämnas:

Pontin:	Sockenapotek
Ström:	Handbok för skogshushållare
Bexéll:	Symbolisk barnabok
Norborgs	Postilla
Jönköpings läns hushållningssällskaps handlingar, samtliga årgångar	
Lundkvist:	Juridisk handbok
Wieselgren:	Smålands beskrivning I—III
Tomas a Kempis:	Rosengården
Cnatingius:	Martin Luthers leverne
Allvin:	Beskrivning över Västbo
Tidskriften Läsning för folket 1835—1860 m. fl.	

Från början hade biblioteket sin plats i sakristian men flyttades någon gång vid mitten av 1800-talet upp på "speleskonken" och förestods av klockaren Lagerstedt. I enstaka fall lånade han ut böcker under årets lopp, men i regel skedde utlåningen på decembestämman, varvid lånetiden omfattade hela det kommande året. Vid utlåningen tillämpades auktionsförfarande. Böckerna ropades upp i tur och ordning efter bokförteckningen och den som därvid bjöd mest, fick låna den utropade boken.

Biblioteket omfattade vid denna tid omkring 80 volymer och inkomsten av låneverksamheten uppgick i regel till 10 rdr bco årligen.

Under 1800-talets senare hälft minskades intresset för biblioteket undan för undan och låneverksamheten upphörde helt vid utgången av år 1885.

Vid kyrkbranden 1910 räddades blott några få av "kyrkans böcker" och bland dem den värdefulla *Harmonia Evangelistarum*.

Hemmens boksamlingar.

I samband med en officiell förrättning i Villstad vid mitten av 1730-talet uppges, att många sockenbor var ägare till icke blott psalmböcker utan även biblar. Någon möjlighet att kontrollera dessa uppgifter finns numera icke, men av de äldsta bevarade bouppteckningarna — registrerade vid häradsrätten under 1750-talet — framgår att icke ett enda dödsbo ägde böcker.

Förövrigt är just bouppteckningarna vår enda källa till kunskap om förekomsten av böcker i allmogehemmen under äldre tider. De ger besked inte bara om bokbeståndens omfattning utan även deras sammansättning och värde. Endast i undantagsfall är böckerna värderade i klump. I regel är författarens namn och bokens titel så pass tydligt angivna, att det går att identifiera verket.

Efter en undersökning av 425 bouppteckningar — förvarade i Landsarkivet i Vadstena — upprättade efter villstadsbor, som avlidit under tiden 1760—1850, har följande uppgifter om de till kvarlåtenskapen hörande boksamlingarna kunnat upprättas.

Antalet böcker i varje bouppteckning	Antalet bouppteckningar	I % av hela antalet bouppteckningar
0	103	24,2
1	33	7,7
2	72	16,9
3	65	15,3
4	61	14,4
5	30	7,1
6—10	48	11,3
11—15	8	1,9
16 o. däröver	5	1,2
	425	100,0

Av ovanstående framgår att i nära en fjärdedel av det undersökta materialet saknades anteckningar om förekomst av böcker.

Sammansättningen av allmogehemmens små boksamlingar är av stort intresse. Det visar sig nämligen att psalmboken var den verkliga folkboken i Villstad. Först i andra rummet kom bibeln. Bland övriga böcker kan nämnas *Missanders Postilla* (ofta kallad *Ödmans*

Postilla efter översättaren kyrkoherden i Gällstad Daniel Ödman), *Luthers Postilla*, Svedbergs *Sanctificatio sabatti*, *Norborgs Postilla* m. fl. tillhörande epokens främsta predikosamlingar. Av religiös litteratur i övrigt bör framhållas *Rätt väg till det eviga livet* av Jersin, *Den oskattbara nådenes tid* av Ramus, *Brinnande böneoffer* av Enroth, *Den heliga hustavlan* av Peter Murbeck, *Nådenes ordning till saligheten* av David Hollazius m. fl.

En annan intressant iakttagelse rörande bokvalet är att sådana böcker som Brags och Güttners postillor samt Sions sånger, vilka har herrnhutisk anknytning, hade letat sig fram till våra bygder. Även böcker med pietistiskt innehåll, t. ex. *Tollesons predikningar*, hade funnit läsare i Villstad.

Någon bestämd tendens vid valet av profana böcker har icke kunnat iakttagas även om enstaka exemplar av lagböcker, läkarböcker och för lantushållningen avsedda böcker förekommer.

Det undersökta materialet upptar sammanlagt 1.302 böcker, vilka efter innehåll fördelas på följande sätt.

Böckernas art	Antal	I % av hela antalet
Biblar	177	13,6
Nya testamenten	16	1,2
Psalmböcker	512	39,3
Postillor	95	7,3
Andra namngivna andaktsböcker	79	6,0
Andra icke namngivna andaktsböcker	83	6,4
Böneböcker	36	2,8
Katekeser	69	5,3
Sions sånger	7	0,5
Namngivna böcker med profant innehåll	32	2,5
Icke namngivna böcker med profant innehåll	190	14,6
Räkneböcker	6	0,5
	1.302	100,0

I åtskilliga bouppteckningar påträffades rubrikerna "andra gudelige böcker" eller "några små böcker" under vilka beteckningar torde kunna sammanföras de — under den tid utredningen omfattar — i stora upplagor spridda traktaterna och skillingtrycken, men då boktitlar och bestämt antal icke angivits i dessa fall, har trycken icke kunnat införas i utredningen.

Bokägandet var förr liksom nu för tiden inte alltid betingat av den dödes ekonomiska ställning i livstiden. Många välsituerade bönder hade ägt få böcker eller inga alls. Som exempel härpå kan nämnas den mycket förmögne "dannemannen Nils Jonasson i Yxebo", vars kvarlåtenskap värderas till 2.749 rdr bco, men som endast ägt 3 gamla psalmböcker, 1 liten andaktsbok och 1 katekes uppskattade till 14 skillings värde. "Avskedade soldaten Magnus Elm" — backstugusittare under Älagård — var så fattig att hans efterlämnade ägodelar knappt täckte begravningskostnaderna, men hans bibliotek värderades till fem gånger mer än Yxebo bondens.

Elms bibliotek såg ut så här:

"1 Bibel	24 skilling
1 psalmbok	12 "
1 Den korta och oskattbara nådenes tid	8 "
1 Dito — sliten	4 "
1 Himmelsk örtegårds sällskap	8 "
1 lagbok	16 "
1 bibok (skriven av Petrus Linaeus)	4 "
1 läkarbok	4 "
Summa	80 skilling =
	1 rdr 32 sk bco"

I jämförelse med förhållandena i våra dagar måste de boksamlingar, som redovisats här ovan anses vara obetydliga och av ringa värde. Men trots sin obetydlighet har de med all säkerhet spelat en icke oväsentlig roll i vår sockens andliga och kulturella liv. Det tryckta ordet vägde tyngre förr än nu. Böcker var dyra och svåråtkomliga och fick även av den anledningen stort värde för ägaren. De lästes flitigt — därom vittnar de nötta exemplar som bevarats till vår tid — de begrundades och diskuterades i långt högre grad än vad som i allmänhet sker med böcker i vår tid med dess överflöd på litteratur.

Sockenbibliotek.

I den promemoria, som lektor Abraham Rundbäck översände till Villstads skolstyrelse efter inspektionen av församlingens folkskola den 3 maj 1862, framfördes bl. a. kravet på att ett sockenbibliotek

skulle inrättas. Skolstyrelsen ställde sig välvillig till förslaget och i dess protokoll från den 8 juli samma år heter det att styrelsen var "övertygad om gagneligheten och nyttan av ett gott sockenbibliotek och föreslår att ett sådant inrättas!"

Det dröjde emellertid två år innan stämman fann tiden vara inne att avgöra frågan. Den 23 november 1864 beslutades att ett bibliotek skulle inrättas. Samtidigt beviljades anslag med 25 riksdaler för vartdera av åren 1864 och 1865 samt 10 rdr för 1866. Till bibliotekarie utsågs folkskolläraren Emanuel Johansson, som bemyndigades att inköpa följande 25 böcker:

Wistrand, Husmedicin	3,50	rdr	rmt
Florman, Husdjurens vård och skötsel	2,00	"	"
Lundeqvist, Lanthushållning	5,50	"	"
Nyaste bivännen	1,50	"	"
Ström, Skogshushållning	0,70	"	"
Abboth, Fridens väg	1,00	"	"
" Barndomshemmet	1,25	"	"
Sköldberg, Beskrivning över Skandinavien	1,75	"	"
Pontoppidan, Menoza del 1	1,30	"	"
" " " 2	1,30	"	"
" " " 3	1,37	"	"
Sellergren, Brev, delarna 1 och 2	1,87	"	"
" " " 3 och 4	1,87	"	"
Passionerna av Deseurat (?)	5,00	"	"
Hartman, Lycksalighetslära	1,37	"	"
Combé, Huvudlära	4,00	"	"
Abboth, Barndomshemmet (reservex.)	1,30	"	"
" Modershemmet	1,30	"	"
Collin, Sättet att vårda barn	1,00	"	"
Ekström, Trädgårdsbok	0,75	"	"
Sellergren, Supplement till Brev	0,75	"	"
Evangeliska fosterlandsstiftelsens predikosamlingar			
1:a årgången	2,75	"	"
dito 2:a "	2,75	"	"
dito 3:e "	2,75	"	"
dito 4:e "	2,75	"	"
Summa	51,38	rdr	rmt

Utöver dessa 25 böcker ägde biblioteket 15 årgångar av den mycket populära tidskriften Läsning för folket, som enligt riksdagsbeslut 1856—58 som gåva tilldelats varje församling i riket.

Fram till 1870 ökades bokbeståndet till 64 band. Samma år var boklånen 55. År 1882 fanns i biblioteket 99 inbundna böcker.

Under åren 1867—74 beviljade stämman i anslag till biblioteksverksamheten sammanlagt 35 rdr rmt. Fr. o. m. 1875 t. o. m. 1895 tillskötts 90 kronor, men under det följande decenniet beviljades inga anslag.

År 1905 överflyttades huvudmannskapet för biblioteket från den kyrkliga till den borgerliga kommunen. Kommunalnämnden utarbetade nya stadgar för verksamheten. Enligt dessa skulle styrelsen bestå av tre personer. Avgift för boklån skulle i fortsättningen utgå med 2 % av den lånade bokens värde. Kommunalstämman fastställde stadgarna och anvisade samtidigt 25 kronor för inköp av nya böcker.

Sockenbiblioteket, som ända från starten 1864 varit placerat i Kyrkskolan, flyttades nu till Smålandsstenars skola och till bibliotekarie utsågs folkskolläraren Willstrand.

Efter stämmans kraftyttring 1905 beviljades inga anslag till biblioteksverksamheten och från 1909 till dess boksamlingen skingrades 1929 köptes inte en enda bok. Bokbeståndet, som 1909 uppgick till 142 volymer, var vid bibliotekets nedläggning inte bara i mycket dåligt skick utan även i hög grad inaktuellt.

Folkbibliotek.

Det gamla sockenbiblioteket förde — vilket här ovan påpekats — en tynande tillvaro under decennierna före nedläggningen. Vid flera tillfällen framfördes krav på antingen upprustning av bokbeståndet eller skapandet av ett helt nytt bibliotek. Ingenting av dessa framställningar beaktades eller ledde till resultat.

Kommunens ljumma inställning till biblioteksfrågan blev den främsta anledningen till att bygdens nykterhets- och folkbildningsorganisationer försökte sig på uppgiften att ge de läshungriga bland såväl organisationernas egna medlemmar som bland allmänheten tillgång till god litteratur.

Sålunda anskaffade logen Segerbaneret i Smålandsstenar omkring 1915 en samling böcker för utlåning. Genom ekonomiska uppoff-

ringar från föreningens sida och sedermera med stöd av relativt obetydliga kommunala och statliga anslag lyckades man med tiden skapa ett mycket värdefullt bibliotek.

Logen Nordins Minne i Löbbo startade redan 1910 ett bibliotek, som inte bara blev centrum i föreningens studiearbete utan även flitigt begagnades av allmänheten.

Svenska Landsbygdens Studieförbunds lokalavdelning i Villstad lade i början av 1930-talet grunden till ett eget bibliotek, som även det fick stor allmän betydelse.

År 1943 beslöt ABF-avdelningen i Smålandsstenar att som stöd för de till föreningen anslutna studiecirkelarna grunda ett bibliotek, vilket var tillgängligt även för den bokintresserade allmänheten.

De nämnda föreningsbiblioteken har utan tvekan betytt mycket för bygdens kulturella liv. Men då de var splittrade i relativt små enheter och då föreningarnas ekonomiska resurser ej medgav tillräckligt snabb tillväxt, blev behovet av ett modernt folkbibliotek allt tydligare.

Efter en grundlig utredning av folkbiblioteksfrågan beslutade de nämnda organisationerna 1954 att utan ersättning överlämna sina boksamlingar till Villstads kommun med villkor att kommunen, med föreningsbiblioteken som grund, förband sig att bygga upp ett rikhaltigt och modernt organiserat folkbibliotek. Kommunalfullmäktige beslöt i enlighet med förslaget och tog med tacksamhet emot den erbjudna bokgåvan, som hade följande omfattning:

från logen Segerbaneret	överlämnades	1.134	volymer
„ „ Nordins Minne	„	775	„
„ SLS-avdelningen	„	509	„
„ ABF-avdelningen	„	596	„
	Summa	3.014	volymer

Sedan viss gallring skett bland de överlämnade böckerna, fick det nyinrättade folkbiblioteket redan vid starten 2.857 band. År 1960 hade bokbeståndet ökat till 5.560 och vid 1967 års slut till 8.287 band.

Boklänens antal har ökat i takt med bibliotekets utbyggnad från 2.340 begynnelseåret till 13.511 under 1967.

Kommunens kostnader för bokinköp och drift har givetvis också ökat. År 1954 var anslaget begränsat till 5.000 kronor men uppgår 1967 till inte mindre än 45.000 kronor.

Folkskollärare Erik Andersson var bibliotekarie och föreståndare för centralbiblioteket 1/1 1942—30/6 1968.

Uno Träff foto.

Under hela uppbyggnadstiden från 1954 till 1967 har målarmästaren Axel Gustavsson varit bibliotekarie.

Biblioteket är numera inrymt i tidsenliga lokaler i fastigheten Malmgatan 5.

Sedan den 1 december 1959 är biblioteksfilial inrättad i Skeppshult. Bokutlåning sker även i NTO-gården i Rockenåsen och Bygdegården i Brotorpet.

Skolbibliotek I.

Det gamla sockenbiblioteket hade i viss utsträckning tjänat som skolbibliotek, men sedan det även i detta avseende upphört att fungera, väcktes i början av 1930-talet förslag om inrättande av

ett särskilt bibliotek lämpat efter skolbarnens behov. En plan härför jämte kostnadsberäkning utarbetades och framlades inför skolstyrelsen. Vid frågans behandling uttalades oro för att ett skolbibliotek skulle minska barnens intresse för läsläsningen. Några ledamöter anmärkte på att litteraturförteckningen — som bifogats förslaget — upptog åtskilliga ”romaneböcker”, vilka utan motivering betecknades som ”onda frukter på kunskapens träd”. Av den anledningen samt därför att ordnandet av ett bibliotek kostade pengar — även om det bara rörde sig om 100 kronor årligen — yrkades avslag. Vid frågans avgörande röstade endast en ledamot för inrättande av skolbibliotek, alla de övriga emot.

Efter detta snöpliga nederlag för lärarkåren vilade biblioteksfrågan i mer än 10 år. När den på nytt togs upp till behandling i skolstyrelsen, vädrades inget av de gamla argumenten mot inrättande av skolbibliotek. Man var tvärt om överlag mycket positivt inställd och beslutade enhälligt att ett bibliotek skulle inrättas för hela skoldistriktet, varefter ett anslag på 100 kronor beviljades.

Till bibliotekarie och organisatör av verksamheten utsågs folkskolläraren Erik Andersson.

Med de kommunala anslagen och tillskott av penningmedel från andra källor skapade den nyvalde bibliotekarien ett redan från början kvalitativt och senare, när tillgångarna blev större, ett även kvantitativt mycket förnämligt skolbibliotek. Bokcentralen förlades till Smålandsstenars skola. Därifrån utsändes vid terminernas början boklådor till distriktets övriga skolor.

Genom initiativ från bibliotekariens sida blev alla lärosalar inom distriktet utrustade med s. k. klassrumsbibliotek innehållande uppslagsböcker, facklitteratur och bredvidläsningsböcker. Till denna utrustning har särskilda anslag beviljats.

För att öka de ungas förmåga att välja det bästa bland böckernas mångfald samt att läsa på rätt sätt uppdrogs åt folkskollärare Andersson att meddela undervisning i bokkunskap vid samtliga kommunens folkskolor. Denna betydelsefulla verksamhet upphörde emellertid 1961 i samband med Anderssons avsked från folkskollärartjänsten. Efter framställning från skolstyrelsen stod han dock kvar som bibliotekarie till utgången av läsåret 1967—68.

Till belysning av biblioteksverksamhetens utveckling må följande siffror anföras:

kommunalt anslag för	år 1942—45	100 kronor årligen		
„	„	„	år 1946—49	400 „
„	„	„	år 1950—55	600 „
„	„	„	år 1956—57	2.600 „
„	„	„	år 1958—62	4.800 „
„	„	„	år 1963—65	5.500 „
„	„	„	år 1966—67	7.000 „

Bokbeståndet har successivt ökats och uppgår vid utgången av läsåret 1966—67 till 5.487 band.

Boklårens antal har ökats från några hundra under bibliotekets första verksamhetsår till inte mindre än 16.134 under läsåret 1966—67.

Skolbibliotek II.

År 1942 väcktes förslag om inrättandet av ett lärjungebibliotek vid Smålandsstenars högre folkskola (nuvarande kommunala realskolan). Förslaget bifölls av skolstyrelsen, som av tillgängliga medel anvisade 200 kronor till inköp av böcker. Under årens lopp har anslagen höjts undan för undan och var 1968 uppe i 7.000 kronor. (En del av denna summa används för inköp av böcker till referensbiblioteket).

Genom de ökade anslagen har det varit möjligt att bygga upp en förnämlig boksamling, som från några få volymer 1942 ökats till 2.600 bokband år 1968.

Biblioteket har en rikhaltig för skolarbetet väl avpassad samling facklitteratur, som flitigt anlitas. Även hemlånen är i ständigt stigande och uppgick under det senaste redovisningsåret till inte mindre än 3.200.

För att ge lärarpersonalen tillgång till lämplig facklitteratur har vid sidan av lärjungebiblioteket ett välförsett referensbibliotek skapats. Vid slutet av läsåret 1967—68 omfattade det omkring 2.000 band.

Under första decenniet av bibliotekets tillvaro skedde ständiga ombyten på bibliotekarieposten. Sedan 1952 har följande lärare vid skolan tjänstgjort som bibliotekarier:

Fil. mag. Vilma Holmgren	1952—1963
Fil. mag. Bo Träff	1963—

HÖGRE FOLKSKOLA — KOMMUNAL REALSKOLA

Hösten 1937 framförde ett antal målsmän i en skrivelse till folkskolstyrelsen önskemål om inrättande av en högre folkskola i Smålandsstenar. Med anledning av skrivelsen beslöt skolstyrelsen att dels hos Kungl. skolöverstyrelsen inhämta upplysningar om möjligheterna att inrätta en sådan skola, dels utreda hur stora kostnaderna skulle bli för kommunens vidkommande.

Den 4 september 1937 kunde folkskolestyrelsen med utredningsmaterialet som grund ingå till kommunalfullmäktige med förslag att en högre folkskola skulle inrättas från höstterminen 1938 och att erforderliga medel måtte anvisas. Vidare föreslog styrelsen att gamla folkskolan skulle byggas om till lokaler för den högre folkskolan.

Kommunalfullmäktige ställde sig mycket välvilligt till skolstyrelsens förslag och tillsatte en kommitté, att under kyrkoherde David Holmbrings ledning göra vissa kompletterande utredningar samt att söka utröna hur stort elevantalet komme att bli under första läsåret.

Vid sammanträde i februari 1938 förelåg den begärda utredningen och kommunalfullmäktige beslutade att i ekonomiskt avseende garantera skolans bestånd samt utsåg en interimsstyrelse, som fick i uppdrag att dels utarbeta planer för skolans verksamhet, dels ingiva erforderliga ansökningshandlingar till vederbörande myndigheter.

Så snart fullmäktiges beslut vunnit laga kraft ingick interimsstyrelsen med ansökan till Kungl. Maj:t om tillstånd att inrätta skolan, ansökan om statsbidrag till verksamheten samt anhållan att till handlingarna fogat förslag till reglemente måtte fastställas.

Sedan Kungl. Maj:t den 19 augusti 1938 bifallit de gjorda framställningarna, valdes fil. mag. Tore Isakson från Skövde till e. o. ämneslärare vid skolan. Anhållan ingavs därefter till skolöverstyrelsen att Isakson måtte förordnas till rektor.

Kommunalkamrer Karl Nilsson var styrelsens ordförande och drivande kraft under de för skolans bestånd bekymmersamma åren på 1940/1950-talen.

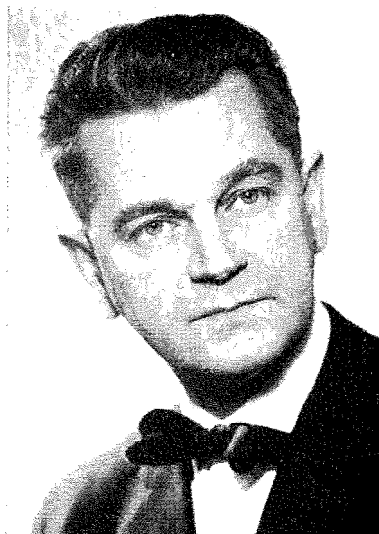
Fil. mag. Tore Isakson. Rektor vid Smålandsstenars Högre folkskola/Kommunala realskola 1938—1956.

Syskonen Johanssons Foto.

Det av Kungl. Maj:t fastställda reglementet tillät en 2-årig högre folkskola, men på grund av den stora elevtillströmningen — inte minst från grannkommunerna — erhöles tillstånd till skolans utbyggnad 1940—41 till 3-årig och följande år till 4-årig högre folkskola.

Sedan skolan varit i verksamhet i fyra år, stod eleverna i fjärde klassen redo att avlägga realexamen. De skriftliga proven hade med skolöverstyrelsens tillstånd anordnats vid skolan. Av de 29 ungdomar, som 1938 intagits i skolans första klass, återstod 1942 endast tio. Dessa deltog som privatister i muntlig realexamen vid Högre allmänna läroverket i Halmstad den 28 och 29 maj 1942.

Redan från början var det styrelsens avsikt att söka utveckla skolan till kommunal mellanskola med examensrätt. I överensstämmelse härmed ingav styrelsen den 17 oktober 1942 ansökan till Kungl. Maj:t om rätt att genomföra en omorganisation i antydd riktning. Till stöd för framställningen framhölls att elevtillströmningen inte bara från Villstad utan även från närliggande kommuner varit

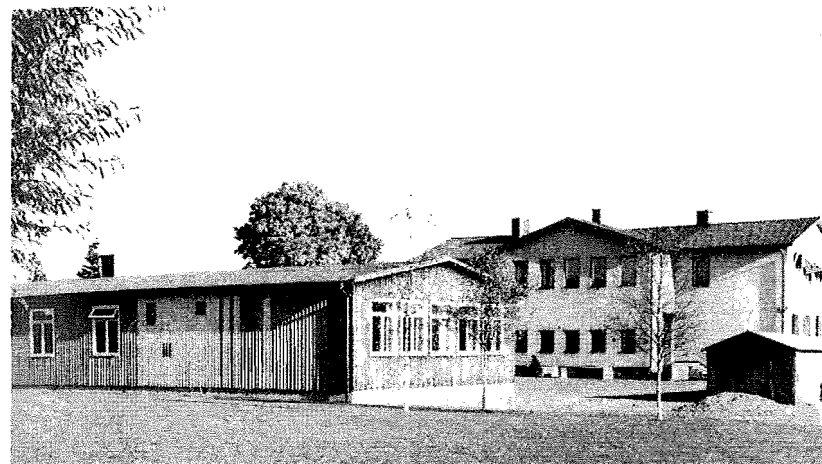

Disponent Ture André. Ordförande i Kommunala realskolans styrelse 1/7 1956—30/6 1958 och sedan i juli 1958 i Villstads skolstyrelse.

Syskonen Johanssons Foto.

anmärkningsvärt stor. Detta visade att behov förelåg av en mellanskola i Smålandsstenar. Ansökan, som avstyrkts av skolöverstyrelsen, lämnades av Kungl. Maj:t enligt beslut den 13 oktober 1944 utan åtgärd.

Den år 1940 av riksdagen tillsatta skolkommissionen hade enligt direktiven fått i uppdrag att bl. a. undersöka behovet av högre skolor på landsbygden. Styrelsen såg häri en möjlighet att få behovsfrågan prövad på nytt. Redan den 30 september 1944 ingavs därför en ny ansökan, som av skolöverstyrelsen remitterades till skolkommissionen. Där blev emellertid ärendet liggande. Ännu efter 2 1/2 år hade det ej underställts Kungl. Maj:t för prövning. På nyåret 1947 beslöt därför styrelsen att hos skolöverstyrelsen anhålla, att ansökan måtte upptagas till behandling snarast möjligt. Sedan denna myndighet i förnyat yttrande tillstyrkt ansökan, fattade regeringen beslut den 13 juni 1947 om att högre folkskolan i Smålandsstenar skulle omorganiseras till kommunal mellanskola från den 1 juli samma år. Därmed hade nio års ansträngningar krönts med framgång.

Kommunala realskolan. I förgrunden den 1957 uppförda klassrumspaviljongen.

Uno Träff foto.

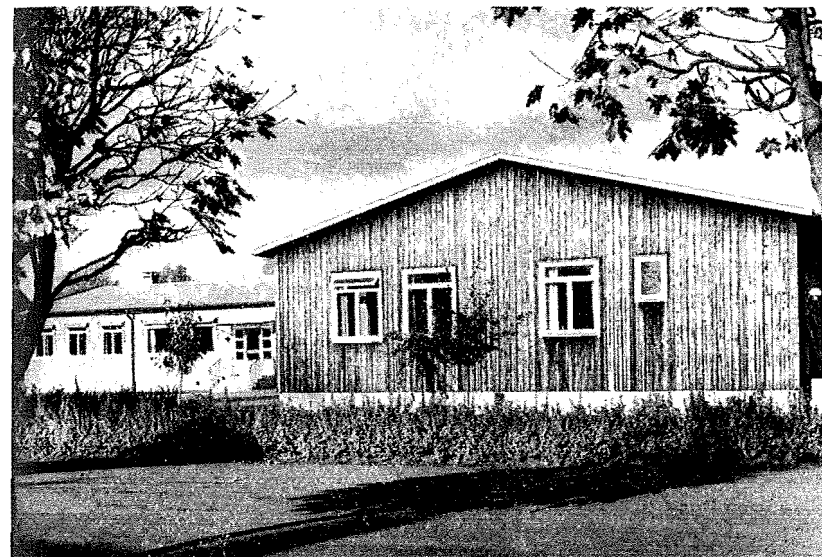
Vid kommunalfullmäktiges sammanträde den 13 december 1947 utsågs högre folkskolans styrelse att vara styrelse för kommunala mellanskolan. Med utgången av juni månad 1958 har kommunala mellanskolan/realskolan icke längre egen styrelse. Det kan därför vara på sin plats att nämna de personer, som under de i vår sockens skolhistoria händelserika åren mellan 1938 och 1958 stod i ledningen för sagda skola.

David Holmbring,	ordförande i styrelsen	1938—1941
Karl Nilsson,	ledamot av styrelsen	1938—1941
	ordförande i styrelsen	1941—1956
Ture André,	ordförande i styrelsen	1957—30/6 1958
Herman Gabriëlsson,	ledamot av „	1941—1956
Anders Pettersson,	„ „ „	1938—1952
Fritz Nilsson,	„ „ „	1938—1952
Anders Andersson,	„ „ „	1938—1952
Georg Salomonsson,	„ „ „	1938—1952
Uno Träff	„ „ „	1938—30/6 1958
J. R. Cederhag	„ „ „	1953—30/6 1958
Anna Pettersson,	„ „ „	1953—1956
Johan Karlsson,	„ „ „	1953—30/6 1958
Ivar Pettersson,	„ „ „	1953—30/6 1958

Karin Pettersson	„	„	„	1957—30/6 1958
Tyra Pettersson,	„	„	„	1957—30/6 1958
Tore Isaksson, rektor				9/9 1938—30/6 1956
Holger Holmgren, rektor				1/7 1956—

Under sitt första läsår disponerade högre folkskolan ett klassrum i folkskolan. Men redan året därpå behövdes två lärosalar. Dessa kunde man inte få i folkskolan. Förslag väcktes då att bygga om den ej längre i bruk varande gamla folkskolan. En skyndsamt utredning sattes igång, ritningar utarbetades och kostnadsförslag upprättades. Detaljerat förslag förelades kommunalfullmäktige den 27 mars 1939, som beslöt i enlighet därmed. För en kostnad av omkring 90.000 kronor erhöles 4 klassrum, lärarrum, materielrum och övriga erforderliga utrymmen samt hel källarvåning. Senare har om- och tillbyggnader skett i takt med det ökade elevantalet. År 1957 uppfördes en fristående klassrumspaviljong innehållande tre undervisningslokaler och 1967 en särskild byggnad inrymmande bl. a. rektorsexpedition.

För grundskolans högstadium har sedan länge en helt ny skolbyggnad planerats och under hösten 1968 påbörjats. Den beräknas kunna tas i bruk i början av 1970-talet.

Hemtekniska skolan i Smålandsstenar.

Uno Träff foto.

KOMMUNAL YRKESSKOLA

På förslag av Smålandsstenars hantverksförening beslutade Villstads kommunalfullmäktige 1940 att en kommunal yrkesskola skulle inrättas i socknen. Verksamheten tog sin början vårterminen 1941. Skolan organiserades som aftonskola och kurserna grupperades under ämnesrubrikerna: hem och hushåll, handel och praktiska yrken. Husmodersutbildningen har i huvudsak omfattat kurser i matlagning, konservering, barnavård, sömnad och vävning.

I slutet av 1940-talet anordnades under några år husmoderskurser omfattande 800 undervisningstimmar fördelade på fem månader och med undervisningen förlagd till dagtid. Eleverna i dessa kurser erhöles betydande stipendier av statsmedel.

Fabrikör Enock Hallgren. Rektor vid yrkesskolan sedan 1954.

Syskonen Johanssons Foto.

Handelsundervisningen har främst syftat till att ge inom detta arbetsområde anställda ökade kunskaper i bokföring, handelsräkning, kalkylation, maskinskrivning, reklamteckning och främmande språk.

Yrkeskurserna är avpassade dels för ortens småindustriidkare, dels de anställda inom småindustrin. Bland kurserna kan nämnas bokföring med självdeklaration, yrkes- och konstruktionsritning samt yrkesräkning. Decentraliserade kurser för unga bilmekaniker och kurser i svetsning har under de senaste åren också anordnats.

Vid mitten av 1950-talet väcktes förslag om inrättande av en hemteknisk skola för södra delen av Västbo härad. Sedan frågan utretts fattades beslut att en sådan skola skulle uppföras i Smålandsstenar. Vid höstterminens början 1960 var skolan färdig att ta emot den första elevkullen.

Kostnaderna för skolbygget uppgick till 232.000 kronor. Härav utgjorde statsbidraget 129.000 och landstingsbidraget 46.000 kronor. Kommunens andel stannade vid 57.000 kronor.

Huvudkursen i hemtekniska skolan är ettårig och förlagd till dagtid.

Yrkesskolan är sedan 1958 inlemmad i kommunens allmänna skolväsen. Rektorer har varit:

överlärare Uno Träff	1941—1954
fabrikören Enock Hallgren	1954—

DONATIONER TILL SKOLVASENDET

1. Nordins och hans makas donationsfond.

”Som jag, född och boende inom Wilstad församling äger något mera af denna verdens fåfängliga goda än jag kan för närvarande behöfva, och icke äger några barn att det samma öfverlemnna, har jag under åtankan af Frälsarens ord: Varen Barmhertige, såsom Eder Himmelske fader barmhertig är, i samråd med min maka, beslutat att gifva något af vår förmögenhet till de fattigas understöd; Och som vi härmed icke äsyfta pris och beröm af menniskor, villja vi, under åtankan på Frälsarens ord: När du gifver allmosor, låt icke den högra handen veta, hvad den vänstra gör, vara och blifva okände gifvare, vetandes, att Gud, som i löndom ser våra hjertans uppsåt, det vedergäller i sinom tid: Vi skänka och gifva således, till ett stående Capital (200 RD Rgs) Ett hundrade Sextiosex Riksdaler 32 s. Riksgälds sedlar, för everldeliga tider, hvarå räntan efter Lag användes till sådane barns undervisning i Christendomen, inom Wilstad församling, som icke äga föräldrar eller andra släktingar, som kunna gifva dem någon undervisning uti kristendomens första och nödvändiga Lärostycken; Skulle icke sådane barn finnas inom Wilstad församling, utdelas interessen (= räntan) af nämde Capital till sådane fattige inom Wilstad församling, som antingen af ålderdom eller annan likhet icke förmå, att gå omkring för att få hjälp af andra. Vår disposition villja vi uppdraga åt Herr Kyrkoherden Nordin i Wilstad, att, ensam under sin embetsmannatid vid Wilstad Pastorat besörja. Sedan önska vi, att det handhafves af Pastor i Wilstad och utdelas af honom i samråd med kyrkovärdarne, eller församlingens äldste.

—1819
Testator

Skomakaren Lars Svensson.

Att Testator rättat Testamentssumman ifrån 200 Rd Rgs till 166 Rd 32 s. Rgs intyga

J. Hall

J. Nyman

S. M. adj.

Likheten bevittnas af D. Nordin.

Att Testator icke inlemnade penningar, utan till donation transporterade en Revers, der låntagaren, enligt testators begifvande, i vissa år förbundit sig betala endast 5 för hundra-

Daniel Nordin.”

Av donationsbrevets formulering får man det intrycket att Nordin var ombud för ett par makar, som ”äger något mera” än de för sitt uppehälle behövde. Villstadsborna kom dock snart underfund med vem donatorn var. Men varför deras vördade själasörjare inte ville stå för gåvan till socknens fattiga barn, hade man svårt att begripa.

I en remiss till Växjö domkapitel den 6 juli 1824 skriver Nordin: ”Bonden Peter Bengtsson i Högsberg har anslagit 111. 5. 4. Rdr Bco till fattige barns undervisning inom församlingen.” Och i den äm-

betsberättelse som biskop Tegnér avlämnade vid prästmötet i Växjö 1836 finns en likalydande uppgift intagen. — Även i officiella inlagor sökte således Nordin ge sken av, att han icke var donatorn.

Av donationen bildades den s. k. uppfostringskassan, vars avkastning användes till bestridande av kostnaderna för fattiga barns undervisning. Kassans hela behållning — 259.36.6. rdr bco — överfördes 1847 till skolkassan.

2. "Bergadonationen".

Vid stämma i juni 1880 meddelades, att Maria Samuelsdotter-Berg till församlingens folkskola donerat 1.000 kronor dock med villkor att donator fick uppbara räntan på kapitalet under sin återstående livstid.

År 1888 delades donationsmedeln lika mellan församlingens båda skoldistrikt. Södra distriktet använde sin del till bestridande av kostnader för skolhusbygget i Smålandsstenar.

3. "Prosten P. E. Oseen och hans maka Anne Charlotte född Planting-Gyllenbågas donationsfond".

Den 28 december 1905 överlämnades till församlingen ett av änkefru Oseen upprättat donationsbrev på 1.000 kronor. Beloppet skulle först efter hennes död utbetalas till skolrådet. Räntan skulle årligen utdelas till "behövande, flitiga och välartade skolbarn till böcker, mat och kläder".

Fondens behållning var den 1/1 1968: 1.128 kronor.

4. Skomakaren Lars Svenssons donationsfond.

Skomakaren Lars Svensson förordnade genom testamente att vid hans frånfälle 2.000 kronor av boets behållning skulle bildas en fond "varav årliga räntan skulle användas till inköp av skor åt behövande barn vid Villstads Kyrkskola".

Enligt donators föreskrift skulle fonden förvaltas av skolrådet.

Fondens behållning var den 1/1 1968: 2.804 kronor.

5. Anna och M. L. Willstrands premiefond.

Bankdirektören Folke Willstrand, Laholm överlämnade 1952 ett belopp på 10.000 kronor, varav skulle bildas en donationsfond till minne av donators föräldrar: framlidna Anna och Mårten Levin Willstrand.

Enligt donationsbrevet skall årligen 1/10 av räntan läggas till kapitalet. De återstående 9/10 skall vid varje läsårs slut utdelas som premier till förtjänta elever i avgångsklasserna vid distriktets folkskolor. (Med avgångsklass avsåg här donator klass 6).

Fördelningen skall under överlärares/rektors ordförandeskap verkställas av lärarna i berörda klasser.

Fondmedlen förvaltas av Villstads kommunalnämnd och är innestående i Laholms sparbank.

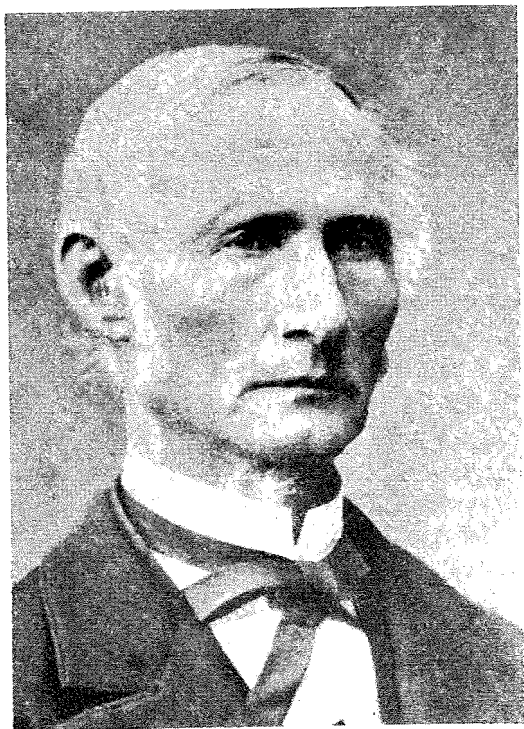
Fondens behållning den 1/1 1968: 11.562 kronor.

6. Hemmansägaren Leander Johanssons donationsfond.

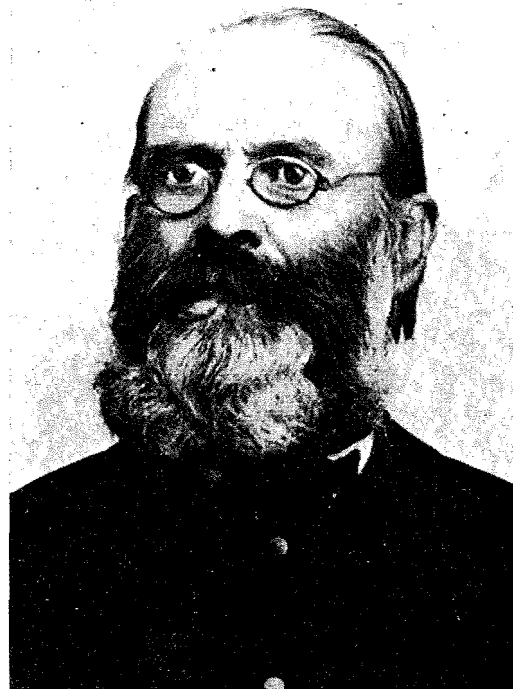
Förre hemmansägaren Leander Johansson, Rockenåsen, överlämnade den 5 september 1962 en donation på 5.000 kronor, varav räntan årligen skall utdelas som premier till flitiga barn företrädesvis i Kyrkskolan.

Helt lottlösa på premier hade skolbarnen inte varit under tidigare perioder av folkskolans tillvaro. Från mitten av 1860-talet hade nämligen Jönköpings läns landsting anslagit medel till premier att utdelas vid skolavslutningarna som belöning och uppmuntran till barn, som visat flit och gjort framsteg i skolarbetet. Under tioårsperioden 1866—1876 fick Villstads skola av detta anslag 11 rdr rmt årligen, som användes för inköp av premieböcker. Från 1877 utgick landstingsanslaget med 17,50 kronor och den förnämsta premien vid denna tid var Starbäckes karta över Sverige och Norge. Från 1881, till dess landstingspremierna upphörde, tilldelades flitiga villstadsbarn en sparbanksbok med ett grundbelopp på en krona.

NÅGRA AV DE LÄRARE SOM TJÄNSTGJORT
I VILLSTAD 1847—1969

Emanuel Johansson, Villstads förste folkskollärare, född i Askebo i Våthults socken den 23/3 1814 — död på Sannabacken den 17/12 1890. Johansson var anställd vid Villstads Kyrkskola 1847—1880. Vid avgången från lärartjänsten överlämnade församlingen som minnesgåva en större silverkanna med inskriptionen: Till skollärare E. Johansson för 33 års nitisk tjänst.

Justus Emil Lagerstedt, född den 4/10 1842 — död den 15/10 1929. Lagerstedt var anställd som folkskollärare, organist och klockare i Villstad 1/7 1881—31/12 1901. År 1880 fick Villstads församling tillstånd att förena folkskollärare-, organist- och klockaretjänsterna till en befattning. Denna lockade vid utannonseringen sju sökande. En av dessa uteslöts därför att han icke behärskade konsten att vaccinera och åderlåta. Två saknade kunskaper i åderlätning och var därför icke valbara. Lagerstedt, som var väl meriterad både som lärare och organist och dessutom skicklig vaccinator och åderlätare, fick förslagsrum. Vid valet erhöi han alla avgivna röster — tillsammans 3,625 fyrk.

Alexis Hultin, född den 23/6 1875 — död den 20/3 1936. Hultin var anställd som folkskollärare, organist och klockare i Villstad 1/1 1902—31/12 1924.

Emil Sandkvist, folkskollärare, organist och kantor i Villstad vt. 1925—30/6 1969. Tillsynslärare vid Kyrkskolan 1938—1969.

Syskonen Johanssons Foto.

Margareta Gabriellson. Anställd som folkskollärare vid Villstads Kyrkskola 1/1 1946—30/6 1969.

Greta Sandkvist, född den 26/7 1903 — död den 5/12 1968. Fru Sandkvist var anställd vid Kyrkskolan ht. 1924—30/6 1967.

Syskonen Johanssons Foto.

Mårten Levin Willstrand, född den 27/9 1865 — död den 19/12 1947. Willstrand var anställd vid Smålandsstenars skola 1/1 1891—30/6 1929. Vid avgången från lärartjänsten tilldelades han Patriotiska sällskapets guldmedalj.

Anna Blad, småskollärrinna vid Kalseströms skola 1/1 1914—30/6 1954.

Erik Andersson, folkskollärare vid Rockenåsens skola ht. 1928—30/6 1938 och vid Smålandsstenars skola 1/7 1938—30/6 1961.

Emma Ekström. Anställd som småskollärare i Villstads skoldistrikt vt. 1901—ht. 1917.

Hanna Larsson, född den 24/12 1890 — död den 23/9 1948. Fröken Larsson var anställd vid Eugeniahemmet i Stockholm ht. 1912—vt. 1918 och vid Smålandsstenars skola 1/7 1918 till sin död 1948.

Hulda Sandén. Anställd vid Kalseströms, Villstads, Slåthults, Rockenåsens och Smålandsstenars skolor ht. 1910—30/6 1951.

Syskonen Johanssons Foto.

Ingeborg Nilsson. Anställd som folkskollärare vid Smålandsstenars skola 1/7 1925—30/6 1963.

Syskonen Johanssons Foto.

Elisabet Börjesson var anställd vid Rockenåsens mindre folkskola 1/1 1914—30/6 1928 och därefter vid Smålandsstenars skola till den 30/6 1946.

Syskonen Johanssons Foto.

Ester Deblander-Samberg. Anställd vid Äsens skola från 1/1 1916. Därefter vid Ätterås resp. Smålandsstenars skola till 30/6 1951.

Syskonen Johanssons Foto.

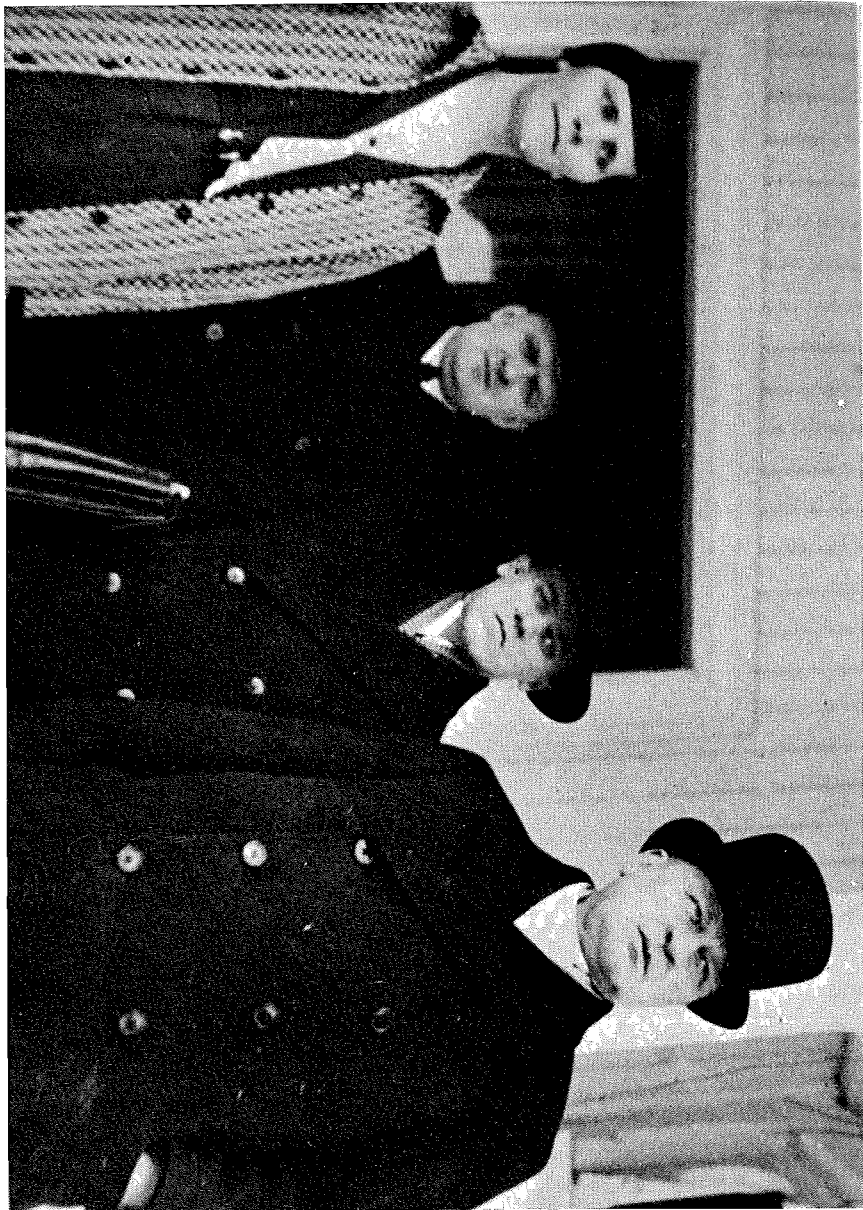

Sven Bergdahl. Anställd vid Äsens skola ht. 1928—30/6 1938 och därefter vid Smålandsstenars skola till 30/6 1968.

Syskonen Johanssons Foto.

Julius Persson, född den 10/7 1885 — död den 5/3 1958. Persson var anställd vid Kalseströms skola 1/7 1920—30/6 1949.

Efter slutad inspektion i Smålandsstenars småskola 1935. Personerna är från vänster: småskollärare Elisabet Börjesson, skolrådets ordförande Edvard Nilsson, kyrkoherde David Holmbring och biskop Sam Stadener.

28 juni 1846 § 2.

”Pastor inlemnade Förslag till Skol-Reglemente som efter få jemkningar antogs, för att underställas Högv. Domkapitlets pröfning.”

”Förslag
till
SKOL — REGLEMENTE
för Villstads församlings fasta skola.

A. I allmänhet.

§ 1.

Fullkomlig stafning, lätt och ledig renläsning af Svensk och Latinsk tryck åligge Läraren inöfva, innan de egentliga Läse-ämnen företagas. Till stafning och renläsning må ej gerna Cateches, Psalmbok eller Bibel användas.

§ 2.

Om ej allt, som i Kongl. Stadg. den 18:de Junii 1842 föreskrifves, kan läras, i anseende till svag fattning, bör det nödvändiga, som rör det andeliga lifvet, framför det öfriga läras, såsom Bibelläsning och förklaring, Cateches, Biblisk Historia och Kyrkosång. Äfven sedan Christendomskunskapen hunnit till hela omfånget inhämtas och barnen öfvergått till andra Läro-ämnen, böra barnen dagligen med återläsning befästa denna kunskap. Derefter det öfriga som hör till det lekamliga lifvet och som kan wara nyttigt för medborgerlig heder och bergning, för lättnad i lifvets förhållande i hushållning och hälsowård m. m. neml. Physik, Geometrie, Fäderneslandets Historia, Allmän historia, räkning, Geografie, Linearteckning, Natur-Lära, plantering af träd och Kökswäxter (samt skrifning, se anm. i slutet).

§ 3.

Hvad Bibel- och Catechesförklaring angår, biträde härvid Presterskapet då omständigheterna så medgifva. Läraren förklare, om Pastor anser honom dertill skicklig, sedan han af Presterskapet inhämtat grunden till förklaring.

§ 4.

Då läsetid på dagen warar utan uppehåll öfver 2 timmar, böra Läro-ämnen omvexla för att förekomma ledsnad och att uppfriksa håg och uppmärksamhet.

§ 5.

Wexel-undervisnings-method begagnas då ett större antal barn gör sådant nödigt och Läro-ämnets beskaffenhet det medgifver, men användes ej vid förklaring i Religion, som Läraren eller Presterskapet fullgör.

§ 6.

Skol-Reglementet skall finnas i afskrift i Skolan. Läse-ordningen å väggen uppspikad.

§ 7.

Läraren uppmanar föräldrarna att hålla barnen rena, snygga till kropp, hufvud, kläder och frie från all slags smittor.

B. Skolhuset.

§ 8.

Läraren tillser att frisk luft är i Skol-Salen och att Salen städas, hvartill äldre barn må i tour användas.

§ 9.

Barnens matförråd må ej i Skol-Salen förvaras.

§ 10.

Eldning sker med ordning så att Salen hålles lagom varm, äldre barn må härtill användas. För vården af elden ansvarar Läraren.

§ 11.

Läraren hafve tillsyn öfver Skolans tillhörigheter, som till honom i ordentligen fördt protocol inventeras. Hvad barnen af vårdslöshet eller okynne förstöra, godtgöres Skol-Kassan af Föräldrar eller Målsmän. Hvad bevisligen genom Lärarens förvällande förstöres eller förskingras ersätte han.

§ 12.

Af fara för meddelande af oseder må ej många barn bo tillsammans i Skolhuset eller kvarter öfver nätterna.

C. Läs-Terminer.

§ 13.

Läs-Terminerna äro årligen tvenne, lämpade efter köld och korta dagar vintertiden och föräldrars behof af äldre barns tjenstbarhet under bergningstiden om Sommaren.

Första Terminen är ifrån medlet af Febr. till medlet af Julii = 5 månader. Andra Terminen ifrån den 1:ste Sept. till den 1:ste Decemb. = 3 månader. Vid Påsk upphör läsningen ifrån Thorsdagen till Tisdagen.

§ 14.

Skulle något år 14 dagars arbetsledighet blifva för jordbrukaren mellan Slåttern och Skörden äge Läraren på föräldrars begäran till läsning inlysa barnen desse 14 dagar i stället för sednare hälften af den kalla Febr. eller för förra hälften af Sept. då Säd berggas.

§ 15.

Mindre eller sjuklige barn må, på föräldrars begäran, från Skolgång skonas de kallaste månaderna, men hel Termin må barn, som i Skolan intagits, ej uteblifva utan gällande förfall, som Skol-styrelsen pröfvar. Om orsaken till uteblifven Skolgång utan tillstånd, göre sig Läraren underrättad och anteckne i Matrikeln skälet till uteblifvandet.

§ 16.

Uti Matrikel, som Läraren håller, införes vid inskrifning barnens föräldrar, ålder, kunskapsmått samt inskrifningsdagen.

§ 17.

Wid inskrifningen betalar hvarje barn till Skol-Kassan hvad församlingen på Skolstyrelsens förslag, efter behof, bestämmer, derifrån befrias de fattige efter Skol-styrelsens pröfning.

D. Barnens ålder.

§ 18.

Före 7:de året mottages ej barn, men vid fyllda 7 år är hvarje barn berättigadt att i Skolan komma och ware dertill förbundet, om anhörige eller person som är utsedd att undervisa efter Lärarens eller Presterskapets pröfning, ej äga säker stafningskunskap eller renläsnings-method, eller i allt fall om barnet vårdslöses i läsning hemma eller ej sedligen uptucktas.

§ 19.

Om föräldrar sjelfve pröfvas skicklige eller hålla skicklig Person för undervisning i stafning och renläsning, må barnen före 9:de året frias från Skolgång och hemma öfvas. Äfven efter 9:de året med villkor som i Kongl. Stadg. 8 § 3 och 4 mom. sägs.

§ 20.

Äldren på barn då de må lemna Skolan kan i allmänhet ej bestämmas. De kvarblifva till dess Skol-styrelsen, efter Examen, finner att de efter anlag, själskrafter och kön inhämtat nödig kunskap. Qvarblifver någon tid i allt fall om monitör — behof är.

§ 21.

Mindst 4 gånger om året, eller oftare om så ske kan, bör Läraren på Söcknedagar eller om Sommartiden på helgdagseftermiddagar sammanlysa de ur skolan utgångne men ej Confermerede barnen att göra redo för deras minnesläsning i Cateches och Biblisk Historia, hvarvid Presterskapet biträder med förklaring, då omständigheterna ej hindra.

§ 22.

Alla barn efter 9:de året så inom som utom Skolan böra före Confirmationen samlas Helg-dagarna, efter slutad Gudstjenst, i Skol-Salen till predikoförhör, som alla årstider under och mellan Terminerna, på högst $\frac{1}{2}$ timme, anställas af Läraren eller Presterskapet.

§ 23.

Om inga gällande hinder möta, böra alla ej Confermerade barn inom eller utom skolan Gudstjensten bevista, i bänk åtfölja föräldrar eller husbondefolk, som ansvara för barnens uppförande i kyrkan. Befrielse från Kyrkogång kan Läraren meddela.

§ 24.

Från Kyrkan frånvarande uppteckne Läraren med biträde af äldre Monitörer uti Matrikeln.

§ 25.

Skulle föräldrar i någon rote, från Skolan aflägs, önska för yngre barn under 9 år, den kallare årstiden, Läraren till sig någon tid i Jan. el. Febr. eller på Läsningslediga tiden i Julii eller Augusti eller eljest med Skol-styrelsens bifall, vare Läraren skyldig komma till desse barns undervisning, så vida föräldrarne bemedla tjenligt Skol-rum, som föräldrarne hålla warmt efter årstiden och så vida föräldrarne åtaga sig att bestå föda, säng och rum för Läraren, dock ej

öfver en månad af Läslediga tiden på året. Pröfvade, snälläsande barn under 9 år må enl. Kongl. Stadg. 8 § 4 mom. skonas från Skolgång så att de komma blott 2 el. 3 gång. i veckan, om de bo aflägs.

E. *Dagläsning.*

§ 26.

Läsningen alla dagar börjas och slutas med bön och sång, bönerna läses af de äldre barnen i tour. Sången ledes af Läraren. I sammanhang med bönen om morgonen läsa barnen i tour ett stycke ur Bibeln, heldst ur Nya Testamentet. Bön- och Bibelläsning må ej upptaga mer än $\frac{1}{2}$ timme.

§ 27.

Bönen börjas kl. 7 om sommaren, kl. 8 om vintren, äfven sednare om Skol-styrelsen dertill bifalle.

§ 28.

Efter bönen och under det Läraren förhör de äldres hemlexor ställes walde monitörer att på Wägg-Tabell eller i bok Classvis öfva likaläsande yngre barnen i stafning och renläsning, utanläsning, Skrifning och Arithmetik. Derefter höres desse monitörers utanläxor. Förhörde monitörerna arbeta sedan i tour med små barnen på Tabell, om Läraren ej medhinner.

§ 29.

Sedan hemläxorna blifvit hörde öfverlemnas åt Läraren att efter omständigheterna sjelf eller genom monitörer sysselsätta barnen.

§ 30.

Om Sommaren fortsättes morgonläsningen till kl. 9, om vintren till kl. 10, hvarefter 1 timmes ledighet lemnas till frukost och rörelse i friska luften. Läsningen börjas åter om Sommaren kl. 10, om vintren kl. 11 och warar till kl. 12, om vintren till kl. 1.

§ 31.

Om sommaren böra å den läslediga timmen mellan kl. 12 och 1 barnen sysselsättas uti friska luften med rörelse, lämpligt arbete, trädgårdsanläggning och plantering, Gymnastik samt äldre gossar i Simning, de mindre med oskadlig lek och rörelse, allt under Lärarens uppsigt eller i pålitlig persons närvaro. Flickorne, som äro frie från Gymnastik och Simning, sysselsättes under fritimmarne med lämpligt handarbete, serskildt, ej i förening med gossarna.

§ 32.

Middags-måltid tages emellan kl. 1 och 2.

§ 33.

Efter middagsmåltiden fortsättes läsningen emellan kl. 2 och 5 om Sommaren men om vintren till skymningen. Skulle $\frac{1}{2}$ timme för frukosten och $\frac{1}{2}$ dito för middagen anses nog, framflyttas läsningen derefter, synnerligen om vintren.

§ 34.

Denna Läse-ordning gäller för 4 dagar i veckan, Måndagar, Tisdagar, Thursdagar och Fredagar, äfven Onsdagar och Lördagar fortgår Läsningen förmiddagarna på samma sätt, men Onsdagar och Lördagar försvinner fritimmen mellan kl. 12 och 1 och läsningen fortgår om sommaren från kl. 10, el. enl. 33 §, från kl. $9\frac{1}{2}$, om vintren ifrån kl. 11, el. enl. samma §, från kl. $10\frac{1}{2}$, till kl. 1 då barnen gå hem, eller till sine kvarter till middagsmåltid och återkomma Thursdags och Måndagsmorgnarna, försedde med quarters-matsäck för $2\frac{1}{3}$ dag, om de bo aflägsse. Närboende barnen gå hem hvarje afton och medföra blott mat för dagen.

§ 35.

Om alla aflägsse boende föräldrar för barnen betinga nattherberge nära Skolan och sända med barnen mat för $5\frac{1}{2}$ dag, läsa alla barnen onsdags för- och eftermiddagarna såsom på öfriga dagar.

§ 36.

Eftermiddagarne näst före Helgedag äro alltid läsledge.

§ 37.

Första måndagsförmiddagen i hvarje månad användes till repetition af hvad under föregående månader blifvit genomgånet, hvarvid, jämte Läraren, presterskapet, om möjligt är, deltagar.

§ 38.

Den sista läse-timmen å dag som föregår Helgedagar, användes till läsning af helgdagens Predikstols- och Altare-Texter, då Läraren, om han pröfvas skicklig, eller presterskapet om tid så medgifver, förklara innehållet samt fäster barnens uppmärksamhet på helgdagens och Kyrkogångens heliga ändamål.

§ 39.

Alla de barn, som ej oafbrutet i stöd af Kongl. Stadg. § 8, mom. 4 bevista Skolan, böra i Skolan Lördagarna sig infinna, då de föresatte hem-läxorna

förhöras. Huruvida de dessutom någon eller några andra tider af veckan skola sig i Skolan inställa, må Läraren och Skolstyrelsen afgöra. I alla afseenden, synnerligen i detta, bör emellan Läraren och föräldrarna wara en samverkan genom växlade underrättelser.

F. Skol-tukt och Ordning samt Sedlighet.

§ 40.

Läraren söke med allvarsamhet, värdigt uppförande och wänlighet samt rättvisa tillvinna sig barnens aktning, lydndad och kärlek.

§ 41.

Läraren hafve öfver Skolbarnens Christliga uppförande, flit och ordentlighet en waksam tillsyn. Barn som i detta afseende felat, tecknas i Matrikeln i serskildt Column, straffas först med warning enskildt, dernest i barnens närwaro, dernest med nedflyttning på timma, dag, vecka el. längre, dernest med Skamvrå (afskild plats), sist med aga, enskildt vid mindre förseelse, i barnens närwaro för gröfre.

§ 42.

Ihärdigt fortsatte felaktigheter och fortfarande gröfre förbrytelser, sturkshet, olyndnad, som fordra den agan med ris, straffas i närwaro af en Skolstyrelsens ledamot.

§ 43.

Aga må aldrig ske vid hufvudet med hårdragning, örfilar eller vid ömtåliga kroppsdelar, aldrig med kappslog å någon del af kroppen, utan med mjukt ris å vederbörligt ställe.

§ 44.

Barn som till oseder söka förleda kamrater må på fristunderna ej med öfrige barnen umgås.

§ 45.

Till Lärarens biträde med uppsigt öfver barnens förhållande tillsatte Läraren för dag eller vecka en sedig äldre gosse, som antecknar oseder och för Läraren anmäler.

G, *Examen.*

§ 46.

Wid hvarje Termins slut, på dag som pålyses, anställles Examen i närvaro af Skolstyrelsen, föräldrar eller Målsmän och andre, så wäl med de under Terminen i Skolan underviste som ock med de till undervisning hemma anmälde barn. Till denna Skolfest prydes Skolsalen.

§ 47.

Då Skol-Kassan så tillåter utdelas till de snällaste barnen belöningar, Biblar eller Nya Testamenten efter Examens slut.

§ 48.

Examens Cataloger, serskildt för gossar och serskildt för flickor, under tecknen B (berömlig), G (godkänd), F (försvarlig), och O (otillräcklig), upptagande hvarje barns kunskaper i de serskildta ämnen samt flit och seder och antalet af bortowarelse-dagar, böra öfver barnen af Läraren wara upprättade och till Skolstyrelsen inlemnas. Öfver de hemma läsande barnens kunskaper antecknas betyg wid Examenstillfället.

§ 49.

Efter Examen bestämme Läraren i Samråd med Skolstyrelsen hvilka barn, som anses hafva inhämtat nödiga kunskaper och som till monitörer ej behöfvas och som må befrias från den dagliga Skol-gången.

H. *Skolstyrelsen.*

§ 50.

En af Skolstyrelsens ledamöter, i tour om så ske kan, besöke på obestämd dag Skolan hvarje läsvecka, en af Presterskapet hvarje månad för att efterhöra fliten, tukten och ordentligheten, afhöra klagomål samt med Läraren utforska, om något brister i anordningen eller om något hinder finnes för läsningens jemna gång, så i fasta som afdelningsskolan. Berättelse härom lemnas till Skolstyrelsen, som i samråd med församlingen afhjelpa bristerna och undanrödje hindren.

§ 51.

Bestemme åldren för intagning i Skolan i samråd med församlingen.

§ 52.

Tillser att skolgång ej försummas. Pröfve persons skicklighet, som (såsom Lärare) föräldrar vilja använda uti enskildt Skola enligt 12 § Skolstadg. och hafve öfver sådan Skola inseende.

§ 53.

Meddele förskoning eller lindring för Skol-gång enl. 3 och 4 mom. 8 § kongl. Stadg.

§ 54.

Warne tredskande föräldrar, som wårdslösa sina barns uppfostran och vidtage med barnen hvad i 5 mom. samma § sägs.

§ 55.

Bestemme i samråd med Läraren hvilka barn som i brist på fattning må skonas från vissa Läro-ämnen.

§ 56.

Pröfve om något barn kan skonas från skolgång en hel Termin.

§ 57.

Pröfve hvilka barn för fattigdom må skonas från inskrifningsafgift.

§ 58.

Bestemme hvilka barn må lemna Skolan.

§ 59.

Bestemme hvilka delar af församlingen må äga rättighet att kalla Läraren till sig och huru länge.

§ 60.

Afgöre huruvida dagliga läsningen må börjas sednare än kl. 7.

§ 61.

Pröfve huru ofta de barn, som ej oafbrutet Skolan bevista, böra till Skolan komma att höras i deras hemläsning.

§ 62.

En ledamot af Skolstyrelsen bör, om möjligt är, wara närvarande i Skolan då barn måste undergå den agan med ris.

§ 63.

Skolstyrelsen ware närvarande in pleno vid Examina. Utdela belöningar om derpå finnes tillgång.

§ 64.

Afgöre el. för församlingen föreslå allt hvad som rör det Oeconomiska, bestyre om Kassa-räkningen, Termin-afgiften, vedhållningen, kläder och underhåll åt fattiga barn, indrifve Lärarens lön, anskaffe nödige Inventarii persedlar m. m.

§ 65.

Ansvare för Skol-Kassan, hvars räkenskaper årligen revideras af två Socknemän, som väljas af församlingen, och för församlingen uppvisas.

Uppläst och erkändt

Å Skolestyrelsens vägnar
D. Nordin.

Peter Mårtensson, Johannes Magnusson, Salomon Petersson, Erik Johansson, J. M. Lagerstedt, Sven Peter Erlandsson.

Förestående Reglemente godkännes med den anmärkning att i 2 § bland undervisningsämnena tilläggas räkning och skrifning. Wexiö d. 12 augusti 1846. Å domcapitlets vägnar: Sam. Elmgren/S. Urberg.”

Bilaga 2.

Förteckning över undervisningsmateriel och inventarier i Villstads första folkskola. (Förteckningen påbörjad 1846).

”Oldbergs Handbok	3.42.8	rdr bco
166 grifflar	1. 8.8	”
20 mindre griffeltavlor	4.21.4	”
12 större (griffel-) tavlor	4.—.—	”
1 stor räknetafla med målning	1.24.—	”
1 Psalmodikon (Mankélls melodier)	12.—	”
1 cirkel	8.—	”
Junkers tabeller	1.32.—	”
12 ex. Vinges Geografi	2.—.—	”
12 ex. Vinges Sv. Historia	2.—.—	”
Skrivtabeller	7.—	”
1 Karta över Sverige	1.28.—	”
1 Karta över Europa	24.—	”
1 Karta över globen	24.—	”
8 tabeller i sv. historien	32.—	”
2 större griffeltavlor	27.4	”
30 ABC-tabeller	30.—	”
15 renläsningstabeller	15.—	”
1 Populär naturkunnighet	40.—	”
1 ex. Ekmans Geometri	1.—.—	”
Förskrifter	20.—	”
1 bord till skolsalen (kateder)	16.—	”
1 stämgaffel	12.—	”
1 sträng till psalmodikon	6.—	”
4 Nya tesamenten	2.—.—	”
Sittbänkar och pallar	4.20.4	”
3 böcker (papper) till förskrift.	32.—	”
1 liten ringklocka (för katedern)	1.32.—	”
4 Biblar	4.—.—	”
1 ex. lektor Åbergs rättskrivn.	12.—	”
1 ex. lektor Åbergs Naturlära	5.4	”
1 ex. lektor Åbergs Historia	5.4	”
12 ex. lektor Åbergs Historia	2.—.—	”
12 ex. Berlins Läse- och lärobok	1.24.—	”
1 st. karta över Europa	40.—	”
1 st. kolorerad karta över Palestina	6.—.—	”
30 ex. Hägermans Sv. historia	15.—.—	”
30 ex. Berlins läsebok	41.18.—	”
1 st. Akréllska jordgloben	9.25	rdr rmt
10 ex. Siljeströms räknebok	1.56	”
1 sats stereometriska figurer	4.—	”

Porträtter av Sv. regenter	2.—	”
9 st. generalstabens kartblad	3,15	”
1 st. Väggtavla mått, vikt och mynt	9,60	kronor
1 st. Kammarorgel (gåva till Villstads skola av professor Martin Johansson, Uppsala) — —		
1 st. Korallbok	2,10	kronor.”